

VIGILIA

48. évf. 7. szám

1983. július

PÁZMÁNY ÉBRESZTÉSE

*Bitskey István, Borovi József
és Mészáros István írásai*

Túz Tamás

A nyolc boldogság

Pomogáts Béla

Pusztai Sándor

Surányi Dezső

Életmű – az evolúció tisztázásáért

Gaizler Gyula

A szervátültetés erkölcsi kérdései

Dojcsák Győző

Kanada magyar misszionáriusa

Rónay László

Horváth Elemér

Szent Adalbert

verses zsolozsmája

**Précis: français, deutsch,
English, italiano**

TÜZ TAMÁS: A nyolc boldogság (vers)	481
BITSKEY ISTVÁN: Egy modern Pázmány-kép elé	483
BOROVI JÓZSEF: Az egyetemalapító Pázmány Péter	488
MÉSZÁROS ISTVÁN: Pázmány a magyar neveléstörténetben	492
SZENT ADALBERT verses zsolozsmája (fordította Csanád Béla)	499
KERÉNYI GRÁCIA: „Gaude Mater Polonia”. Zarándokutak 1979 (riport, II.)	502
KELECSÉNYI KATALIN: Könyörgés (vers)	509
SURÁNYI DEZSŐ: Életmű – az evolúció tisztázásáért. Charles R. Darwin (1809–1882)	510
PAOLO SANTARCANGELI: Apokalipszis (vers)	516
GAIZLER GYULA: A szervátültetés erkölcsi kérdései	517

A Vigilia beszélgetése

Török Jenővel	521
LEZSÁK SÁNDOR: Utószinkron (vers)	525
BALI BRIGITTA: Társaság; Évelő (versek)	525
IGNÁCZ RÓZSA: Ünnepi Férfiú (regényrészlet, II.)	526
RÓNAY LÁSZLÓ: Magyar költők Nyugaton. Horváth Elemér	532
DOJCSÁK GYÓZÓ: A kanadai préri magyar misszionáriusa. Emlékezés Hoffman Ferencre ..	538
FÖLDES JUDIT: Oidipusz; Hetek-havak (versek)	542, 548
POMOGÁTS BÉLA: Pusztá Sándor halálára	543

Dokumentum

PUSZTA SÁNDOR: Kosztolányiné írja könyvében	544
---	-----

Hit és élet

GYURKOVICS TIBOR: Új vasárnap	547
-------------------------------------	-----

Tallózó

POSSONYI LÁSZLÓ: Herczeg Ferenc	549
KERTÉSZ OLGA: Szuper Világ (vers)	552

Napló

Ilyés Gyula temetésén. Belon Gellért püspök gyászbeszéde

Irodalom Kerényi Grácia: Dalok Könyve (*Korzenszky Richárd*) – 555; Gál Sándor: Új Atlantisz (*Virt László*) – 557; **Teológia** Bottyán János: A magyar Biblia évszázadai (*Gál Ferenc*) – 558; Idegen nyelvű *tartalomjegyzék* – 559; *Haza és nagyvilág* a hátsó belső borítón; *Könyvjelzőnk* – 537. és az 541. oldalon.

Csiby Mihály grafikája a címlapon

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számlaszáma: OTP 37 343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda. Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Kúkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149 Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 23,- USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,- Ft. Előfizetés: negyedévre: 60,- Ft, félévre: 120,- Ft, egy évre: 240,- Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024 Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét (830082). Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (83.7267/09)

TÜZ TAMÁS

A nyolc boldogság

Boldogok a lelki szegények

*Azért haladnak mindig szemlesütve,
mert szívüknek egy tört virág elég,
hogy megteremtse lelkük édenét
s a mennyben is majd úgy állnak helyükre,*

*mint búzaszál az Isten szántóföldjén:
szellők cirógatják szép arcukat,
kerek szemük csak egy után kutat,
hol villan föl az élető, örök fény.*

*Gazdagok ők, mert lélekben szegények,
ha meghalnak is, övük már az élet,
mert mindent adtak, csak úgy semmiért,*

*mindent egy porszemért, mi napban csillog,
hordozza szürkén is a néma titkot,
egek kékjét, amíg csak ki nem ég.*

Boldogok, akik sírnak

*Előre reszket már a lomb az őszben,
ha fú a szél, lehull, földön hever,
előre megremeg a könnyező szem,
ha bánatában új reményre lel.*

*Két borda közt utat talál a penge,
de behatolhat oda néhanap
a napsugár is tétován merengve
az újra nyíló mályva ég alatt.*

*Tilos kiejteni a szót, hogy sírás,
nem sírás az, csak pillanatnyilag
szűnő öröm, amint mondja az Írás:*

*illanó perc a napfogyatkozásban,
de máris futnak szét a tűz-nyilak
könnyek ködében szívárvánnyá váltan.*

Boldogok a szelídek

*Nevén szólítják a harangvirágot,
hanglejtésükben minden élő áldott,
dallal teli mezőkön mennek ők,
villám előtt alig megszeppenők.*

*Szelídek – mondjuk – ámbátor csak névleg,
mert ők ütik a földre a pecsétet,
haragjuk is alighogy hallható,
nyelvük hegyéig jut csak el a szó.*

*Sután dereng, amire rábámulnak,
gyerekes módon egyszer csak kigyullad,
lecsap az ég egy villanásnyira.*

*Senki se tudna megmozdulni, ha
szemükben ott nem égne az öröklét
halvány jele: az isteni örökség.*

Boldogok, akik éheznek és szomjúhozzák az igazságot

*Kenyéren innen, az italon is túl
van még, amire fölnyílik a száj,
amire ész és képzelet megindul
s a szív is fölbuzog, ha sír, ha fáj.*

*Föllángol az aranyos színű sáfrány
az olvadás édes szellőivel,
az éhség s szomjúság riadt határán
az Igazság kék égboltja ível.*

*Ha éhezted a szót, mi átnyalából,
ha szomjazod, miként egy korty vizet,
furulya hív egy távoli karámból,*

*bűvösen szólongat: ez mind tied.
Hallhatod akkor az élet igéit,
mert aki szeret, egyszer kielégít.*

Boldogok az irgalmasok

*Ahogy arcot súrol a hópehely,
mintha símogatná virágszirommal,
borral csordul az áldozókehely,
a szív színültig telik irgalommal.*

*Bíbor árnyán a fáknak siklik a
látóhatár taváról belopózó
ütemtelen emberi muzsika,
határtalan, minden időkre szóló.*

*Ősforrása a jónak: megbocsát,
övébe dugja törét, ostorát,
ünnepe van a menekülő vadnak.*

*Amíg van lélek, van emlékezet,
tudja, hogy ő is sokszor vétkezett
s reméli, neki is majd irgalmaznak.*

Boldogok a békességesek

*Más módszerekkel vívnak: nem a fegyver
villog a játék kellős közepén,
nem az erőszak, hanem a remény
játszik pajzsukon hittel, szeretettel.*

*Ők is zsbonganak, keringenek,
ahogy a méhek is kirajzanak,
ha már a kasban int a pillanat,
de repülésük békességesebb*

*az arcon csöndben átúszó sugárnál,
győzelmesebb, vissza nem vonható,
bizonyíték a mindenség Uránál,*

*Kinek fiai ők, halálra szánva
is halhatatlanok, ha már fakó
rézpenz simul a szemhéj bársonyára.*

Boldogok a tiszta szívűek

*Mindent a szemnek. Isten belemosolyoghat
tükrébe, hogyha éppen úgy tetszik neki.
A szembogár jelképe lesz a csillagoknak,
ha ég s a szívnek tisztaságát hirdeti,*

*ha nem fér hozzá szenny, perzselt virágok üszke.
Lápon nőtt íriszek kelyhéből érkező
kristály sugár, mely ártatlanságára büszke,
liliomok vánkosán ébredő mező. . .*

*Nevét suttogják sűrűn, egyre kiáltozzák
flamingók, ibiszek, a vizekre irt ország
égre szökő vándorai. Szállnak, de már*

*úgy érzik, hogy fent gyöngyházzsín kódokbe veszve
a túlsó part sziklátlan íve nincsen messze,
ahol azúr öböl: az Isten arca vár.*

Boldogok, akiket üldöznek az igazságért

*Keményen lépnek, fölbúzog az inban
igazságuk ki nem mondott szava,
minek nyomában küzdelem és kín van,
pálmafüzérek fanyar illata.*

*Hozzászoktak a harchoz, keménységhez,
kilépnek hajnalhasadás előtt,
hogy elérjék, amit a szív már érez,
a mindenek fölött is létezőt.*

*Hol van a Legfelsőbb Bíróság, hol van,
hol a Bárány ül törvényt az akolban
lélektől illetett betűk szerint,*

*amíg karámon, réten zsbadt csönd ül,
mielőtt még az első kolomp döndül,
égő szemük külön pályán kering.*

Utószonett a nyolc boldogsághoz

*Utóljára megkérdi: boldog-e,
aki a NYOLCAT mind szonettbe szedte,
márványra írt-e kése, tollhegye
vagy csak homokra, elfutó vizekre?*

*A nyolcat mind, ámbár ő is szegény
és együtt sír a könnyezőkkal,
szelédnek mondható, ha rejtekén
az igazság hajnala végre fölkel.*

*Éhezi ő is, váltig szomjúhozza,
befészkel szívébe a szeretet,
ha bölcsőt lát és sirkeresztet,*

*áhítozik a végső irgalomra,
békén mereng, ostort, kint elvisel,
boldogan megy, ha int az égi jel.*

Bitskey István

EGY MODERN PÁZMÁNY-KÉP ELÉ

„Pázmánnyal, az íróval behatóan még senki sem foglalkozott” – írta Sik Sándor 1939-ben, a Pázmány-könyvéhez csatolt jegyzetek élén. A monográfus hosszú listát adott az esztergomi érsekkel foglalkozó tanulmányokról, amelyek a legkülönfélébb szempontok szerint elemezték XVII. századi szellemi életünk vezéregyenységének tevékenységét. Politikusi, egyházszervezői, hittérítői, gondolkodói, teológusi, sőt „nemzetnevelői” munkásságát már több vaskos tanulmány méltatta akkor, amikor írói erényeiről még mindig csupán Alszegehy Zsolt és Horváth János találó, ámde rövid jellemzései és Kosztolányi Dezső szép szavai szóltak. Sik Sándor tehát érzékelte a kutatás hiányosságát, s könyvében kísérletet tett ennek pótlására.

Ha Pázmányról, az íróról beszélünk, Sik Sándor invenciózus megállapításait mindmáig nem hagyhatjuk figyelmen kívül, mert azok jó kiindulópontot adnak a továbblépéshez. Ez a továbblépés elengedhetetlenül szükségessé vált, hiszen a XVII. századi magyar irodalom és művelődés kutatása az utóbbi évtizedekben szinte újjávarázsolta a korszak korábbi képét, áttelepítette azokat az erővonalakat, amelyek mentén korábban barokk kultúránk értékeit elrendeztük. A korszerű Zrínyi- és Apáczai-monográfia, a Bethlen Gáborra és a Rákócziak Erdélyére vonatkozó intenzív történettudományi kutatások, valamint a XVII. századi irodalmi szövegeink egyre bővülő kiadásai mellett és az újabb

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság budapesti felolvasó ülésén, 1982. március 11-én elhangzott előadás rövidített szövege.

viszonyítási pontok között kell Pázmány munkásságának helyét meghatározni. Ebből fakad, hogy Sík Sándor negyven éve megjelent könyve ma már nem elégíti ki a kutatás igényeit, még olyan pontokon sem, ahol megállapításait végső fokon ma is elfogadhatjuk. Ami nála olykor csupán egyéni invención alapuló megsejtés, kitűnő érzékre valló észrevétel, az ma már adatokkal igazolható, a modern külföldi barokk-kutatással összhangba hozható állítás. Sík monográfiájának alapvető forrásai maguk a Pázmány-szövegek voltak, viszont kevésbé vette figyelembe azt az irodalmi közeget, amelyben azok létrejöttek: a Pázmány forrásait jelentő művek eszmevilágát, a vele vitázó ellenfelek írásait, valamint a kortárs európai irodalom analóg jelenségeit. Ezekben a pontokban mindinkább szükségesnek látszott, hogy az általa adott impozáns portré továbbépüljön, összhangba kerüljön az új kutatási eredményekkel, s értékelése is új alapokra helyeződjön.

A modern Pázmány-kép iránti igényt *Klaniczay Tibor* fogalmazta meg 1957-ben, amikor azt hangsúlyozta, hogy az érsek sokat vitatott alakjában elsősorban barokk irodalmunk kezdeményezőjét, a hazai barokk világkép művészi megformálóját, a legjelentősebb prózaíróink sorába illeszthető stilisztát kell látnunk, ilyen minőségben tarthatjuk őt számon nemzeti irodalmunk kiemelkedő értékei között.

Helytelen lenne persze ebből arra következtetnünk, hogy az egyházszerző, a politikus vagy a teológus Pázmány alakjának pontos és árnyalt körvonalazása másodrendű feladat lenne. Az írói életmű tárgyilagos feldolgozása ugyanis aligha képzelhető el a társadalmi, politikai, világnézeti mozzanatok figyelembevétel nélkül. Csakis a több irányú kutatás vezethet el végül is a kívánt eredményhez, a korszerű monográfiához. Kikerülhetetlen lépcsőfokokat jelentenek e téren egyfelől *Óry Miklósnak* a Pázmány-életrajzra vonatkozó, új adatokat feltáró kutatásai, másfelől *Hargittay Emilnek* az érsek levelezésére és politikai eszméire vonatkozó vizsgálatai. Mindkét kutató már eddig is nem egy filológiai problémát oldott meg, és olyan összefüggésekre irányította a figyelmet, amelyek nélkül nem lehetne teljes a majdani összkép. Ilyen volt többek között Pázmány tanulmányi éveinek, bécsi és római tanrendjének feltérképezése (*Óry M.*), valamint levelezésének kiegészítése, revidálása (*Hargittay*), majd politikai nézeteinek vizsgálata (*Hargittay*, *Benda Kálmán*).

Magunk mindenekelőtt Pázmány írói alkotásainak beható vizsgálatával kívántunk a kép teljessé tételéhez hozzájárulni, úgy vélvén, hogy a legtöbb eredménnyel kecsegtető feladat a korábbinál jóval szélesebb adatbázisra és ismeretanyagra alapozott műelemzések elvégzése lehet. E gondolat jegyében elemeztük első lépésként a prédikációkat, arra törekedve, hogy a Sík monográfiájában kisebb hangsúlyt kapott vagy elhanyagolt szempontokat is bekapcsoljuk a vizsgálatba. Ezek közül megemlítjük a következőket: a műfaj előtörténete, az *ars praedicandi* korabeli elmélete, az eszmei és művészi szempontok egységének vizsgálata, az európai kortársakkal történő összevetés, amelynek során Sík Sándor nem aknázza ki a közép-kelet-európai párhuzamok nyújtotta kutatási lehetőségeket. Jól tudjuk persze, hogy a beszédeknek mégoly alapos elemzése sem adhat teljes képet Pázmányról, hiszen a prédikációk írói életművének csupán harmadrészét alkotják. Önálló vizsgálatukat azonban éppen Pázmány tette lehetővé azért, hogy élesen elválasztotta erkölcsstanító műveit a „harcoló írások” sorától, így a két műfaj jellegének különbségét nem mi, hanem ő maga jelölte meg. A prédikációk Pázmánya mellé – jól tudjuk – oda kell majd állítanunk a vitairatok és a *Kalauz* íróját is. Az összkép csak úgy bontakozhat ki, ha az életmű különböző műfajait, az íróegyénség ellentétes oldalait egyaránt megvilágítjuk.

Itt felmerül a kérdés: melyek a korszerű és immár teljes Pázmány-kép kialakításának feltételei, részfeladatai?

Hadd érintsük elsőként a szövegek kiadásának helyzetét. Közismert, hogy 1894 és 1905 között a Budapesti Tudományegyetem Hittudományi Kara hét kötetben a magyar, hat kötetben a latin műveket adta ki, ehhez csatlakozott leveleinek két kötet (1910–1911), amelyeket azután több közlés (*Galla Ferenc*, *Iványi Béla* stb.) kiegészített. A magyar nyelvű írások közrebocsátása alapján véve tudományos célra készült,

filológiai megglehetősen precíz munka – ma már mégsem felel meg mindenben a modern kritikai kiadás követelményeinek. Jóllehet egy korszerű kritikai apparátussal kísért összkiadás csak a távolabbi jövő terve marad, azt már most hangsúlyozzuk, hogy az összes művekből kimaradt, azóta előkerült és azonosított művek megérdemelnének egy pótkötetet. Már csak azért is, mert egyes jelentékeny műveknek nincs modern kiadása, amelyeknek pedig van, azok is nehezen hozzáférhetőek. Az előbbire példa a *Jó nemes Váradnak gyenge orvoslása* (Pozsony, 1630), az utóbbira a Sztripszky Hiaor által kis példányszámban, facsimile kiadásban ismert *Okok, nem okok* (Pozsony, 1931) című vitairata.

Mindkét mű szerzőségéről mindmáig megoszlott a kutatók véleménye. A Sallai István püspöki plébános neve alatt kibocsátott műveket az összkiadás nem vette fel, nem tartván azokat Pázmányéinak, s Sztripszky facsimile-kiadása után is merült fel kétely: *Varjas Béla* recenziója (Magyar Könyvszemle, 1938) nem találta kielégítőnek a sajtó alá rendezés érveit. Ezzel szemben Sik Sándor, majd később *Bán Imre* elfogadták Sztripszky álláspontját.

Ugy véljük, az ilyenféle kérdések egyértelmű és végleges eldöntése is a jövődő monográfia feladata lehet. A Sallai neve alatt kiadott két vitairatról például a tüzetes forrásvizsgálat minden bizonnyal dönthet: a gondolatmenet és az érvrendszer egyaránt olyan erős Bellarmino-ismeretet mutat, amilyen elképzelhetetlen a papi munkáját egyébként is meglehetősen hanyagul végző püspöki plébánosról, de amilyen egyértelműen elvárható Pázmánytól. Más vitairatok utalásai is megerősítik az érsek szerzőségét. A *Kalauz* harmadik kiadásában, amelyen 1632–34 között dolgozott, többször is úgy hivatkozik a „contra Farkas” írott műre, mint a sajátjára (vö. PÖM III. 683, IV. 188, 196). Különösen ez utóbbi hely árulkodó, mert a Baldwin elleni másik könyve társaságában említi: „Vide contra Baldwin. c. 8. et contra Farkas lib. c. initio”. Mivel Pázmány mindig megnevezi a hivatkozott mű szerzőjét, itt pedig másik könyvével együtt, szerző nélkül utal rá, nyilván saját könyvéről beszél. Sztripszky ezeket az érveket nem vette számításba. A jogos széksziszt végérvényesen csak a korszerű életmű-vizsgálat oszlathatja el. E példával most csak jelezni szerettük volna, hogy jó egynéhány filológiai tennivaló akad már az életmű összeállítására terén is.

Köztudott, hogy a Sallaién kívül még számos álnevet használt Pázmány: a Szyl Miklós, Jemicus Johannes, Lethenyi István neve alatt kibocsátott vitairatokat ugyanis feltételezése szerint azok a protestánsok is kezükbe vették, akik egyébként nevét a címlapon látva, félretették volna a könyvet. A hitviták korában indokolt és főképpen célszerű volt használata, noha Aquaviva jezsuita rendfőnök már 1613-ban ellenezte a rendtagok álneven vitázását. Pázmány ezt ekkor figyelembe is vette, hűsz év múlva azonban mint érseket már nem kötötte az intelem. Mindebből számunkra egy a tanulság: az álneven írott vitairatoknak különösen gondos, alapos, az életmű egészének fényében történő vizsgálata, valamint más vitairatokkal történő összevetése elodázhatatlan, alapvető munkát jelent. Hozzátehetjük, hogy ez – a vitairatokon kívül – az úgynevezett *liber gradualis*okra is érvényes, az ilyenféle disputációkra szánt, latin nyelvű értekezésekből újabban is előkerült néhány *Óry Miklós* és *Borsa Gedeon* kutatásai nyomán. A vitairatok és latin disszertációk precízen datált korpuszára van tehát szükség, az életmű csak mindezek összegyűjtésével állhat majd előttünk a maga teljességében, monumentalitásában.

Aligha kétséges, hogy a prédikációszerző mellett a vitairó Pázmány a legjelentősebb. A *Kalauz*-t is a polemikus írásokkal együtt tárgyalandónak véljük, a vitairatok szintéziseként, csúcspontjaként fogjuk fel. Szövegszerűen is bizonyítható, hogy a korábbi írások számos részlete épült a vaskos teológiai munkába. Ha a beszédek erkölcsstana mellé a polemikus szerző eszmevilága is társul, ki kell még egészítenie a latin nyelvű egyetemi előadások, az ájtatossági művek és a levelezés elemzésének, hogy a rendkívül sokoldalú, sok szint és tónust felvillantó író valódi nagyságában mérhessük föl.

A vitairatok és a *Kalauz* elemzésében első lépésként célszerűnek látszik a források feltárása, mert ez mindmáig egyáltalán nem történt meg. Sik Sándor ugyan kitűnő

érzéssel tapint rá a legfontosabbakra, a teljes szinkép azonban sokkal tarkább az általa bemutatottnál. Ha statisztikánk elkészül a polemikus írások forrásairól, akkor egzakt módon is bizonyítható lesz a forráshasználat műfaj-specifikus jellege: az antik és kortárs auktoroknak egészen más körét s egészen más arányban idézi vitairataiban, mint beszédeiben. Egyelőre nyitott kérdés, vajon ez a Bibliára is érvényes-e, s az egyes bibliai könyvek citátumaiban megfigyelhető-e majd olyan eltérés, amelynek a mondanivaló szempontjából funkciója van.

A vitairatok forrásai között külön figyelmet kell szentelni a protestánst műveknek, s Gyarmati Miklós, Magyar István, Zvonarics Imre, Alvinczi Péter, Samarjai János és Pécsváradi Péter érvrendszerével szembesíteni kell a Pázmány-művek eszmevilágát. A korábbi kutatás, legtöbbször felekezeti jellegű lévén, mindig egyik vagy másik fél szempontjai szerint vizsgált tüzetesebben, így az arányok és hangsúlyok nemritkán eltolódtak. Az objektív kép kialakításához arra is szükség volna, hogy a vitapartnerekről – főképpen Alvincziról, Pécsváradiról – is készüljenek tanulmányok, elveszett műveiket megkíséreljük rekonstruálni, polémiájuk hátterét feltérképezni.

Még mindig a forráshasználat által kínált kutatási feladat Pázmány oly sokat emlegetett biblicizmusának további vizsgálata. Nemrég a Vigilia hasábjain *Sinkó Ferenc* tett erre vonatkozóan figyelemre méltó javaslatot. Minthogy csupán a prédikációkban közel 11 000 idézet sorakozik, Sinkó szerint érdemes lenne Pázmány bibliai citátumait külön összegyűjtve kiadni, „mert töredékekben egy figyelemre nem méltatott, szépséges magyar bibliafordítás tündöklik bennük”. Teljesen egyetérthetünk ezzel, hiszen – miként azt legutóbb *Büky Béla* tanulmánya bizonyította –, a bíboros sem a Káldi-féle, sem másféle magyar Biblia szövegét nem használta, hanem a Vulgata latin szavait magyarázta, kommentálta. Még csak parafrázisoknak sem nevezhetők ezek a helyek, sokkal inkább a bibliai frázisok interpretációjának, magyar szövegbe asszimilálásának. Első lépésként a zsoltaRIDézeteket kellene összegyűjteni: a beszédekben csaknem nyolcszáz psalmus-sor magyarítása található, s ha ehhez a többi művekben fellelhetőket is hozzávesszük, akkor a *Psalterium* tekintélyes részének Pázmány-féle magyar szövegét kapnánk. Vajon nem lehetne egész zsoltaRIDézeteket így összeállítani? Nem nyerhetnénk-e végül is szinte új Pázmány-műveket ilyen módszerrel? – Minderre választ természetesen csak a jövő kutatásai adhatnak.

A vitairatok és a *Kalauz* feldolgozásában az alapos forráselemzés után az eszmerendszer és a művészi-stilisztikai értékek számbavételének kell következnie. Az eszmetörténeti módszer régi irodalmunk kutatómunkájának egyik erőssége, e téren számos új eredményt könyvelhettünk el az utóbbi években, velük kell Pázmány munkásságát összhangba hozni. Ezúttal csupán arra utalunk, hogy a művet elsősorban minősítő ellenreformáció fogalmát a korábbiaknál árnyaltabban használjuk. Legalább két változatát kellene megkülönböztetnünk: az egyik az erőfölény motívumát hangsúlyozó ellenreformáció; a másik viszont a kizárólag szellemi eszközökkel – vitairatokkal, nyomdák és iskolák szervezésével, a papképzés színvonalának emelésével – fellépő ellenreformáció. Ez utóbbi szerencsésebb lenne a rekatolizáció fogalmával jelölnie a szakirodalomnak, ezzel pontosabban jellemezhető Pázmány munkássága is. Az ellenreformáció fogalmába ugyanis a kassai dómot 1604-ben visszafoglaló erőszak, az 1674. évi pozsonyi véstörvényszék működése, valamint Kollonich Lipót érsek tevékenysége egyaránt beletartozik – a kifejezés hallatán ezek a képek villannak fel a köztudatban. Pázmányt viszont határozott elvek választják el az ilyen jelenségektől, az erőszak alkalmazását a térítésben sohasem helyezte, mindig a meggyőzésre törekedett, mint azt többek között Veresmarti példája is mutatja. Tagadta azt is, hogy a cél szentesítené az eszközt, azt is, hogy a protestánsokat valamikor is a pogányokkal állította volna egy sorba. Ezek a köztudatban meggyökere-sedett tévedések.

Külön vizsgálatot kívánnak természettudományos nézetei, amelyeket elsősorban a *Kalauz* lapjairól lehet megismerni. Bízvást mondhatjuk, érdemben még ezzel sem foglalkozott a kutatás, pedig Pázmány többnyire meglepően friss forrásanyag alapján dolgozott. A világegyetemről, az égitestekről szólva például Christophorus Clavius bajor

jezsuita műve alapján írt, aki *Sphaerae Coelestes* című munkájának öt hatalmas kötetét 1611–12-ben tette közzé, tehát közvetlenül a *Kalauz* megjelenése előtt. Kérdés persze, hogy Clavius frissen kiadott művének ismeretanyaga korszerű-e. Annyi bizonyos, hogy a források vizsgálata még sok feladatot tartogat a kutatók számára.

Sokkal kevésbé érezzük kutatásaink erős oldalának a régi magyar próza esztétikai értékeit vizsgáló módszert. A hagyományos metódus szerint a manierista vagy barokk stílusfordulatokat, szóképeket, mondatszerkezeteket szoktuk számba venni, amelynek során azonban gyakran megelegszünk a minősítéssel, a valamely stílushoz tartozás regisztrálásával, ítéleteink így nemegyszer eléggé önkényesek, szubjektívek. A manierista és barokk stílus – legalábbis a prózában – nagyon nehezen különíthető el egymástól, művészi arzenáljuk többnyire azonos. A protestáns Prágay András vagy Medgyesi Pál prózastílusra sok esetben ugyanazokkal a szóképekkel, hasonlatokkal dolgozik, mint Pázmány a vitairatokban és a prédikációkban.

Mindebből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a magyar prózastílus vizsgálatában helytelen a manierizmust és a barokkot egymás ellentétéként felfogni, ehelyett inkább a kettő közös gyökerűségét, szoros kapcsolatát kell szem előtt tartani. S ha lehet, ez a vitairatokra még fokozottabban érvényes, mint a beszédekre, ugyanis a polemikus írásoknak valamelyest mindig alkalmazkodniuk kellett az ellenfél harcmódorához, hangvételéhez, stílusához. Erre a kölcsönhatásra már többször utalt a szakirodalom, de tüzetesen még nem foglalkozott vele, így ez is a jövőben elvégzendők listájára írható.

A hitvitázó írások között alighanem érdemes megkülönböztetett figyelmet szentelni az *Öt szép levél*-nek, Pázmány legsikerültebb alkotásának. Vajon mi az, ami még a XX. századi embert is megragadja a mű olvasásakor? Nyilvánvalóan nem a dogmatikai-teológiai burok, a stílus varázsa. Véleményünk szerint inkább egy eszme, egy úgy szolgálatának módja, az eszmével tökéletesen egybevágó forma tökélye kelthet rezonanciát. Kosztolányi érdeklődését sem a XVII. századi felekezeti harcok kötötték le, hanem sokkal inkább a céljával és mondanivalójával teljes mértékben adekvát stílust teremtő író, aki a gyakorlati élet és a művészi megformálás szférájában egyaránt azonos tudott maradni önmagával, aki stílusának legkisebb elemét is megkapó tudatossággal alkalmazta eszmevilágának elfogadtatása, a barokk világkép kiépítése érdekében. Ez az írása vonultatja fel a művészi eszközök legszélesebb skáláját: gúny, irónia, paródia, dinamikus polémia, csattanós párbeszéd, lélektani megfigyelés, dramaturgiai elem, humor, pátosz és álpatosz mind megjelenik itt. Az ilyen művészi polifóniának a bemutatása nem könnyű, ámde a jövőendő Pázmány-monográfia szempontjából feltétlenül megoldandó feladatot jelent.

Már eddig is hosszan soroltuk a tennivalókat, a lehetőségeket a Pázmány-életmű kutatásában, a sort pedig még bőven folytathatnánk. Most azzal a reménnyel zárjuk mondanivalónkat, hogy a Pázmány-kutatások intenzív folytatásának szükségességét alátámasztottuk. Csak egyetértéssel nyugtázzhatjuk *Hernádi Miklós* szavait, aki nemrég a következőket írta a „magyar bíboros Ciceróról”: „Az a könnyed mélység, amely átjárja például a keresztény ünnepkör alkalmaira írott prédikációit; az a hévvel előszikrázó elmeél, amely vitairatait a mai sajtóviták elérhetetlen vágyképeivé avatják; az a lankadatlan szemléletesség, amely szinte minden bekezdésében a szép s okos magyar beszéd iskolapéldáit hozza létre, bármilyen érvnél nyomósabban ajánlja, hogy Pázmánnyal – s a korai magyar prózával – többet foglalkozunk az iskolában, mint eddig.”

Borovi József

AZ EGYETEMALAPÍTÓ PÁZMÁNY PÉTER

Iskolát Magyarországon már a középkorban is sokfelé találunk. Ezek főleg plébániákon, kolostorokban, vagy éppen székesegyházakban működtek. Volt azonban négy magyar város, ahol egyetemalapítással is megpróbálkoztak.

Veszprémben például már a XIII. században létezett jogi főiskola, amelyet a történészek többsége úgy tart számon, mint az első magyar egyetemet. Sajnos, Csák Péter hadai 1276-ban szörnyű pusztítást végeztek az épületben, melynek sekrestyéjében – a későbbi okiratok szerint – egy szobát csak könyvek töltöttek meg. Figyelemre méltó ez a könyvmennyiség, hiszen ebben az időben Fülöp Ágost francia királynak (1180–1223) csak 21 kötete, a gembleux-i Ottó apátnak pedig 150 könyve volt, s ez utóbbi akkoriban Nyugat-szerte híres könyvtárnak számított. Veszprém tehát jó száz esztendővel megelőzte a XIV. század nagy egyetemalapításait: az 1348-as prágait, az 1364-es krakkóit, az 1365-ös bécsit.

A második magyar egyetem Pécsen jött létre 1367-ben, megelőzve a heidelbergit (1385) és a kölnit (1388). Az óbudai egyetem 1389-ben, egyidőben alakult az erfurtival. A Zsigmond alapította intézmény 1415-ig állott fenn. A negyedik magyar város, amelyben egyetem létesült, Pozsony volt. Felállítására Mátyás 1465-ben ezekkel a szavakkal kért engedélyt II. Pál pápától: „Magyarországnak – bár nagy és termékeny ország, kevés a tanult ember – nincs egyeteme”. A pozsonyi egyetem sem volt hosszú életű.

Nem csodálkozhatunk tehát azon, ha a műveltségüket gyarapítani, tudásukat pallérozni vágyó magyar fiatalok a középkorban Párizs, Bologna, Padova, Bécs, Krakkó felé vették az útirányt.

De nem ígért változtatást ezen a helyzeten az újkor, a XVI. század sem. Magyarország három részre szakadása, a politikai és vallási küzdelmek mélyülése elterelte a figyelmet az egyetem ügyéről. Csak a század vége és a XVII. század eleje hozta meg a változás lehetőségét – Pázmány Péter fellépésével.

Pázmány nemcsak korának kimagasló alakja. Benne tisztelhetjük az egyetemes magyar kultúrtörténet egyik legöntudatosabb egyéniségét is. Alkotó szelleme jelentősen befolyásolta az utána következő generációk gondolkodását. Világfelfogásának középpontjában, szemben az erősödő reformációval, a katolicizmus eredeti értékei állottak. Egész lelkesége, érzelmeinek hevülete, tudományos rendszerező készsége, küzdelmekre, maradandó alkotásokra törekvő akarata mind-mind a katolikumot szolgálták.

Pázmány Péter kitartó és alapos szervező volt. Úgy látta, hogy az elhanyagolt magyar lelket katolikus szellemben művelni csak egyetlen módon lehet: a nevelés útján. Az ehhez tartozó eszköz pedig az iskola. Egyházi hatalomhoz és anyagi vagyonhoz jutván, minden erejét iskolák létesítésére fordította, iskoláinak egyik legfontosabb célja a papképzés. A szellem erejétől, a kultúra hatalmától várta a katolikus és a magyar sors jobbra fordulását. Amikor Pázmány érsek lett, első jövedelméből 1623-ban papnevelő intézetet hozott létre a magyar ifjak számára Bécsben. Ez az intézet, a *Pazmaneum* élete végéig odaadó szeretetének és gondoskodásának tárgya lett. Az alapítólevélben többek közt ezt írta: „Éjjel-nappal azon töröm a fejem, hogyan tehetnék szert művelt és elegendő számú papságra”. Ezután, akárcsak egy mai modern művelődéspolitikus, külföldi ösztöndíj-akciót sürgetett. A bécsi pápai nunciust arra kérte, hogy őt-öt magyar fiatal helyezzen el a bécsi és az olmtüzi jezsuita kollégiumban; a római német-magyar kollégiumban emeltesse fel a magyar ifjak létszámát; a Propaganda Kongregációnál eszközöljön ki segínyt nagyobb számú papnövendék taníttatására; a jezsuita kollégiumokba ne csak a jezsuita rektorok, hanem ő maga is küldhessen tanulókat. Egész sor levele maradt fenn arról, amelyben a pápát, a bécsi nunciust, a királyt kérve kéri, adjanak segítséget új

iskolák felállításához. Egyházmegyéje káptalanjának és nagy jövedelmű papjainak pedig szigorúan meghagyta, hogy pénzforrásaikból iskolákat tartsanak fenn.

A bécsi papnevelő intézet, a Pazmaneum alapításával azonban csak látszólag és csak egy időre oldotta meg Pázmány a papság *egyetemi* képzését, mert az ottani növendékek a bécsi jezsuita egyetemet látogatták. Növendékeket küldött Bécsen kívül Gratzba, Olmützbe, Braunsbergbe és Rómába is, de érezte és tudta, hogy a magyar papság felsőfokú oktatása és képzése a külföldi egyetemekre való küldéssel még nincs megoldva. A magyar papképzésnek minden szinten magyar területen kell megoldódnia.

Az érseki működése alatt tartott 1628-as pozsonyi tartományi, az 1629-es nagyszombati egyházmegyei és az 1630-as nemzeti zsinatok résztvevőit is erősen foglalkoztatta a hazai magasabb szintű papképzés ügye. Pázmány Győrben és ismét Bécsben akart papnevelőt nyitni valamennyi magyarországi egyházmegye számára. De sem a zsinati határozatot, sem a tervezett alapítások, sem az egyéni törekvések nem tudtak megvalósulni. Pázmány Péternek egyetlen ilyen irányú kísérlete sikerült csak ezekben az időkben: a nagyszombati szeminárium bővítése, amely mintegy előjátéka volt az egyetem alapításának.

Elérkezett 1635. Ennek az évnek vízkereszt ünnepén – január 6-án – országgyűlés volt Sopronban. Pázmány ebédre hívta meg az ugyancsak Sopronban tartózkodó Dobronoki György és Forró György jezsuita atyákat. Az ebéd után mindhárman az érseki dolgozószobába vonultak vissza, ahol Pázmány közölte, hogy egyetemet kíván alapítani. Alapító tőkének szánja azt a 40 000 forintot, amellyel II. Ferdinánd tartozott neki a római út fejében. Amikor ugyanis 1632 elején a király követségében Rómában járt, a költségeket maga fedezte. II. Ferdinánd megígérte, hogy azt visszatérte után kifizeti, de pénz helyett kötelezvényt adott a 40 000 forintról. Ezt a kötelezvényt nyújtotta át Pázmány a két jezsuita atyának és kijelentette, hogy a legközelebbi Szent György-napon még 20 000 forintot fog fizetni készpénzben.

A kötelezvény beváltása nem ment könnyen. Az év eleji hónapok a legkülönbözőbb tervek tárgyalásával múltak el, de eredmény nem született. Amikor betegségének bécsi kezeltetése után Pázmány Pozsonyba készült, május 6-án így írt Dobronoki Györgynek Nagyszombatba: „... mivel Isten kegyelmességéből kedden vagy szerdán én is innen Pozsonyba igyekszem, vannak oly bizonyos nagy dolgok, amelyekről kegyelmeddel és P. Forróval beszélünk kell és P. Lamormaint is aláviszük magunkkal, hogy együtt bizonyos dolgokról végezzünk.”

Néhány nappal a levél megírása után Pázmány Vilmos császár gyóntatója, P. Lamormain kíséretében megérkezett pozsonyi palotájába, ahová Dobronoki és Forró is ájtott Nagyszombatból. Pázmány mindjárt az első találkozón, május 12-én előadta, hogy a Nagyszombatban létesítendő egyetem fenntartására a császári kötelezvényen kívül, az ígért 20 000 forint helyett 60 000 forintot ad készpénzben a Jézustársaságnak. Ezzel az egyetem alaptőkéje 100 000 forint lett. Az összeget és a kötelezvényt már másnap két kocsira rakatta, majd fegyveresek kíséretében a jezsuiták bécsi rendházába küldte, hogy ott őrizték mindaddig, amíg valahol biztos kamatra el nem helyezhető. Sopronban még bizonytalan volt az új egyetem székhelye, Nagyszombat neve mellett Pozsony is szóba került. Öthónapos tárgyalás után dőlt el végül, hogy az egyetem székhelye Nagyszombat lesz.

A pozsonyi primási palota dolgozószobájában aláírt alapítólevél megerősítése és a szokásos kiváltságokkal való felruházása körüli tárgyalások azonban még késő őszig elhúzódtak. Egyik levél a másik után ment Rómába Pázmánytól, Dobronokitól, Forrótól, Lamormaintól a Jézustársaság generálisához, Mutius Vitelschkihez, a szentszéki Rota auditorához, Montmann Kornélhoz, a pápa teljhatalmú bíboros államtitkárához, Francesco Barberinihez és mindenekelőtt VIII. Orbán pápához. Természetesen Rómából is sűrűn jöttek a levelek, mert Pázmány többször és sürgetően jelezte, hogy 1635 őszén már működni szeretne az új egyetemen. Ez a sürgetés azonban Rómának nem tetszett, és iparkodott mérséklőleg hatni a betegeskedő, élete végét érző Pázmányra. A szentszéki

megerősítés végül el is maradt. Az alapításnak állami részről, vagyis II. Ferdinánd részéről történő elismertetése és megerősítése nem okozott gondot.

Páter Dobronoki György, a nagyszombati ház rektora az aláírás napján, május 12-én levélben számolt be a római generálisnak az örvendetes eseményről. A generális elfogadta a nagyszombati „akadémia” alapításának tervét, ám a megoldandó problémákról nem tájékoztatta Pázmányt. Ezekről csak P. Forró Györgynek írt 1635. június 23-i levelében. Egyúttal megbízza a pátert, hogy bizonyos „kétes ügyeket” a bíborossal tárgyaljon meg és tisztázzon.

Az első probléma, amely tisztázásra szorult: a jövedelem hova fordításának kérdése, ha netán politikai okoknál fogva a rendnek el kell hagynia Nagyszombatot vagy az országot, de pár év múlva ismét visszatérhet. Erre már volt példa akkoriban. A generális kérdése az, hogy a visszatérés után mire fordítsák az első évek bevételeit? A tervezett alapítólevél azt mondta ki, hogy nyomban papnevelésre. Ő azonban azt szeretné, hogy ha előbb az elszenvedett károkat pótolnák, az elűzött atyákat kártalanítsák, nehogy más kollégiumok terhére legyenek. Tisztázandó – folytatta Vitelschki generális – a nagyszombati egyetem esetleges függése a bécsi egyetemtől.

A bécsi egyetem vonzása Nagyszombatra igen nagy volt, és Pázmány tudta, hogy a bécsi egyetem a pápai és császári jóváhagyás ellenére – feltékenységből – nem akarja elismerni a gratzai egyetem egyenjogúságát. Amikor tehát Pázmány értesítette a bécsi egyetemet, hogy Nagyszombatban új egyetemet alapított, s kérte, a nagyszombati „akadémiát” – mint a bécsi egyetem filiáját ismerjék el. Ebben az ügyben még II. Ferdinánd közbenjárására is számított. De Pázmány terve, tárgyalási szándékának híre természetesen eljutott Rómába; a generális ezért arra kérte P. Forró, hogy okosan tudakolja meg Pázmánytól, miképpen értelmezi a filialitást. A generális két lehetőséget állított fel: 1. a bécsi egyetemnek korlátlan beleszólása legyen a nagyszombati ügyekbe; 2. Nagyszombat úgy legyen filiája Bécsnek, mint Köln és Löwen Párizsnak; azaz csak kiváltságai alapján legyen független az anyaegyetemtől.

A harmadik probléma: az egyetem jogi helyzete a mindenkori esztergomi érsekkel szemben. Az alapítólevél magyarázata szerint az érsek és utódai az előadások menetébe, a tananyag kiválasztásába, sőt a küldött tanárok megfelelőségének elbírálásába is beavatkozhatnak. Márpedig – írta a generális – a Társaság, amelynek máshol is vannak hasonló jellegű főiskolái, a tanulmányi rend és fegyelem, továbbá a tudományos oktatás érdekében – amelyet bizonyára szem előtt tart az alapító is – ragaszkodik ahhoz, hogy az egyetem kormányzása, az előadások rendjének megállapítása az ő kezében legyen.

Ugyanezen a napon a generális Pázmányon és Forróon kívül Dobronokinak és Lamormainnak is írt. A rektornak szóló levél lényege: a generális látni kívánja az iskolaépületek tervrajzát és leírását, hogy azokat saját embereivel ellenőriztethesse és jóváhagyás vagy javítás után visszaküldje. Az alapítványi összeget pedig jó volna valahol az országhatár közelében ingatlanba fektetni. A generális ez utóbbit közölte Lamormainnal is, de hozzátette, hogy ha szükséges, vegye rá a bíboros érseket, növelje még az adományát.

A címzettek közül P. Forró Györgynek volt a legnehezebb helyzete, mert neki kellett a kényes kérdésekről a bíborossal tárgyalnia. Nem is tudott sietni a válasszal. Előbb Dobronoki válaszolt két levélben augusztus 4-én és 14-én, s küldte a császári és pápai okiratokat, valamint Pázmány levelét. A vitás ügyek nem oldódtak meg, mert a generális még 1635. szeptember 8-án is azt írta Dobronokinak, hogy tárgyaljon a bíborossal, de úgy, hogy meg ne sértődjék. Amit el lehet még nála érni, azt tegyék barátságos érintkezés formájában.

A legtöbb huzavona az egyházi jóváhagyás körül támadt, mert a Rómába küldött hivatalos alapítólevél szövege és a magyarázatként mellékelte levelek között nem volt összhang. A generális 1635. november 3-án is azt írta Dobronokinak, hogy „mindaddig nem lehet a bullákat elkészíteni, míg az alapítólevélben a szóban forgó formulákat nem változtatják meg – a bullának összhangban kell lennie a levéllel”. Úgy látszik, ezek a formulák az érsek beleszólási jogát tartalmazták. Bár a generálisnak egy, P. Forróhoz intézett leveléből az tűnik ki, hogy a bíboros engedményeket tett: „a bíboros újabb jelét

adta irántunk való jóindulatának, amiért is nevemben mondjon érte köszönetet”. A pápai bulla kiállításához nem kell más – folytatódott a levél –, mint az alapítólevél egy példánya, és a bulla kiállítását melegen sürgetni fogom. Az alapítólevél egy példánya a generális által is elfogadott szöveggel jutott el Rómába. Ebben a bíboros a hittudományi és bölcsészeti kar felállításáról intézkedett.

Pázmány Péter az egyetemet teljesen a Jézustársaságra bízta és a nagyszombati kollégium mellé rendelte. Kijelentette, hogy ha az ország a török járom alól felszabadul, az egyetem az esztergomi egyházmegye területén más városba is áthelyezhető. Ha külső vagy belső viszályok miatt az egyetem nem működhetne, az alapítvány kamataiból külföldön kell papokat neveltetni. Ha a tanulmányok megszakadása csak rövid ideig tartana, az első jövedelmeket az épületek tatarozására és a társaság tagjainak támogatására kell fordítani. Az első „kényes ügy” így oldódott meg. A második pedig, a bécsi egyetemmel való kapcsolat megteremtése, csupán csak gondolat maradt.

A harmadik „kényes ügy” azzal záródott, hogy az alapítványt Pázmány utódainak és főkapitaljának gondjaiba ajánlotta, rájuk bízta a feltételek ellenőrzését és felügyeletét. Kikötötte azonban, hogy az egyetemmel szemben csak a kánonon alapuló jogokkal élhetnek.

Amikor így tisztázódtak a problémák a Jézustársasággal és már csak a szentszéki jóváhagyás volt hátra, a Szentszék részéről támadtak nehézségek. A generális még a velük folytatott tárgyalások időszakában, 1635. szeptember 1-én leszögezte Pázmány Péternek küldött levelében: „Barberini bíbornok úr jól tudja, hogy Magyarországon a jogi és orvosi hivatásra nem minősítenek, ám ennek különösebb szüksége nem is látszik, mert hiszen számos akadémia hagyatott már jóvá és nyert megerősítést, amelyben sem jogi, sem orvostudományi doktorokat nem képeztek.” Pázmány nem elvből zárkózott el ennek a két kárnak a beindításától, hanem mert anyagilag nem tudta megteremteni a feltételeket. Különben is, ő gratzi mintára tervezte meg alapítását, ahol szintén csak két fakultás volt, és maguk a jezsuiták akadályozták meg, hogy egyetemüknek jogi és orvosi fakultása is legyen. Pázmány II. Ferdinándnak megfogalmazta, hogy kettős cél lebegett előtte: „a katolikus vallás terjesztése és Magyarország kultúrája”. A kultúra pedig megkívánja, hogy az egyetemnek jogi és orvosi fakultása is legyen.

A meglepetés erejével hathatott Pázmány Péterre, hogy VIII. Orbán pápa a jogi és orvosi kar hiánya miatt megtagadta az alapítvány szentszéki megerősítését.

De valóban ez volt-e a visszautasítás igazi oka? Még ha Dobronoki – mint koronatanú – állítja is, feltehetőleg van az ügynek más háttere is. A velencei követek azt jelentették VIII. Orbánról, hogy a pápa mindig az ellenkezőjét cselekszi annak, amit tanácsadói ajánlanak. Ezért mindig az ellenkezőjét javasolják neki, és akkor biztosan célt is érnek. VIII. Orbán teljesen Richelieu politikai befolyása alatt állott, s kérlelhetetlen ellensége volt a Habsburg-háznak. Bizonyára emiatt sem akart II. Ferdinánd felé seminiféle kegyet gyakorolni. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy Pázmány Péter még mint császári követ összeütközésbe került VIII. Orbánnal, amit a pápa nem felejtett el. Ha a pápa elődeinek célkitűzését követte volna, akkor azt is látnia kellett, hogy Pázmány törekvéseiből többre nem telik. A pápa így nem tett jogtalanságot, csak a mércét állította olyan magasra, amelyet sem a magyar nemzet, sem Pázmány Péter nem tudott teljesíteni.

Pázmány azonban egyházilag jóváhagyottnak tudhatta alapítását, mert az új egyetem a Jézustársaság irányítása alá került. Márpedig a rend – pápai kiváltságainál fogva – mind saját tagjainak, mind azoknak a tanulóknak, akik egyetemeiken tanultak, hittudományból és bölcsészeti tudományból akadémiai fokozatokat adhatott. A jezsuita egyetemeknek akkor már négy évtizede gyakorlatban lévő és általános érvényű tanulmányi szabályzata volt, az 1599. január 8-án életbe lépett *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu*. Ennek osztrák változatát, a gratzi egyetem szabályzatát vette át a nagyszombati egyetem.

Amikor Pázmány felmérte a római jóváhagyás körüli nehézségeket, 1635. szeptember 27-én Ferdinándhoz fordult, arra kérve a királyt, hogy a nagyszombati egyetemet császári és királyi hatalmával erősítse meg. II. Ferdinánd császár és király 1635. október

8-án kiadott, a római császári aranybullával és a magyar király titkos pecsétjével ellátott iratában mindazon szabadságok, kiváltságok, előjogok és jogok birtokában megerősítette a nagyszombati egyetemet, amelyekkel a német birodalmi és örökös tartományi egyetemek – a kölni, a bécsi, a mainzi, az ingolstadti, a prágai, az olmtüzi és a gratzi – élnek. Együttal további támogatásáról biztosította, és utódainak, valamint az ország karainak és rendjeinek védelmébe és pártfogásába ajánlotta az intézményt.

Pázmány a császári és királyi levél birtokában a jezsuiták vezetésével biztosítottnak látta az egyetem létét, tudományos működését az egyház és a haza javára. Méltán *teljes egyetemnek*, *studiorum universitas*-nak tekintette, jóllehet 1635. május 12-én csak a filozófia és teológia tanítására kötelezte a Jézustársaságot. II. Ferdinánd is *studium generale seu Universitas*-nak nevezi Pázmány alapítását.

Két karral nyílt meg tehát a nagyszombati egyetem 1635. november 13-án. A megnyitó ünnepség színhelye a Szent Miklós templom volt; a Veni Sanctét, a szentmisét és a szentbeszédet Pázmány tartotta nagyszámú és előkelő hallgatóság előtt. Miután az alapítólevelet, valamint a császári és királyi okiratot felolvasta, átadta azokat az új rektornak, P. Dobronoki Györgynek megőrzés végett.

Mészáros István

PÁZMÁNY A MAGYAR NEVELÉSTÖRTÉNETBEN

A hazai magyar nyelvű nevelési irodalom Pázmánnyal kezdődik: prédikációs kötetében ízes magyar nyelven írt, prédikációformában szerkesztett tanulmány szól a fiúk, illetőleg a leányok neveléséről. A népszerűsítő-ismeretterjesztő pedagógiai írások első fecskéi ezek hazánkban.

A magyarországi XVII. századi katolikus megújulás legnagyobb képviselőjének nevelési-művelődési koncepciójában fontos szerepet játszott a prédikáció, a századnak ez a sokszínű, változatos tartalmú és célú „tömegkommunikációs” (azaz „tömegbefolyásoló”) eszköze, népszerű irodalmi műfaja, szóban és írásban egyaránt. Ez magas egyházi tisztségéből, alapvető politikai felfogásából, valamint a korabeli magyar társadalomban elfoglalt helyzetéből egyaránt következett.

A háttér

1616-ban foglalta el Pázmány Péter az esztergomi érseki széket, s ezzel a királyi Magyarország egyik legelső közjogi méltósága, az egyik legtekintélyesebb feudális földesúr lett az egykori jezsuita szerzetesből. Még 17 éves korában lépett be a rendbe Kolozsváron, s a krakkói és a bécsi rendházban, végül Rómában, a jezsuiták első egyetemén tanult, s vált a vallási megújulás tudatos harcosává. 1597-től a gratzi jezsuita egyetemen tanította a filozófiát és a teológiát. Végleg 1607-ben tért haza Magyarországra.

Rangjából és helyzetéből következően politikai felfogása erőteljes hatást gyakorolt kora magyar katolikus nemességére. Pázmány *hazájának és egyházának érdekeit szintézisben, egymástól elválaszthatatlannak látja*, s ezen belül – a vallás gyarapítása mellett – a magyar haza sorsának jobbra fordítását tekinti közéleti tevékenysége legfőbb céljának. Véleménye szerint *a török kiűzését* a két magyar haza sem külön, sem egyesülve nem oldhatja meg: sem a királyság, sem az erdélyi fejedelemség. Csakis a keresztény nemzetek

szövetsége képes, a Habsburgok közvetítésével a töröktől felszabadítani hazánk területét. Pázmány ennek reményében hű a Habsburg-házhoz, s azért küzd, hogy a király a magyar törvények értelmében, az ország függetlenségének megsértése nélkül kormányozzon. Sorsdöntően fontosnak tartja az önálló erdélyi fejedelemség létét, belső erősödését és tekintélyének növekedését, mert ez a Habsburg uralkodót az alkotmányos kormányzásra kényszeríti. Ezért tart fenn baráti viszonyt az erdélyi protestáns fejedelmekkel, Bethlen Gáborral, I. Rákóczi Györggyel.

Pázmány öntudatosan vallotta, hogy *népe javára és nemzete fejlődésén munkálkodik*, amikor a Habsburg királyt támogatja, s a katolikus egyház helyzetét erősíti. Mert természetesen egy töröktől megszabadult, ugyanakkor egységesen katolikus Magyarországot látott maga előtt megvalósítandó feladatként.

Politikai felfogásával összeötvöződött hitbéli meggyőződését azonban nem erőszakkal, nem tüzzel-vassal kívánta terjeszteni, hanem *főként a neveléssel*. Ezért segítette minden erejével a jezsuiták hazai iskoláit, ezért hozott hatalmas anyagi áldozatokat új nevelőintézmények alapítására, ezért állította fel egyetemét (melynek jogutódja, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem két esztendő múlva fogja ünnepelni az alapítás 350 esztendő fordulóját).

Jól tudta, hogy ebben az egész országot átpásztázó agitációban kulcsszerepet játszanak *a tanult, művelt papok*, egyrészt saját tevékenységükkel, másrészt a népiskolákon keresztül. Sok magyar ifjú külföldi teológiai tanulmányaihoz járult hozzá jelentős anyagi eszközökkel. Az 1623-ban alapított bécsi papnevelőintézet inkább a magasabb papság nevelését szolgálta, viszont a nagyszombati – még Oláh Miklós által alapított – papnevelő fejlesztése, valamint a mellette Pázmány költségén szervezett nevelőintézet a szegény tanulók számára – a nép között munkálkodó papságot frissítette fel. De elégedetlen: fájdalommal írja Rómába, hogy jövedelmének kétharmadát iskolákra, papképzésre költi, mégis még mindig tíz plébániája van plébános nélkül.

E nagyszabású népművelési propaganda számára írta magyar nyelvű műveit, a *Kalauz-t*, az *Imádságoskönyv-et*, s adta ki végül 1636-ben, a halála előtti esztendőben a *Prédikációk-at*, amely harminc esztendő alatt szerkesztett beszédeit foglalta magában. A magyar irodalmi nyelv fejlődésének egyik jelentős állomását képviselik ezek a beszédek: Pázmányt mint tanítót és a magyar nyelv virtuóz mesterét állítják elénk. Nem misztikus homály árad belőlük, nem az érzelmekre akarnak elsősorban hatni, hanem *az észre*. A szemléletes példák, hasonlatok, ízes-népies képek és szófordulatok mind a logikára alapozott, személyes meggyőződést kialakítani akaró, egyéni döntések vállalására készítő erkölcsi tanításban ötvöződtek.

A fiúk nevelése

A fiúk nevelésének elvi alapjait *A fiaknak istenes neveléséről* című, a vízkereszt utáni első vasárnapra szánt prédikációjában fejtette ki Pázmány.

Az *egyed-egy gyermek és a közösség* érdeke egyaránt megkívánja a nevelést. Egyrészt „a fiaknak mind örök üdvösségük és világi állapotuk, mind Isten s mind emberek előtt való becsületük, mind tökéletes vagy feslett erkölcsük a gyermeki neveléstől függ”; másrészt „az országoknak és városoknak sincs semmire nagyobb szükségük, mint apród-estendősök jó nevelésére. Mert sem az eláradott gonoszoknak kiirtására, sem a jó erkölcsök beoltására, sem a bölcsességek és tudományok gyökerezésére, sem a több belső csendes állapotok virágzására foganatosabb eszköz nem található a gyermekek oktatásánál.”

Emellett *a szülőknek is érdekük*, hogy e feladatuknak eleget tegyenek: „akik ebben az oktatásban megfogyatkoznak, nemcsak maguk fejére pálcát csinálnak, mivel a gonosz fiak szomorúsággal, bánattal, haraggal, gyalázzal töltik szülőjüket, mint a szentírás mondja, de Isten is megmutatja erős ostorozásával, mely igen bánja ebbeli feledékenységüket.”

És továbbmenve: nemcsak az egyéni és a közérdek, valamint az Isten parancsa miatt szükséges a nevelés, hanem azért is, mert „a természet oltotta a szülőkbe szülöttükre való jó gondviselésének szikráját és az okosságnak vezérlése arra viszi őket, hogy akiket szültek, azokat őrizzék és jól neveljék”. Szent Ambrusra hivatkozik, aki azt írta, hogy oktalánabbak az állatoknál azok, akik gyermeküket nem jól nevelik; „mert ha a medve nem szánja fáradságát, hanem goromba kölykeit addig nyalogatja, míg valami formát nem ad nekik, miért nem kell embernek hasonló bajlódást felvenni gyermekének neveléséért?”

E bevezetés után Pázmány részletesen tárgyalja a gyermeknevelés négy tényezőjét:

1. *A jó példa.* „Aki jó erkölcsben akarja nevelni magzatját, szükség, hogy annak magaviseléséből gonoszsgot ne tanulhasson neveletlen gyermeke, hanem jó példájával tökéletességre vezettessék.” Mert *nem helyes mást tanítani és másképpen élni.* „Azért írja Seneca, hogy károsabb emberek nincsenek, mint akik különben élnek, hogysen tanítanak. Kellemes dolog, ha az atya böjtre, józan és tiszta életre inti fiát, maga pedig szemtelenül tobzódik, latorkodik. Igen illik, hogy az anya dorgálja fiát szitkozódásáért, ő pedig azon feddésben szitkozódjék és példájával tanítsa a szitkot.”

De egyébként is *a szavakkal nevelés önmagában kevés:* „megemlékezzetek szülők, hogy példátokkal inkább taníthatjátok gyermekeket, hogysen szavatokkal; mert a gyermekek, mint a majmocsokkák, amit látnak, hallanak, azt ábrázzák, követik”.

A rossz példa az oka a gyermekek gyakori *ocsmány beszédének.* „Szent Jeronimus azt kívánja, hogy az ifjúság ne értse az undok szókat, szinte mintha zsidóul szólanának előtte, úgy ne tudja öreg korában is, mit mondanak. Bezzeg elköltünk ezektől; régen egynehány esztendő házasok sem tudták, amit most egy gyermek beszél. De ki az oka? Az atyák és anyák, kiktől idején minden szitkokat, minden ocsmányságokat úgy megtanulnak, hogy azokhoz képest kardéra [= „kapásból”] tudják a gyermekecskék is a hajdú szitkokat.”

2. *Az erkölcsös magatartás normáinak tudatosítása.* Nincs meglegedve Pázmány a szülőknek e téren végzett tevékenységével. „Ki tudná előszámolni, mennyi fogyatkozás vagyon e dologban a mostani emberek között? A szülék, minthogy csak a testet adják fiuknak, nagy gondot viselnek gyermekük testére. Ha egy kis nyavalya éri, ha magát megsérti, minden dolgát elhagyja az anyja és fiát siratja, kérleli, orvosolja. Ha bal kézzel nyúl az étekhez fiad, úgymond Plutarchos, ha tekinteti, ha álla és dereka hordozása nem esik díszesen, ha egy haja szála jól nem áll fejében, ottan megdorgálja és mindaddig pirongatja, vesztegeti szegény gyermeket, míg kedve szerint nem esik a dolog. De emellett, ha rest az isteni szölgálatban, ha csácsógó, ha szerelmeskedik és egyéb vétkekbe esik, nem érzik a szülők oly keservesen efféle lelki nyavalyájukat.”

Pedig már a kezdet kezdetétől a helyes magatartásra kell szorítani a gyermeket, *a kora gyermekkor ennek legalkalmasabb ideje,* esztendők múlva már késő lesz. Akkor kell megalapozni a nevelést, „míg lágyak és hajlandók, mint a gyenge vesszők” a gyermekek. Különben „úgy járunk mint aki elsöben egy kevéssé kitér az útból, s mennél tovább megyen, annál inkább tévelyg és távozik az igazi úttól”. A gonoszság meggyökerezésének ugyanis egyik oka éppen az, hogy korai gyermekségüktől kezdve *hamis vélekedéseket* alakítanak ki fiaikban a szülők.

„Nem így anyák, nem így! – figyelmeztet Pázmány –, igaz keresztényi gondolatokat és kívánságokat oltatok és csepegtessetek kised gyermektek szívébe. Azt hallják gyakorta töletek, hogy hiúság, veszedelem, lélekkárhozat a világon kapdosni, az ő javaiban zabállani; árnyék, álom, semmi a földi uraság és gazdagság; gyalázatos, veszedelmes, gyűlölséges a részegség, hazugság, fajtalanosság és világi kevélység; csak az boldog, aki Istent féli; csak az dicséretes, aki gyermekségétől fogva üdvösségét keresi; csak az okos, aki az örök kárhozatot elkerüli. Semmit ne dicsérjen tehát az anya fia előtt, hanem csak amit Isten dicsér, csak ami üdvösségre viszen, hogy a gyermek kised korától fogva azt kívánja és keresse, amit hallott, hogy dicsért és kívánt neki édesanyja.”

3. *Az erkölcsös és művelt tanító.* Kellő időben olyan tanítókra kell bízni a gyermeket, „kik el ne olták azt a jó szikrát, melyet a szülők oktatása beléjük oltott”. Jó erkölcstü

legyen a tanító, hiszen Plutarchos „eszükben fogyatkozottaknak mondja, kik oly ember gondviselése alá adják fiukat, kire lovukat sem bíznák. Gondatlanságnak nevezi Arany-szájú Szent János, hogy falunkat és szántóföldeinket szorgalmas vigyázóra bizzuk, fiaink gondviselését utolsó dolognak tartjuk.” S egy újabb hasonlat, ezúttal az iskolából, az elemi oktatás köréből: „Mert miképpen aki szép írásra akarja tanítani a gyermeket, nem elég azt mondani neki, hogy szépen írjon, hanem szép írást ad elébe, hogy annak példáját kövesse: úgy a tanítónak jó intése keveset használ, ha maga erkölcsével tükört nem mutat.”

Tanult és erkölcsös tanítókról rendelkezett a *tridentini zsinat* is: „A tridentomi közönséges gyülekezet is eszébe vévén, mely szükséges és hasznos, ha a gyermekek jó tanítóktól vezéreltessenek, erősen megparancsolta a püspököknek és káptalanoknak, hogy erre szorgalmas gondjuk legyen, és nemcsak tudós, de istenfélő és jó erkölcsű mestereket szerezzenek az ifjúság elébe.”

A tanító feladata az is, hogy neveltjeit *jó könyvekkel lássa el*, s távol tartsa tőlük a szemérmetlen tartalmúakat, ahogyan azt a régi egyházatyák mindig is ajánlották. „Boldog Isten! – kel ki élesen Pázmány a kórabeli szerelmes énekek ellen –, vajon mit mondanának ezek a jámborok, ha a mi időnket látnák? melyben akárminémű rendbeli emberek azzal mutogatják éles elméjüket, hogy undok virágénekeket irkálnak, melyeket mind gyermekek, s mind leányasszonyok kardéra [= „kivülről”, „kapásból”] tudnak, és csaknem minden házak ezekkel zengedeznek?” Nagy felelősséget, vállalnak magukra ezeknek az énekeknek a szerzői és éneklői a gyermekek előtt: „Mennyiszert történik, hogy egy rossz versből vagy egy ocsmány énekből holtig való latorsága következik sokaknak!”

4. *Kellő szigor.* A szülők kötelessége, hogy „megrántsák néha a zabolát” és gyermeküket „fenyítékben neveljék, és amikor megérdemlik, ne kedvezzenek, ne engedjenek, hanem dorgálják és ostorozzák őket”. A Szentírásra, illetőleg az eredeti bűn tanára hivatkozik Pázmány: „Vagyon valami bolondság minden gyermek szívében, melyet egy sugár vesszőcske kikerget belőle. Azért: aki kíméli a vesszőt, gyűlöli fiát.”

Sok olyan szülő van azonban, aki nemcsak hogy elmulasztja a kellő büntetést, de *gyermek hibáján még derül is*. „Mennyin vannak efféle atyák és anyák, kik meg nem dorgálják, sőt nevetéssel hallgatják, mikor szitkozódik kiseded fiuk; és nemcsak torkába töltik a bort, biztatván, hogy igyék, mert az apja is ezzel kereste, ami nincs, de ugyan gyönyörködnek latorságában és katona-gyermeknek, furcsa gyorselméjünek ítélik, mi-helyt nyelvét tudja mozgatni, jól tud szitkozódni. Néha pedig ugyan biztatják, hogy vagy anyját vagy mást megszidogasson.” Elmarasztalja Pázmány ezeket a szülőket: „Bezzeg a szentírás nem arra tanít, hogy nevetve halljad gyermeket csintalanságát, hanem azt mondja: ne neved fia-cskáddal, mert ebből nagy szabadságot vészen a gyermek, és végre neked vásik a fogad belé.”

S íme Pázmány záró gondolata a fiúk neveléséről szóló prédikációja-tanítása végén: „Noha azért meg kell az atyáknak tartani a Szent Pál parancsolatját, hogy fiukat mód nélkül és felettébb ne háborgassák, se haragra ne indítsák, hogy el ne essék szívük és el ne kedvetlenedjenek minden dolgukban, de mindazonáltal, mint a gyermeklovat nemcsak püszögetni kell és simogatni, hanem mikor kívántatik, vesszőzni és ütögetni is. . .”

A lányok nevelése

Nem kerülte el Pázmány figyelmét a leánynevelés sem. Az angolkisasszonyok apácarendjét letelepítette Pozsonyban, hogy ott a nemesi származású lányok számára nevelőintézetet nyissanak, az egyik terjedelmes prédikációjában-tanulmányában pedig a leánynevelés elméleti és gyakorlati vonatkozásait elemezte. A pünkösöd utáni 23. vasárnapra készített első prédikáció címe: *Mint kell a keresztyén leányt nevelni*.

Úgy véli Pázmány, hogy a fiúk nevelésére nemeseink még úgy-ahogy gondolnak, de leányaikéra nem. „Látom, hogy a fiúk nevelésére vagyon az atyáknak valami gondjuk, mert iskolába és udvarokba küldik, lovagolni, vadászni, puskázni tanítgatják őket, de

a leányok nevelésében nagy gondviseletlenség vagy on, mert csinosgatás, ruhacifrázás, gangosan lépés, azaz kevélységre való tanítás minden nevelésük." Holott az ország lakosságának a fele nő, s emellett *a fiúk-nevelése is ennek függvénye*: „első nyolc esztendőnké azaz leggyengébb és hajlandóbb időnké asszonyemberek gondviselése alatt töltjük”.

Az első esztendőben a kislány „futkosson és játsszék magához egyenlő idős leánygyermekkel” minél többet, hatéves korában azután már *másféle tevékenységekre* is sort kell keríteni. Sok-sok példa alapján ajánlatosnak tartja, hogy az anya leányát „orsórokkaforgatásra, szövésre, fonásra, recekötésre, mesterséges varrogatásra tanítsa, hogy ezekben idejét tisztességesen, gyönyörűségesen, hasznosan tölthesse”. Pázmány szerint „nem okosan gondolkodik, aki úri személyhez illetlennek véli a szövést, fonást”. Meg kell tanulnia a lánynak főzni is, hogy „nagyobb kedvet találjon mind leánykorában szüleinél, mind házassága után szerelmes uránál”.

Mi a helyzet *az elemi ismeretekkel*? „Tudom – írja Pázmány –, a község nagy része azt ítéli, hogy nem jó írnia és olvasni tanulnia a leánynak, mert félő, hogy az olvasásból gonoszt tanuljon, és olyanokat ne írjon, amiket nem kellene. De én üdvösséges dolognak itélem, hogy a keresztény leány mindjárt kised korában vagy értelmes özevgyasszonytól vagy éleletes jámbor istenfélő embertől olvasni tanuljon és a szép dolgok olvasásában tökéletes erkölcsöket vegyen.”

Három indoka van ennek. Egyrészt sok olyan nőről tudunk, akik „nemcsak tanultak, de oly tudósok voltak, hogy akármely írástudó doktorral vetekedhettek”; másrészt „igen kívántatik minden rendekben, hogy a tökéletes élet példáját és oktatását szent és üdvösséges könyvek olvasásából bőségesen vegyék, melyekkel az előradott gonoszságok folyását vastagon meggátolják”, s végül „nemcsak a táncolástól, csevegéstől, hiábavaló játékoktól elvonssza a leányt a tanulás, de a szép és üdvösséges históriák és oktatások olvasása úgy betölti kedvét és gondolatát, úgy felemeli akarátát a tisztességes élet kívánságára, hogy minden éktelen és csintalan indulatokat fáradság nélkül megfojthat pázsitjában.”

Kellő buzgósággal végezze a leány az előirt vallási tevékenységet, *járjon el szorgalmasan a templomba, s féltve őrizze testi-lelki tisztaságát*. Ezért nagyon fontos, hogy „férfiak között ne forogjon a lány”, sőt „férfiemberrel, akármely közelvaló atyafia legyen, egyedül sehol se maradjon”. Kerülje a táncot, mert az is könnyen bűnbe viheti. Ennek „okát adja Petrarca: mert senki a táncot csak szökdösésért nem szereti, hanem a kézfogások és szorítások, ölelések és tapogatások, a lassú beszélgetések tetszenek, melyekből olyat tanul az együgyű leány, hogy teljes életében megsiratja”. De a korabeli táncdaloktól is óvja Pázmány a leányokat: „Ó, mely nagy esztelenség az atyáktól vagy férjektől, ha virágénekeket, szerelmeskedésről írt könyveket adnak feleségük, leányuk kezébe! Olajt öntenek ezek a tűzre, mellyel felgerjed a bujaság.”

Az *öltözködésről* ez Pázmány véleménye: „Nem tiltja Isten a tisztességes öltözetet, sőt akarja, hogy az asszonyok ékes öltözetben járjanak, de úgy, hogy szemérmesen és józanon ékesgessék magukat.”

Végül az alábbiakat tanácsolja: „Ne kenje a keresztény leány orcáját idegen festékkel, de tiszta vízzel szépen megmossa. Ne teritse verőfényre festett [= kiszókitett] haját, de boglyasan, csoportosan, korpásan és szennyesen se hagyja fejét. Pézsmaszaggal [= illatosítókkal] ne füstölögjön, de dohosságot se szenvedjen maga körül. Értéke felett drágában öltözzék, de amibe öltözik, tiszta legyen. Tükörbe avégre ne nézzen, hogy magát cifrazza, de hogy fején vagy orcáján dísztelen és illetlen valami ne legyen, megtekintse tükörben magát. És ha szép, eltökélje, hogy meg nem rútítja feslett étellel ékességét; ha rútacska, arra igyekezzék, hogy jó erkölccsel szépítgesse magát.”

Előadása második részében Pázmány *a leányok kiházásításával kapcsolatban* ad jó tanácsokat. „Nehéz iga a házasság – írja –, ez az oka, hogy ha valamiben kívántatik, a házasságban kívántatik a vigyázás.” Magának a lánynak azonban „nem szabad férjet keresni vagy házasságról szorgalmatoskodni, hanem édes szüleine bizza magát”. A szülőknek nagyon gondosan kell eljárniuk e feladatukban: „Sokan a szülők közül pénznek

adják, nem embernek gyermeküket, mivel csak arra néznek, hogy kedvük szerint való vót találjanak, ki előkelő, gazdag, nemzeti legyen, arra pedig keveset vigyáznak, micso-da alkalmas az ő leányuknak, kinek holtig együtt kell élni jegyesével.”

Mit vizsgáljanak a szülők a *jövendőbeli vő* kiválasztásában? Erkölcset és okosságát; rangját és társadalmi helyzetét („felettebb nagyobbak ne adja senki leányát, ha szolgálóvá tenni nem akarja”); termetét és életkorát („ha gyermek, nem tudja megbecsülneni a házasságot; ha igen idős, egyéb kedvetlenséget is szerezhethet, de hihető, hogy hamar özvegyiségben hagyja feleségét és árvaságban neveletlen gyermekeit”). „Mindennekfelett elsősorban is a religióra és vallásra nézzen a keresztény leány.”

Pázmány befejező intelme a *szülők felelősségét* hangsúlyozza a családi nevelésben: „Ne legyetek olyanok, mint akiket Isten szív nélkül való galamboknak nevez. Aki fészékéhez nyúl egyéb madaraknak, hozzá csapdosnak, körül röpdösnek és minden tehetségükkel oltalmazzák fiukat. A galamb távol nézi, feléje sem megyen, mikor látja, hogy fiait fészékéből szedegetik, és mielőtt azokat a konyhára viszik, mindjárt azon helyre tojik, mert nincs szíve és szerelme fiaikhoz. Távol legyen ez a vadság a keresztényektől. . .”

Távlatok

A hagyományos *tekintélyelvű nevelés* körvonalai bontakoznak ki a mai olvasó előtt Pázmány két pedagógiai tanulmányából. E tekintély a szülő, a pap, a pedagógus felnőtt-mivoltából és „hivatalbeli” helyzetéből következik, ennek alapján fogalmazzák meg és érvényesítik *nevelési követelményeiket* a fiatalokkal szemben.

Lényegében ez a tekintélyelvű nevelési felfogás érvényesült a neveléstörténet egész addigi folyamatában, az ókori Athénben és Rómában éppen úgy, mint a középkorban vagy a humanizmus idején a XV–XVI. században. Ezt vallották és hirdették Pázmány kortársai és több neves XVII. századi pedagógus: Comenius, Locke, Apáczai.

A keresztény nevelés legkiválóbb képviselői azonban a tekintély-elvet mindig a *szeretet közegében* alkalmazták: a szülőt, papot, pedagógust a gyermekkel a szeretet köteléke fűzte össze – ezt tartották ideális állapotnak. Az igazi szeretet nincs ellentétben a helyesen alkalmazott szigorral, *hiszen a nevelő szereti a gyermeket, azért állít számára – a gyermek érdekében! – követelményeket.* (Ez az ősi keresztény nevelés kapott új megfogalmazást Makarenko híres formulájában, amelyet a nevelő és nevelt kapcsolatáról fogalmazott meg: mert tisztellek, azért követelek tőled!)

Pázmány azonban jelentős új mozzanattal gazdagította a hagyományos keresztény tekintélytant, követelményt támasztó pedagógiát: a felnőtt tekintélye alapján érvényesítse ugyan követelményeit, de *értesse meg a gyermekkel azok lényegét*, szerepét az ő nevelésében. A gyermek ne a kényszer hatására teljesítse a követelményeket, hanem saját józan belátása során *lássa, értse, hogy ezek az ő érdekeit szolgálják*, teljesítésükkel saját jobb, boldogabb felnőttiségét készíti elő. A XVII. századi európai nevelés *ráció-elvének* jelentkezése ez.

De Pázmány egy másik vonatkozást is erőteljesen hangsúlyozott: e követelmények tudatos megvalósítása nemcsak azért szükséges, hogy a neveltől *mint egyén* tökéletes felnőtt legyen, hanem azért is, hogy *tevékeny és hasznos tagja lehessen felnőtt korában a társadalomnak, egyháznak és hazának egyaránt.* Az egyéni és közösségi érdek kettős-közös távlata alkotja a pázmányi pedagógia lényegét.

A XVIII. század második felétől kezdve, Rousseau hatására, majd a XIX. században felerősödvé, végül a XX. század közepére a nyugati polgári nevelésben igen népszerűvé vált a *gyermekközpontú pedagógia*, a gyermekből kiinduló nevelés. Elvetett mindenféle tekintélyt, mindenfajta követelést; a gyermek valóságos és állítólagos életkori sajátosságaival magyarázva és elfogadva, természetesnek vett minden jó és kevésbé jó, illetőleg kifejezetten rossz megnyilvánulást. Mindez beleillett a századelő klasszikus polgári pedagógiájába, amelyben az alapvető nevelési cél: a saját egyéni érdekeit minden körülmények között érvényesíteni tudó, másokat maga alá gyűrni képes, váratlan helyzetekben

is önállóan cselekvő, vállalkozásait eredményesen végbevivő egyén kialakítása. Végtelen jelentkezése az úgynevezett szabad nevelés: mindenben maga a gyermek határoz, ő választ, ő dönt.

E gyermekközpontú individuális nevelés a kevés gyermeket falai közé fogadó úri elitiskolák életében értékes pedagógiai eredményeket is értelt, főként a gyermekek alapos tudományos megismerése terén, a pszichológia segítségével; a „rendes” iskolákban, a „tömegiskolákban” azonban a legteljesebb anarchiát teremtette. Nevelésről, pedagógiai értelemben vett személyiségformálásról ilyen körülmények között aligha beszélhetünk, az oktatás színvonala is csökken, a szerzett műveltség hézagos.

A gyermekközpontúság divatja – alkalmazásának kétes iskolai gyakorlata után – ma már elviharzóban van (hazai iskoláinkba az elmúlt évtizedben érkezett, jelentős fáziskéséssel): a századelőnek ez a pedagógiai felfogása modernnek manapság már aligha nevezhető, a „szabad” nevelés pedig nyilvánvalóan nem nevelés.

A nevelés olyan folyamat, amely határozottan megfogalmazott *célok* irányában hat; folyamat, amely a cél által meghatározott *partok* – azaz követelmények – *között halad*; folyamat, amit *irányítani szükséges*, mivel a gyermek önerőből, magára hagyva, vezető nélkül képtelen a cél irányába haladni. S ugyanakkor olyan folyamat, amely erőteljesen épít a *gyermek egyéni és közös tevékenységére*, aktív részvételére, figyelembe veszi érdeklődését, hajlamait, tulajdonságait. Ezért természetesen a mai modern pedagógiában is *szükség van tekintélyre*, de nem arra, amely „hivatalból” ered, hanem amely a szülő, a pap, a pedagógus személyes kvalitásain alapul. És *szükség van követelményekre*, amelyeket a gyermek – a felnőttben bízva, őt vezetőjének elfogadva – magára nézve kötelezőnek tart, mert tudja, hogy azok a saját érdekeit szolgálják.

A követelmények érvényesítése elsősorban – ezt Pázmány is így gondolta – „szép szóval” történjék, a felnőtt jól motivált ösztönzésére. Ha azonban a gyermek nem felel meg a *követelményeknek*, akkor a *felnőtt ezt tudatosítsa benne*. Ha ugyanis semmiféle visszajelzést nem kap a gyermek, számára megszűnik a követelmény érvényes követelmény-jellege.

Pázmány korában senki sem akadt meg azon, hogy a nem teljesített követelmény esetén testi büntetéshez is folyamodtak; minden nevelő így tartotta természetesnek. A XIX. század második felében megindult pszichológiai kutatások alapján azonban már tudjuk, hogy ez nem célravezető módszer. Ugyanakkor a modern pedagógia határozottan vallja: *a követelmény teljesítésének vagy nem teljesítésének tudomásul vételét a gyermek értésére kell adni*; a modern pedagógia eszköztárában is fontos szerepe van az elismerésnek, a dicsőretnek, a jutalmazásnak éppen úgy, mint a rosszallásnak, a megintésnek, a büntetésnek.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközrel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen nem beszéltünk meg, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Szerkesztőségi fogadó-órak: hétfő, kedd, csütörtök 9–16 óráig.

Szent Adalbert verses zsolozsmája

A fordítás Josephus Dankó *Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae* (Budapestini, 1893) című forrásértékű szövegkiadása alapján készült. Ebben egyetlen teljes Szent Adalbert officium található. Dankó forrásjegyzéke két XIV. századi kódexet is említ, az egyik közülük egy magyarországi pálos *Diurnale*, amely Göttweigbe került. A zsolozsma megírásának ideje korábbra tehető, az 1200-as évekre. Dankó lejegyzése vagy pedig már az eredeti szöveg másolása több helyen romlott, ezért a variánsok figyelembe vételével javítanunk kellett a szövegen. Az ahtifónák és zsolozsmarészek sorrendjét a mai használhatóság szempontjai szerint néhol megváltoztattuk. Az olvasmányos imaóra himnusza az *Officium Rákocziánium*-ból való (Dankó 391. l.). Az itt következő fordítás nem a teljes zsolozsmaszöveget adja, a válogatásban is a mai használatot vettük figyelembe.

CSANÁD BÉLA

Hívogató vers

Krisztus királyt ünnepeljük,
Kit a vértanukkal együtt
Dicsőít Szent Adalbertünk.

Olvasmányos imaórára

Himnusz

Atyja szegény népeknek,
Gyöngye fejedelmeknek,
Püspököknek tüköre,
Küzdőknek drágaköve.

Urad dicsőségéért
Három lándzsadöfés ért,
S mise közben lelkedet
Visszaadtad Istennek.

Légy segítőm, védelmem,
Az utolsó percemben,
Segíts, hogy elérhessem
Hőn imádott Istenem.
Amen.

1. antifóna

Adalbert híre fenn ragyog:
Dicső ősoktól származott,
Kegyes szülőknek gyermeke,
S erényel ékes élete.

2. antifóna

Már gyermekként, hogy szent legyen,
Segíti őt a kegyelem.
S hogy világ ne ártson neki,
Az Úr karddal védelmezi.

3. antifóna

Őt szülei a szent hegyen
Istennek adják szüntelen,
S hogy védjék üdvös útjait,
Az Úr anyjának szentelik.

V. Áldásokkal elhalmozta
az Úr igazában őt. . .

R. Gyermekként az erényekben
egyre magasabbra nőtt.

Reggeli dicséretre

Himnusz

Örömmel ujjong most az ég,
A föld is zengi énekét.
Adalbert püspök életét
Dicséri szívből mind a nép.

Ti, nagyok, legyőz titeket,
Kik földnek, testnek éltetek,
Hogy ti is szent erényeket
Szolgálván Úré legyetek.

Ő mennybe lépdél szabadon,
Soha nem ismert utakon,
S így leszen élő oltalom,
A bűnösöknek irgalom.

Hogy vétkeink megszűnjenek,
Üdv, épség visszatérjenek,
S szentek közt nyervén jó helyet,
Mint próféta hirdesse meg:

Midőn majd Krisztus megjelen,
S világot veri félelem,
El ne vessünk hirtelen,
S Hozzá tartozunk szüntelen.

Dicsérjük, áldjuk az Atyát
És Egyszülöttét, Szent Fiát,
S a Szentlelket, vigaszt ki ad,
Mennyben örök időkön át.
Amen.

1. antifóna

Adalbert népe szívtelen,
Bűnét siratja szüntelen,
S jó pásztor nevet érdemel,
Ki nyáját üdvre vezet el.

2. antifóna

Majd benső hang érinti meg,
Mintegy a mennyből érkezett
Jövendölés, mely hirdeti:
Monostor rendje kell neki.

3. antifóna

Alázatosb mindenkinél,
Már szent, de még szentebbül él,
S tanulván az erényeket
Az üdvösséget szerzi meg.

Resp. breve

Krisztus dicső katonája,
Szent Adalbert püspökünk,
Kegyes közbenjárásoddal
Tisztuljon meg a szívünk,
Hogy a mennyek országába
Egykoron beléphessünk.

Antifóna a Benedictushoz

Dicsőség Krisztus Urunknak,
Ki Szent Adalbert püspököt
Szenvedésének részesévé tette.
Érdemeiért és csodáiért
Áldjuk az Urat. Alleluja.

Napközi imaórákra

Délelőtt, antifóna

Fején a püspöki süveg,
Szolgálva hordoz terheket.
Elöl jár, élő kegyelem,
Tanít, példát ad szüntelen.

Délben

Szent Adalbert csodás fénye
Fölragyog a magas égre,
Ily püspök már életében
Vértanú lesz, a hitében.

Délután

Lett gyermekként felajánlás,
Püspökként áldozattevő,
Vértanúként áldozat.

Esti dicséretre

Himnusz – mint Reggeli dicséretre

1. antifóna

Szolgálván Egek Asszonyát,
Házát s királyi bíborát,
A vértanúság titkait
Tanulja s menny jutalmait.

2. antifóna

Krisztus kegyelmét osztja szét,
Hogy megtérjen az ősi nép,
S örül, ha üldözik ezért,
Zengi a hála énekét.

3. antifóna

Gonosz népség és vezére
Hét sebekkel veri át,
Míg nem folyni kezd a vére
S elborítja oldalát.
A vértanú ellensége
Üdvéért imádkozik,
Amint Jézus cselekedte,
S lelke békén távozik.

Resp. breve

Üdvözlény te, vértanú szent,
Isten hőse, Szent Adalbert.
Pártfogold sok kérésünket,
S amit kérünk, te is kérdd.
Segítsd a jót, üzd a rosszat,
Béke fényét kiárasszad
S boldog élet örömét.

Antifóna a Magnificathoz

Ó, paradicsom hervadhatatlan rózsája,
Szent Adalbert, dicsőséges vértanú,
Aki győzelmesen, véredet ontva
Kérdemelted a vértanúság koronáját,
Közbenjárásoddal segíts minket,
Kik alázattal ünnepedet üljük,
Hogy minden javak kútforrása, Isten
Saját boldog életének
Részeseivé tegyen minket. Alleluja.

CSANÁD BÉLA fordítása

„GAUDE MATER POLONIA”

Zarándokutak 1979

KERÉNYI GRÁCIA riportja

II. A szentmise után lassan oszlik széjjel a nép. Senki sem siet: nyugodtan állnak sorban az utcai fagyaltárusok előtt. A Krakowskie Przedmieścién még egyszer láthatom, megtapsolhatom a pápát: a tömeg sora közt autójáról áldást osztva tér vissza szállására, a primás palotájába. Én is hazatérek, de az Óvárosba vezető utcák nem ürülnek ki ezen az éjszakán; már hajnali négy órára zsúfolásig megtelik a Szent Anna templom és környéke, főleg fiatalokkal. Mert reggel hétkor a varsói ifjúságnak, a lengyel ifjúságnak misézik itt, mond szentbeszédet II. János Pál. Azután felszáll fehér helikopterére, s Gnieznóba repül. Onnét hétfőn Czesztochowába, szerdán este Czesztochowából Krakkóba.

Nem követem lépésről lépésre a Szentatya zarándokútját, inkább elébe sietek. Auschwitzba.

Utam előkészítésére mindent megtettem, Czarek segítségével, amit Varsóból lehetett. A szerkesztőség megtudta a találkozót szervező plébánia címét, írtam oda, telefonáltunk; kiderült, hogy a volt foglyok a helyszínen kapják meg belépőjegyüket.

De hogy jutok el odáig?

Úgy döntöttem, hogy Zakopanéból.

Hiszen 1952 februárjában is onnan mentem, amikor először tértem vissza Lengyelországba; IBUSZ-kirándulásról csatangoltunk el, egyik barátnőmmel, és vonaton, átszállással eléggé könnyen odaértünk.

Most a zakopanei taxisofőr, pan Adam tehetségében és jószándékában bízom. Egyszer már eljött velem Dobogókőre is – két évvel ezelőtt, amikor az ereszcsonátomat kellett hazahozni –, miért ne vinne el Oświęcimba?

Hétfőn indulok Zakopanéba, Krakkón át. Minden nehézség nélkül veszem meg a repülőjegyet, néhány nappal előbb, Krakkóba, oda-vissza; simán jutok fel kedden reggel a zakopanei autóbuszra is.

Négy helyen is lenne szállásom, ezúttal az Astoriát választom, az Írószövetség alkotóházát. Ehhez fűz a legtöbb emlék, már 1956-ban itt nyaraltam Anyámmal. A múlt jelenvalósága ide vonz.

Rögtön átszaladok Lenáékhoz, megtudni, mikor, melyik pápai misére mennek; Julek készül Nowy Targba, pénteken. Karpieléket telefonon hívom fel, ők is oda szereztek belépőjegyet, és rögtön felajánlják: engem is elvisznek kocsin Gronkóig. Mert ott lehet parkolni, Gronkóiban vagy Szaflaryban, 4–6 kilométernyire az ünnepség színhelyétől.

Tehát már tudom: Nowy Targba is elmegyek, sőt Nowa Hutába is, szombaton. Még Krakkóban fölhívtam Bortnowskát, a *Znak* szerkesztőnőjét, ő világosított fel, hogy a mogulai szentmise voltaképpen Nowa Hutában lesz. Amúgy is legfőbb ideje, hogy megnézzem a templomukat, a bárka-templomot.

Kedden vacsora után személyesen keresem fel pan Adamot. A felesége, Halina asszony fogad. Szép négyszobás öröklakásuk van, és három lányuk: a legnagyobbik tizennégy éves, a legkisebb kettő. Míg férje hazatérését várjuk, az asszony elmondja, hogy alighanem újabb szívműtetre kell rászánnia magát. Az első akkor esett át, amikor a legkisebbel volt terhes, az ötödik hónapban. A betegség a hetedik héten kezdődött, a nőgyógyász rögtön küretre küldte volna, de a belgyógyász főorvos hívó, mint ő is. Nem akarta, hogy kioltásuk a csirázó emberéletet.

Pan Adam örömmel vállalkozik az útra. Rögtön elővesszük a térképet, kiókumláljuk a kerülő utakat, mert a pápai misék színhelye körül elterelik a forgalmat. Megállapodunk: csütörtökön reggel nyolcra jön értem.

Előbb Nowy Targ felé próbálkozunk, hátha sikerül, de a forgalomirányító karhatalmista asszonyosság könyörtelen; így hát visszafordulunk, hogy Chochołowon keresztül és Czarny Dunajecen át közelítsük meg Zawóját. A Nyugati Beszkideket.

Mindig Chochołowot tartottam a környék legszebb falujának; csupa régi, mondhatni klasszikus stílusú, egyszerű faház.

Most minden egyes háza csodálatosan feldíszítve.

Fel volt díszítve Krakko, Zakopane is, hogycne; de itt szinte úrnapi pompával ünnepel a falu népe. Zászlók és szalagok, képek – Szűzanya-képek, pápa-képek –, virágok, gyertyák. Pedig a Szentatya véletlenül sem vonul erre, nem látja.

Nem arról van szó. A Szentatya itt van, itthon van, a római pápa, Krisztus helytartója látogatóba jött hozzánk, a szülőföldjére. Ünnepe van, kilencnapos ünnepe.

Díszbe öltözött Chochołow és Czarny Dunajec, díszbe Podhale, az egész Tátra-vidék.

Díszbe öltözött, bár nem oly általánosan, a Beszkidek vidéke, Felső Szilézia is. Zawójától Sucha, majd Żywiec felé kanyarodunk. Lena leánykori címe jut eszembe: Sucha k/Żywca. Ide való. Egy duzzasztott tóhoz érünk, amiről nem is tudtam, és Kęty után már egyenesen robogunk Oświęcim felé.

Örülök, hogy ezeket a hegyeket is láthatom. Nem jártam erre azóta, pedig hogy örültünk nekik, Birkenauban, hajnali appell-állás idején. Amikor feltűntek a láthatáron, és valaki azt mondta: azok ott a Kárpátok. Verset is írtam róluk:

*... A láthatár szélén nagy hegyeket látok:
hívnak, integetnek felém a Kárpátok.
Arra vezet az út, arra kell majd mennem,
mikor elindulok hazafelé innen. . .*

Pan Adam Kęty táján többször is latba veti ékesszólását, hogy meggyőzze a rendőröket utunk szükségességéről. Volt foglyot viszek Auschwitzba, mondja. Fáj a lába, nem mehet gyalog, tódítja később.

Valóban: sokan mennek gyalog, egyre több templomi lobogós, helységnévtáblás zarándokcsoportot érünk utol. Adam úr Oświęcim határában már nyomoréknak nyilvánít, hiába tiltakozom halkán; odébb, a város szélén a plébánia levelét mutogatja a rendőröknek. Amikor később, a múzeum előtt, a sok kocsit látom, el nem tudom képzelni, melyikük mivel magyarázkodott?

A Szűz Mária Mennybevitelle templom plébániaudvarán papok, újságírók, rendezőgárdisták ácsorognak, sürgölődnek; véletlenül épp Górnny espereshez lépek oda, neki írtam Varsóból. Mosolyogva rázza meg a kezem, és átnyújtja a szögesdrótkeretes belépőjegyet. Mennék tovább, de pan Adam is odasündörög, és a kocsi kitéhető közlekedési engedélyt kér: megint előhossa a lábamat. Már csak alig néhány van, a püspökök számára, védekezik az esperes, de csak egy pillanatig. Adam úr eléri, amit akar.

Hiába állunk meg a múzeum előtt, a rendőrök nem engednek be; így hát tovább megyünk, és kisebb családi házak között, egy városszéli utcában parkolunk le. Az úttest túlsó felén papírszalagokkal díszített csemetefák. Innen már csak gyalog mehetünk tovább.

De már látni is a tornyos lágerkaput, Brzezinka-Birkenau kapuját.

Az úton laza csoportokban, sétálósan, de eléggé fürgén vonulnak az emberek, kicsik és nagyok; visszafelé is jönnek, főleg gyerekkocsikat tolvá, nyilván helybeliek. A menet nem sűrűsödik tolongássá.

Kétfelől, jobbra és balra, büféskocsik és pultok, napernyős kecskeláb-asztalok; pan Adam rögtön fött kolbászt vesz, meg üdítő italt, nekem nincs ehetnékem, udvariasságból iszom. Szeretnék már helyben lenni.

Belépőjeggyemmel könnyen bejutunk a kapun; odébb tetovált számommal igazolom magam. Az oltár középtűt emelkedik, a rámpán, ott, ahol a sinek összefutnak. Ahol kiszálltak, kiomlottak a vagonokból az emberek. Ahol a lágerparancsnok, a lágerfőorvos – az én időmben Mengele – szelektálta őket. A munkaképes férfiakat, nőket be a lágerba,

a gyermekeket, öregeket, betegeket, terhes anyákat a gázkamrába. Aki nem bírja a gyaloglást, vöröskeresztes autóba szállhat.

Hogy is ne jutna az akkori, ámító vöröskereszt az eszembe most, amikor kétfelől, a drótkerítés fölött, az egészségügyi szolgálat vöröskeresztes zászlócskája leng?

Természetes, hogy mindenről eszembe jut valami: az a másmylen, hajdani.

Az örök kicsiny barakkja az A és B láger közti út bejáratánál most sekrestye-kápolnává van átalakítva: itt fognak a papok és a püspökök, itt fog maga a pápa is átöltözni a miséhez. Ez előtt a barakkocska előtt vonultam el, fogolytársaimmal, három vagy négy téglával a kezemben, amikor az SS ör hirtelen észrevette a ruhám ujjára varrt IL jelzést: *Im Lager*, nem mehetek ki a láger területéről. Utólag derült ki, hogy azért, mert bármikor jöhet a kivégzési parancs.

De akkor csak annyit tudtunk, hogy az IL-jelzés megkönnyíti az életünket, hiszen a külső munka volt a legnehezebb. Ennek a jelzésnek köszönhettem, hogy szeptember végén bekerültem dolgozni a Strickerei fabarakkjába. Ahol lengyel miseénekeket tanultam fogolytársnőimtől. „*Szent oltalmazra*”...

A Strickerei fabarakkja leégett, az összes többi fabarakk is; téglatűzhelyük meredő kéményei jelzik a helyüket. Csupán téglából épült lakó-blokkjaink, a latrina- és mosdó-épületek maradtak meg, a tábor túlsó felén. Azokat jártam végig 1952 februárjában és 1954. június 20-án. Iszonyatos volt mindkét vizontlátás: a hótakaró alatt szunnyadó, halott tábor a feketén károgó varjakkal éppúgy, mint a kora nyári, a természet féktelen burjánzásával: a vérvörös vadrózsabokrok, az ijesztően feldöndülő dongók és a brekegő békák a krematórium romjai közt.

A leégett fabarakkok helyén szállnak le most a fehér helikopterek. Tudjuk, hogy II. János Pál reggel Krakóból Kalwariára, majd Wadowicébe repült; háromkor érkezik Auschwitzba, előbb Kolbe atya halálcellájában és a kivégző falnál imádkozik, azután repül át Brzezinkára. Egymás után négy helikopter száll le, s a bemondó a hangszórón át közli: ez még nem a Szentatya. Még mindig nem a Szentatya.

Padon ülök, a volt foglyok közt, mellettem nyakkendősen feszít pan Adam, sikerült ide is velem jönnie. Körülöttem, előttem, mögöttem más résztvevők közé keveredve ülnek a csikosruhás és civilruhás rabok, férfiak és nők; egyik-másik jól öltözött hölgy nyakán vagy fején kék-fehér csikos kendő, a csikozás csücskében piros P-betűs háromszög. Nagy vizontlátások, üdvözlések. Én nem látok viszont senkit.

Táblák, feliratok: „*Az Auschwitz-Birkenau poklaiból megmenekültek köszönetet mondanak Szentségednek*”, „*A börtönök és koncentrációs táborok foglyai szeretettel köszön-tenek*”, „*Szentatyánk, Te egy vagy közülünk, s mi Veled vagyunk.*” Eléggé későn, tán három óra körül érkezik a foglyok varsói csoportja; még jut nekik a padokon hely. Padokon ülnek a papok és az apácák, s odébb az újságírók is, az oltár körüli térségben; a drótokon túl, a C-lágerban, és jobbra-balra, állva vagy a földön ülve vára-kozik a zarándokok beláthatatlan tömege. Egymillió, vagy másfél millió ember.

Ez az egymillió vagy másfél millió ember – hogy is ne emlékeztetne arra a hajdani háromszázötvenezerre?

Ha nem emlékeztetne, nem lenne akkora jelentősége a mai ünnepnek. A mai zarándoklatnak. A mai vezeklésnek „korunk Golgotáján”.

A tizenkét méter magas oltárkeresztben szögesdrótból font töviskorona.

II. János Pál kétszáz, koncentrációs táborokat megjárt pappal koncelebrálja a mai szentmisét.

II. János Pál mai homíliájában az ismeretlen katona gigászi méretű sírjának nevezi a Nemzetek Vértanúságának emlékművét. Mind a tizenkilenc, különböző nyelven írt emléktábláról megemlékezik; külön szól a zsidóság, majd az orosz és a lengyel nép vértanúságáról.

II. János Pál a kereszt lábánál a hitről beszél, mely szeretetet szül, Isten és felebarátaink szeretetét; a szeretet győzelméről beszél, Kolbe atya és Benedikta nővér: Edith Stein győzelméről.

Az ember méltóságáról beszél és az ember jogairól, amelyeket oly könnyen tipor meg az ember. Nagyon sokszor járt itt, azelőtt, mondja, és pápaként is el kellett ide még egyszer jönnie, hogy szembenézzen az ember ügyével, s elgondolkozzék az ember nagyságán és nyomorúságán, az ember vereségén és győzelmén. Ezen a helyen, mondja, csakis úgy gondolhatunk minden emberre, minden nemzetre, mint testvéreinkre. És el kell gondolkodnunk rajta: hol a határa az emberi gyűlöletnek, az ember ember általi elpusztításának.

„Azért beszélek, mert kötelez engem és mindnyájatokat kötelez az igazság, kötelez engem és mindnyájatokat kötelez az emberért érzett aggodalom” – a Szentatya szavait tíz- és százmilliók hallgatják a rádión és a televízió át (a lengyel tévé egyenes adásban közvetíti) az egész világon.

Kötelez az igazság – és nekem az a kötelezvény jut az eszembe, amit a lágerparancsnokság íratott alá velünk, amikor Auschwitzból szabadultunk. Hogy soha, sehol, senki-nek sem mondunk el semmit abból, amit itt láttunk, hallottunk.

1944. november hetedikén írtam alá. Persze, hogy már másnap mesélni kezdtem, következő börtönömben.

És most, évtizedek múlva, 35 év múlva többet mesélek, beszélek róla, mint valaha.

Ezen a napon, 1979. június hetedikén, a múlt jelenvalóbb, mint valaha.

Jelenvalóbb és ugyanakkor: épp ezen a napon, amikor földi helytartója négymillió ember mártírúma helyén mutatja be Krisztus áldozatát, oldódik föl az átok: ez az emberi arcokból álló, önkéntesen, vezeklő szándékkal idezarándokoló tömeg, ez a szabadon éneklő és tapsoló, imádkozó és beszélgető, ételt-italt kedvére fogyasztó, a természet és a természetfeletti élet törvénye szerint ünneplő tömeg adja vissza számomra Brzezinkát az életnek, üzi el a rontást.

A szentbeszéd után öt nyelven szólal meg az áldozatok bemutatóinak könyörgése: angolul, spanyolul, lengyelül, oroszul és franciául. Felajánlaskor körmenetben viszik az egyházi és világi hívek ajándékaikat a pápa elé: kenyeret és bort, virágokat és pénzt. A volt foglyok Kolbe atya Auschwitzban építendő templomára gyűjtöttek, a bányászok az ifjúság körében végzett lelkipásztori munkára, mások a fenyegetett élet – elsősorban a meg nem születettek – védelmére.

Amikor az áldoztatásra kerül a sor, több száz pap osztja az eucharisztikus lakomát a híveknek az összes szektorokban; az áltárnál áhítatos arcú, rabruhás öregasszonyokat áldoztat meg a pápa.

A szentmise után II. János Pál felkeresi a Nemzetek Vértanúságának emlékművét, mi pedig lassan kifelé indulunk; pan Adam benyomakodik a mozgóposta-kocsiba, alkalmi bélyegzőkért, megint bevág egy jókora adag kolbászt, és csak azután gyűjtja be a motort. A kocsni lépésben megy a lassan kiözönlő tömegben, többen tesznek megjegyzést a zakopanei jelzésű taxira, magyar szó is megüti a fülemet: néhány fiatal pásztor és asszonyok, férfiak. De hamarosan kikeveredünk a műútra.

Visszafelé már nem kell elkanyarodnunk, bemehetünk Wadowicébe, Karol Wojtyła szülővárosába, megnézhetjük a házat is, a feldíszített templom mellett, ahol született és tizenhét éves koráig élt. A ház falán aranybetűs fekete emléktábla, az első emeleti lakásban kedves család: az asztalnál ülnek, beszélgetnek, mindenkit beengednek, sőt megkérnek, írjunk be valamit az emlékkönyvbe.

Akadálytalanul jutunk el, már sötétben, Chabówkáig; itt lakik pan Adam testvére és sógora, beugrik hozzájuk, autóparkoló jegyet kínál nekik másnapra (a sógor is taxis), de már szereztek, s különben sincs rá szükségük: gyalog indulnak Nowy Targba, éjjel egy óraker.

És csakugyan: végig az út mentén, mindegyik faluban működnek már a bisztrók, teázók, büféskocsik, várják a zarándokokat. Tíz óra elmúlt.

És végig az út mentén, mindegyik faluban, a feldíszített házakon színes karácsonyfalámpások égnek. Most, a visszaúton, éjszaka is láthatom, láthatja mindenki: Podhale ünnepel.

Megint nem engednek be bennünket Nowy Targba, kerülőt kell tennünk, kitör a vihar, zuhog az eső; megint Czarny Dunajecen, Chochołowon robogunk át. Éjfélre érünk Zakopanába.

Június nyolcadikán Nowy Targban, a Tátra-vidék fővárosában, fél tizenegykor kezdődik a pápai mise; Staszek Karpiel azt igéri, hétre jön értem, nyolcra meg is jön. Kocsijában a tizenhat éves fia, Jasiek ül, egy barátjával. Poroniecen, Bukowinán át megyünk Gronkówa, Staszek útközben egy kerítésről lopat sárga-fehér zászlócskát Jasiekkal; a fiú vonakodik, s csak akkor képed el igazán, amikor Karpiel az előballagó gazdától még drótot is kér az elcsent lobogóhoz, hogy a kocsijára erősíthesse. A gazda nem lépődik meg, teljesíti kérését.

A kocsit a rögtönzött parkolón hagyjuk, s elindulunk a kígyózó tömeggel Nowy Targ felé. Csakhamar letérünk a betonútról, átvágunk a réten; boglyák, szénailat, fülledt meleg, átvonuló felhők. Karpiel tömött hátizsákját – magnót is hozott, meg fényképezőgépet, esőkabátokat és elemzsiát – fölváltva viszik, ő és a két fiú; húszpercenként cserélnek. A gazdagon ellátott büfékocsik meglehetősen elszomorítják Staszeket: miért nem mondták előre, akkor nem hozott volna hazulról ennivalót. Ugyanígy panaszolja később, a visszaúton: miért nem szóltak előre, vagy miért nem adtak általános feloldozást, mint a hadseregnél szokás, csata előtt, akkor sokkal többen áldoztak volna. . . értsd: akkor ő is áldozhatott volna.

De fényképezésre, magnófelvétellel volt alkalma bőven, bár a beharangozott látványosságokból nem lett semmi: a gurálok háromszáz vagy háromezer kisbárány bőréből készült szőnyeget a pápa elé, nem ültették négylovas, hatlovas vagy nyolclovas hintóba. . . Nem volt, csupán a hatalmas, domborodó mező, a Nowy Targ-i repülőtér vagy ötven szektorra osztva, és a helybeli stílusban épült, hatalmas oltár; nem volt, csupán a másfél milliós tömeg, a Tátra-vidék és a Pieninek, meg a tarnówi és przemysli egyházmegye hívei, – és a pápa a kíséretével, a világ minden tájáról ide gyűlt bíborosokkal és püspökökkel.

A Nowy Targ-i pápai mise oltárképe a ludźmierzi Szűzanya-szobor, a Podhale királynője. Nagyon hálás vagyok a ludźmierzi plébánosnak, mondja a Szentatya, mert tudom, nem szívesen adja kölcsön a kegyszobrot; de hát mi ketten, Król philadelphiai bíboros meg én kértük, két gurál, azért beadta a derekát.

A tömegen mosoly fut végig, felharsan a taps: a pápa a gurálok nyelvén szólalt meg. Azután egy Mexikóban látott indián Madonnához hasonlítja a ludźmierzi szobrot; mert minden Szűzanya-arc az ott élő népéhez hasonló.

A Szentatya Nowy Targ-i homíliája gyakran fakaszt mosolyt, és gyakran könnyet. A pápa a Tátra-vidék parasztjainak és az innen emigrált, a világ távoli tájain élő lengyeleknek a hazai táj szépségéről, és a szülőföld szeretetéről beszél, a földműves munka szeretetéről és a családi szeretetről, a házasságról és a csirázó új élet védelméről.

Nowy Targ-i homíliája során gyakran szorítja össze a Szentatya torkát a honvágy. És utána is, amikor a zenekar a *Tátra királynője*-t játssza – „Emlékeztek, mikor énekeltem ezt utoljára veletek együtt? A kluszkowcei hasadékban, júliusban” –, vagy a kivándorlásra kényszerült gurálok hazahívó műdalát, a *Gurál, nem fáj a szíved*-et.

Amikor a felajánlási ajándékokra kerül sor, hintó vagy bundaszőnyeg helyett alapköveket hoznak a Szentatya elé, hogy megáldja őket: vagy tucatnyi, e tájon építendő templom és kápolna alapkövét. Különösen megindító a krościenkóiak felajánlása: az úgynevezett Oázis – („fény = élet”) mozgalom fiataljai önként lemondanak az alkoholfogyasztásról és másokat is leszoktatnak róla, hogy „kiszabadítsák a lengyel népet az alkoholizmus, a hazugság és a félelem rabságából”. Templomukat az absztinenciával megtakarított pénzből akarják felépíteni.

Közben sűrűsödnek a felhők: nem véletlen, hogy elbújt a Tátra, pedig hogy szeretne volna viszontlátni, azzal kezdte beszédét a Szentatya. „Meglátja, el fog repülni arra” – mondja Staszek, amikor a szentmise végeztével hazaindulunk. És csakugyan: a felszálló

fehér helikopter előbb Zakopane felé repül, s csak azután vissza, északnak. Karol Wojtyła még egy pillantást vetett a Giewontra, a Tatra ormaira. Elbúcsúzott tőlük.

Még a kazlak közt megyünk, amikor kitör a vihar. Perceken belül bőrig ázom, de mit is tehetnék. Csöpög a hajam, vászoncipőmben tocsog a víz, de a négykilométeres út nem lesz rövidebb, így hát bekapcsolódom az előttem, mögöttem, körülöttem vonuló, éppilyen csuromvizes zárándokok énekébe: „*Szent oltalmadra. . .*”

Szombaton reggel alig kétharmadig telik meg a krakkói autóbusz, pedig jó néhány pápai találkozó lesz Szent Szaniszló püspök városában: a legnagyobb, legjelentősebb másnap, vasárnap délelőtt a nagyréten, a Cracovia szálloda és az Egyetemi Könyvtár között, ahol olykor tehénkélek legelésznek. Oda várhatók a legtöbben, a környékről és távolabbi tájakról, belföldről és külföldről.

De nekem akkor már Varsóban kell lennem, hogy megírjam a *Więź*-nek az auschwitzi tárcát, mielőtt hazaindulnék.

És annál érdekesebb, hogy így alakult: Nowy Targtól Nowa Hutaig – Újvásártól Újhutaig, avagy Új Kohóig. A parasztság pápai miséjéről a munkások pápai miséjére megyek.

Nowa Huta, a mi Dunaújvárosunk párja, Krakkó mellett épült fel 1952–54-ben. Ma félmillió lakosa van, főleg a hatalmas Vasművek munkásai.

A Nowa Huta-i modern templom alapköve Szent Péter sírjából való; VI. Pál pápa adta 1965-ben az akkori kis kápolna plébánosának. Az első kapavágást az építendő templom helyén Karol Wojtyła tette meg 1967-ben; ő falazta be az alapkövet is, két évvel később.

A templom 1969-től 1977-ig épült, számos belföldi és külföldi, katolikus és más vallású önkéntes munkás részvételével. 1975-ben készült el a templom alsó szintje, a Megbékélés kápolnája.

Wojtyła bíboros 1977. május 15-én szentelte fel, szakadó esőben, közel 70 000 hívő jelenlétében Lengyelország Királynőjének Nowa Huta-i templomát. Ekkor határozták el, hogy hospíciumot is építenek melléje; kórház-otthont a magányos gyógyíthatatlan betegeknek.

Mіндеzt már ott, helyben tudom meg, ezen a napon: június 9-én.

Ewa Lipska barátnőm-költőtársnőm visz ki kocsián Nowa Huta-ba. A plébánián már várnak; Bortnowskát más külföldi vendégek ragadták el, de számomra van szállás, máris odakísérhetnek.

Megmagyarázom, hogy délután vissza kell repülnöm Varsóba, csak a mogilái szentmise-re jöttem.

Lerakom a csomagomat, teát, kompótot iszom, megmosakszom; megnézem a templomot és a kápolnát, Bronisław Chromy gyönyörű Megfeszített Krisztus-szobrát, Kolbe atya szobrát és a kápolna lépcsői mentén sorakozó Pietákat. Az 1939-es év Pietája, Requiem-Pietà, Auschwitzi Pietà, – a másik oldalon: Westerplattei Pietà, Lengyel föld-Pietà, Haldokló Varsó-Pietà.

A kápolna felirata: „*Mielőtt belépsz ide, békülj meg az Istennel, békülj meg felebarátoddal, és békülj meg önmagaddal.*”

Az új templom Bienczyce kerületben van; a régi, ahol a szentmise lesz, Mogilán, félóra járásnyira innen.

Ewa elvisz a kocsin, engem és két alkalmi utast, egy jó darabon; alig tíz percig kell gyalogolnom a cisztercita apátsághoz, búcsújáráshelyhez vezető, diadalkapukkal díszített úton, a kétfelől sorfalat álló tömeg közt. Bent kiválasztom a legárnyasabb kolostorudvart, s egy nagy berkenyefa tövében nyitok ki turistaszékemet. A középső, napsütötte udvaron vannak a legtöbben, de az oltár innen is látszik, és itt a vasrácsos kerítés kapuja is, a templom főbejáratával szemben: itt vonul be a pápa, nem sokkal tizenkét óra előtt.

Már kissé rekedt, időnként megköszörüli torkát. Nem látom, van-e a kezében papír, arról olvassa-e beszédét mint Oświęcimben, vagy Częstochowában. De itt is megkap,

akár Varsóban vagy Nowy Targban, a Hegyi Beszéd, a csodálatos kenyérszaporítás hangulata.

II. János Pál pápa köszönti Nowa Huta munkásait, akikkel együtt építette, építették ezt a várost, a Szent Kereszt fundamentumára.

Beszédét ehhez a mozáik csodatevő Szent Kereszthez fűzi. Beszél a keresztről és a munka kapcsolatáról, arcunk verejtékének, az ember munkájának méltóságáról. Ahol a keresztről áll, mondja, oda eljutott a jó hír, hogy a szeretet megváltotta az embert.

Beszél az új templomról, amit ő szentelt fel, melynek alapkövét a lengyel kereszténység ezeréves fennállásának évfordulóján adta VI. Pál. Beszél az evangélium hirdetésének harmadik évezredéről, melynek küszöbén állunk, az új evangelizáció feladatairól.

Ez a homília még sokkal inkább beszélgetés, mint az eddigiek; néha szinte mondatonként szakítja meg a taps és az ének, de ez nem zökkenti ki a Szentatyát, sőt: újabb lökést ad a folytatáshoz. Tréfálkozik is: „Sajnálom, hogy ezt a furcsa prédikációt nem értik külföldi vendégeink, a bíborosok. . . csak akkor jönnének rá, milyen pápát választottak. . .” – „Mit fognak ezek mondani a világban, hogy elkezdte a prédikációt, de nem tudja befejezni. . .” – és fel-felharsan a *Sto lat, az Isten, ki Lengyelhont, az Istent akarjuk, a Rota.*

A fa árnyéka már odébb vonult, de nem követhetem a székecskémmel, úgy megsűrűsödött a tömeg. Jegyzeteket és énekeket, figyelek és nézem az arcokat, a szemeket. A férfiak és a nők, munkások és munkásnők, családapák és háziasszonyok arcát. Nézem, de ha nem nézném, akkor is: szinte érezném, amit ez a tömeg érez. A bizalmat, áhítatot és ragaszkodást.

„Összefoglalva – mondja II. János Pál –: ott, ahol rettentően ég a magas kemencékben a tűz, rettentően kell égnie az emberi szívekben is.”

Nem várom meg a szentmise végét, gyalog indulok vissza: el kell jutnom idejekorán Balicébe, a repülőtérré.

A város utcáin egy hatvan év körüli munkás csatlakozik hozzám. Beszélgetünk. Ő munkaszolgálaton volt annak idején a hitleristáknál.

A plébániáról telefonálok Ewának: azonnal indul értem. Két diák viszi le a csomagomat, egy fiú és egy lány, Ewa kocsijához. A verseiből ismerik, szeretik, de most látják őt először személyesen. Engem is.

A balicei repülőtéren három olasz pap ül az asztalunkhoz, ők is Varsóba repülnek. Az okmány-ellenőr mosolyogva nézi meg az útleveletem – „mágyár?” –, a motozó tiszt-kisasszony senkihez se nyúl, mosolyogva szalutál.

Meddig marad meg, tűnődöm, ez a mosoly az emberek arcán?

Ezen a repülőtéren vesz búcsút hazájától vasárnap délután Karol Wojtyła. Már Varsóban nézem, a képernyőn. Amikor letérdel és megcsókolja a földet, kommunista barátom szeme is könnyes lesz.

A varsói taxisofőr, aki a repülőtérről hazavisz, a jó érzésről beszél, ami eltölti az embert, az embereket. Amit régóta nem éreztek. A lengyelek jó közérzetéről.

A Szent István-templom, házunkkal szemben, még mindig zászlódíszben pompázik. A szentbeszéd ezen a vasárnapon is a pápa látogatásáról szól. Az arcokon öröm, derű, megilletődés. A templomban.

És az utcán, a villamoson, az autóbuszon?

A *Więź* májusi száma – a címlapon piros betűkkel: *Gaude Mater Polonia* – közli a *Redemptor hominis* enciklikát. Ugyanitt olvasom a fiatalok válaszait a pápa felhívására: hogyan értitek, kérdezi a szerkesztőség, hogy Ti vagytok a világ reménysége, az Egyház reménysége, a Szentatya reménysége? A válaszadók az erős hit szükségességéről írnak és az optimizmus szükségességéről, a másoknak szentelt idő és a másoknak adott mosoly szükségességéről. Egy szkeptikus varsói diák azt írja: a világnak hiányzik az öröm, reménysége az evangélium, amit az apostolok hirdetnek. Mi nézünk reménységgel Tereád.

Bemegyek a minisztériumba, belépek előadónóm szobájába. Rámnéz és alig jön ki

hang a torkán, a másik előadónő viszont kimondja, amit barnapiros arcom, derűs tekintetem láttán gondol: „Milyen remekül néz ki!”

Látni rajtam. A boldogságot.

Mert van-e nagyobb öröm, mint együtt örülni az örvendezőkkel?

Dobogókő, 1979. június 22.

KELECSÉNYI KATALIN

Könyörgés

Uram
add
hogy

elmúljon lelkemben a szorongás
elhussanjon sötét szárnyain a félelem

és én
minden
pléh-
Krisz-
tus lá-
bához
lete-
szem

*mezei-virág
koszorúmat*

Surányi Dezső

ÉLETMŰ – AZ EVOLÚCIÓ TISZTÁZÁSÁÉRT

Charles R. Darwin (1809–1882)

A természettudományos világ a közelmúltban emlékezett meg Charles Robert Darwin halálának századik évfordulójáról. A centenáriumi jó alkalom az életmű bemutatására s talán annak bizonyítására is, hogy a nagy biológus gondolatai körül dúló viták még ma sem jutottak nyugvópontra. Jelen írás nem tud, de nem is akar végső, megmásíthatatlan értékelést adni. Nem lehet, mert a darwinizmus tanai számos részletkérdésben, azok bizonyításában, bizonyíthatóságában képtelenek megnyugtató kísérleti eredménnyel szolgálni. Ez természetesen nem a darwinizmus, de nem is a mai biológia hibája, inkább a modern természettudományok mostani fejlettségét, a kísérleti munka módszereinek határait jelzi.

Darwin személyét, munkásságát az előbbi okok figyelembe vétele, mérlegelése – a pusztá ellenállás miatt oktalan és jogtalan indulatok övezték és övezik. A félreértések csak higgadt számvetéssel, alapos elemzéssel számolhatók fel, így eleve értelmetlen a „történelmi” félreértések földözése, amelyekből semmilyen hasznos tanulság sem vonható le. . .

Charles Darwin tanításai

„Ch. Darwin tanításának eredeti formája az evolúció általános törvényeinek első sikeres, de nem teljes feltárása. Főbb tételei: a mai élőlények egyszerű ősi formákból való fejlődés útján jöttek létre (leszámolás a teremtéssel szemben). A változékonyság alapján a természetes kiválasztódás, a létért való harcban az előnytelen változat kipusztulása, az ivari kiválasztás az evolúció fő tényezője. Csak kis részben foglalkozik a fajok eredete konkrét körülményeinek tisztázásával. A szelekciót fő mozgató tényezőnek tekinti, holott az csak az adaptációt magyarázza. Természetszerűen hiányzik a kapcsolata a genetikával. A neodarwinizmus az evolúció szelekciós elméletének diszkrét mendeli faktorokra és azok szelekciójára konkretizált formája.” (Biológiai Lexikon I. köt. 437. o.)

Ma a legélesebb vita a természetes szelekció szerepének problémája körül támadt, pedig épp Darwin hangsúlyozta *A fajok eredete* című alapvető munkájában, hogy fejlődéseméleti gondolata – hipotézis. *Mayr* (1963) szerint kiemelkedő jelentőségű a variabilitás fontosságának felismerése, vagyis a változatok nem hiábavaló, felesleges selejtek, hanem a fejlődés feltételei. Darwin ezt szükséges diverzitásnak mondja, újabb megfogalmazásban ez a „megkövetelt sokféleség törvénye”.

Darwin életművének igazi értékét az is növeli, hogy hatalmas ismeretanyag birtokában deduktív úton tudott új magyarázatot adni a földi élet lehetséges kialakulásáról, fejlődéséről. A nagyszámú megfigyeléseket hallatlan rendszerező készséggel tudta – szinte ösztönösen – értékelni. *Schrödinger* úgy látja, hogy Darwin meglegelte a „megérthető véletlent” a természet jelenségeiben.

Juhász-Nagy Pál *Az evolúció genetikai alapjai* című könyvében Darwinnak három alapvető korlátját sorolja fel: a tárgybeli, fogalmi-nyelvi és módszerelméleti nehézségek egyes részletkérdésekben a darwini tant meg is kérdőjelezzik. A tudósnak mentességére szolgálhat viszont, hogy 1859-ben a biometria, a genetika és a dinamikus rendszertan még nem is létezett. Három korlátról történik említés, de egy további semmivel sem kisebb: az emberi adottság; sajnos, Darwin egész életében sokat betegeskedett, így megfontoltságát ismerve válik érthetővé, miért pihént húsz évig fiókjában *A fajok eredete*.

A pszichológus számára is sokat mond Darwin önéletrajza a betegségről, annak epikriziséről és megítéléséről az alkotó munka viszonylatában. „Az elkövetkezőkben megkísérlem, hogy úgy adjak számot önmagamról, mintha már halott lennék, és a másvilágról tekintenek vissza saját életemre” (*Önéletrajz* – a továbbiakban ÖR – 589. o.). „Életem történetét 1876. május 28-án Hordene-ban kezdtem, az írásra minden délután közel egy órát szántam.” Dátum: 1876. augusztus 3. (ÖR 669. o.)*

Darwin 1809. február 12-én született Shrewsburyben, apja orvos, anyját nyolcéves korában veszíti el. Az iskola előtt Caroline nővére oktatja, bár az iskolában nem mutat feltűnő érdeklődést egyetlen tantárgy iránt sem.

„1818 nyarán dr. Butler nagy shrewsbury-i iskolájába kerültem, ahol két évig tanultam, 1825 nyarának derekáig, 16 éves koromig. Bentlakó voltam. . .” „. . . dr. Butler iskolájában némi ósrégen elavult földrajzon és történelmen kívül semmit sem tanítottak. . . Furcsa módon egész életemben képtelen voltam rá, hogy egyetlen idegen nyelvet is elsajátítsak. . . Az egyetlen gyönyörűséget, amit tanulás közben éreztem, Horatius néhány ódájának köszönhettem, melyeknek mély csodálattal adóztam.” (ÖR 591–593. o.)

Hosszú oldalakon ír apjáról, akit rendkívül szeretett, noha a vele kapcsolatos hangneme kritikus, olykor a hibáit, emberi gyengéit sem hallgatja el. Darwint egész életére megragadta a bölcs intelem: „Soha ne barátkozz olyannal, akit nem tudsz tisztelni”. (ÖR 603. o.)

A fiatal Darwin szenvedélyesen vadászik, él benne a *studium legendi*, a gyűjtési szenvedély: rovarokat, növényeket és ásványokat gyűjt nagy lelkesedéssel hazai kirándulásai során.

Nem bizonyultak sikeresnek az edinburgh-i évek, az orvosi hivatást tartózkodóan fogadja, másra vágyik, bár még nem tudja, végül hol köt ki. Miközben a boncolási gyakorlatok eltávolították az orvosi pályától, egyre inkább kezdett érdeklődni a természetrajz iránt. 1826-ban előadást tart a Plinius Társaságban; ide sűrűn eljár, mert a madarak szokásairól, a legújabb geológiai eredményekről szóló beszámolók nagyon érdeklik.

1828–1831 között apai tanácsra a csalódott fiatalember teológiai tanulmányokat folytat, a lelkészi pályát próbálja meg, hátha megkedveli. Érdeklődéssel forgatja Pearson *A hitről* című művét. Véleményét ekként fogalmazza meg az *Önéletrajz*-ban: „. . . és miután a legkevésbé sem kételkedem a Biblia minden sorának szó szerinti igazságában, hamarosan meggyőztem magam arról, hogy hitünket fenntartás nélkül kell fogadnom. Soha nem jutott eszembe, mennyire ésszerűtlen olyasmiben hinni, amit az ember nem ért, és ami amúgy is értelmetlen. Bár mondhattam volna, hogy dogmákkal nem szállok vitába; de olyan bolond soha nem voltam, hogy kijelentsem: Credo quia incredibile.” (612–613. o.) Sikertelennek érezte a cambridge-i éveket is: „. . . a tanulás szempontjából merő időpazarlás volt”. De közben jó barátokat szerzett, Thompson mezőgazdással és a nagy tudású Henslow-val. A kirándulások, vadászatok és az új barátok feltétlenül szerepet játszottak abban, hogy Humboldt és Herschel fontos munkáját alaposan áttanulmányozta, a geológiai képződmények egyre több problémafelvetést adtak Darwinnak, sokat töprengett például a gördülő kövek eredetén és mozgásán.

Az Észak-Wales-i földtani utazás végén levél várta a lakásán, Henslow felhívta a figyelmét, hogy Fitz-Roy kapitány fizetség nélkül olyan fiatal természetbúvárt keres, aki elkísérné a *Beagle* (Vizsla) nevű hajón föld körüli útjára. Az 1831. december 27. és 1836. október 2. közti időt a *Beagle* fedélzetén töltötte, amely – mint följegyezi – „. . . életem legfontosabb eseménye, meghatározta egész pályámat. . .” (ÖR 625. o.) Az útra magával vitte Lyell *A geológia alapelvei* című művét, amit sűrűn fellapozott a furcsa képződmények láttán; madarakat lőtt és fogott be. A hatalmas jegyzetanyagot egyre szigorúbb

* Charles Darwin *Önéletrajz*-a a Magyar Helikon kiadásában jelent meg 1975-ben *A fajok eredete* című munkájával egy kötetben.

önfegyelmeléssel írta nap nap után. A rendszerességnek köszönhető, hogy az útinapló sajtó alá rendezéséhez már 1836-ban hozzákezdett.

„1837. március 7-én Londonba költöztem, a Great Marlborough Streetre, ahol majdnem két évig, egész házasságomig laktam. Ez alatt a két év alatt befejeztem naplóm, dőlgozatokat olvastam fel a Geológiai Társaságban, rendeztem kézirataimat a *Geológiai megfigyelések* című munkám számára, és előkészítettem az *Egy természettudós utazása*. . . kiadását. Júliusban kezdtem meg feljegyzéseimet *A fajok eredeté*-hez szükséges adatokról. A következő húsz év során szüntelenül ezen a témán töprengtem és dolgoztam.” (ÖR 630. o.)

Külön fejezetben foglalkozik a vallással kapcsolatban változó nézeteiről, felfogásában a csodák megmagyarázhatatlansága miatt a tagadás vált uralkodóvá. „A hitetlenség lassan hatalmába kerített, végül teljesen legyőzött. A folyamat olyan lassú volt, hogy nem estem kétségbe, és következtetésem igazságában azóta sem kételkedtem soha, egyetlen percre sem. . . Bár arról, hogy van-e Isten, csak életem jóval későbbi szakaszában kezdtem gondolkodni, mert mégis körvonalazom, hogy milyen következtetésekre jutottam.” (ÖR 632. o.) Darwin véleménye szerint a régi érv – a természet tervszerűsége – a természetes kiválasztás törvényének felfedezésével megdőlt. „A szerves lények sokféleségében és a természetes kiválasztás folyamatában éppúgy nincs tervszerűség, amint hogy a szélfűvás irányában sincsen.” (ÖR 632. o.)

Darwin önmagával is vitázó, kétségeivel küzdő személyiség. Az emberi érzelmek kialakulásának kutatása szolgáltatta az okot arra, hogy a halhatatlanság ürügyén a korábbi kételyeit árnyaltabban értékelje. „Ha valaki hiszi, miként én, hogy az ember a távoli jövőben még sokkal tökéletesebb lény lesz, mint ma, akkor szinte elviselhetetlen a gondolat, hogy ilyen hosszan tartó, lassú fejlődés után minden érző lény tökéletes megsemmisülésre van kárhozható. A világ pusztulása talán kevésbé szörnyű azoknak, akik a halhatatlanságban hisznek.

Annak a meggyőződésnek, hogy Isten létezik, van egy másik forrása is, amely az értelemből és nem az érzelmekből fakad; és ennek már én is alávetem magam. Nehéz, szinte lehetetlen elképzelni, hogy a hatalmas és csodálatos világmindenséget, az embert és azon képességét, hogy a múltba tekintsen, és a jövőbe lásson – a vak véletlen, a szükségszerűség hozta volna létre.” (ÖR 635. o.)

„Ha jól emlékszem, ez a meggyőződés még erősen élt bennem, amikor *A fajok eredeté*-t írtam, azóta, némi ingadozással, egyre gyengül. Mégis, felmerül a kérdés: képes-e az emberi elme – amely hitem szerint a legalacsonyabb rendű állatok agyából fejlődött azzá, ami – ilyen hatalmas jelentőségű kérdésre válaszolni? Vajon nem az ok és okozat közötti kapcsolat eredménye, amely számunkra szükségszerű ugyan, de mégis az öröklött tapasztalaton alapul? Annak valószínűségét nem szabad elhanyagolnunk, hogy miután a gyermekeket istenhitre neveljük, ez olyan erős és talán öröklött hatást gyakorol még ma sem teljesen kifejlődött agyunkra, hogy ugyanolyan nehezen szabadulnak meg hitüktől, mint a majom összes félelmétől és undorától, amely a kígyó láttán elfogja. . .” (ÖR 636. o.)

1839-ben Darwin megházasodik, hat gyermekük születik, az egyetlen kislány, Annie tízéves korában meghal. A gyászoló apa elvesztett kisleányáról jellemrajzot készít, felhasználva az aktuális feljegyzéseit, ezzel igyekszik fájdalmát enyhíteni. A nem teljesen tisztázott „darwini” betegség ismételen előjön felnőtt korában, sokat pihen, de közben megjelenteti *Korallzátonyok* című kötetét: „Ez volt az egyetlen munkám, amelyhez deduktív módon láttam hozzá”. A londoni évek alatt viszonylag nagy társasági életet élt, így Owen, Robert Brown, Babbage, Herbert Spencer, Buckle, Lord Stanhope, Motley és Carlyle körében igen izgalmas, sokszor szenvedélyes viták folytak a legkülönbözőbb tudományos kérdésekről.

1842-ben elhúzódik a nagyvilági forgatagtól, Downban él egészen haláláig, amelyet csak rövid időre hagy el. 40 év munkás napjai során számos könyvet publikál. Elsőként a vulkanikus szigetekről írott műve lát napvilágot, majd a *Kutatónapló* (a Beagle-expedíció útjáról) második kiadása. 1846-ban összefoglalja a dél-amerikai geológiai megfigyeléseit is, majd a *Cirripediá*-n dolgozik.

A fajok eredete

Malthus ismert művének elolvasása után kezd Darwin alapvető tételeinek kidolgozásához, amelynek első fogalmazványából 1842-ben absztraktot ír. A 230 oldalasra bővült kézirat továbbra is a fiókban marad, de *Lyell* ösztönző tanácsai olyan pillanatban serkentik a kiadásra, amikor postán kézhez kapja véleményezésre *Wallace* tanulmányát, s ebben Darwin meglepődve veszi észre, hogy hasonló eredményre jut, mint ő maga korábban, *A fajok eredete* legelső megfogalmazásakor. A teória megjelenése kis feltűnést keltett, az ír Haughton professzor röviden értékeli: „... ami új volt bennünk, az tévedés, ami igaz, az már amúgy is köztudott”.

Ez a helyzet inspirálta arra, hogy végre megjelentesse *A fajok eredetét*-t, amit alig 14 hónap alatt készített el. „Kétségtelen, ez életem főműve. Első pillanattól kezdve nagy sikere volt. Az első 1250-es példányszám a kiadás napján elfogyott, a 3000 példányos második kiadás is gyorsan elkelt. A mai napig (1876) tizenhatezer példány fogyott el Angliában, ami száraz stílusához és tartalmához képest óriási szám. Szinte minden európai nyelvre lefordították, még spanyolra, csehre, lengyelre és oroszra is. Miss Bird szerint japánul is kiadták, és tudományos körökben nagyon népszerű. Még héberül is megjelent róla egy tanulmány, mely szerint elméletem megtalálható az Ótestamentumban! Hihetetlen mennyiségű folyóirati bírálatot írtak róla.” (ÖR 654–655. o.)

„Szerintem *A fajok eredete*-nek sikere nagyrészt annak köszönhető, hogy jóval a megjelenése előtt két tömör vázlatot írtam a témáról, és végül egy jóval terjedelmesebb kéziratot kivonatoltam, amely már maga is kivonat volt. . . Éveken át követtem egy arany szabályt: ahányszor olyan megfigyelésre vagy gondolatra bukkantam, amely teóriámmal ellenkezett, késlekedés nélkül feljegyeztem; tapasztalatból tudtam, hogy az ember a kedvezőtlen adatokat és gondolatokat hamarabb elfelejti, mint a kedvezőeket. Ennek köszönhetem, hogy munkámat kevés olyan cáfolat érte, melyre ne tudtam volna válaszolni.” (ÖR 655. o.)

Az alapmű megjelenését követően kezdte jegyzeteit rendezni *A növények és állatok változása a háziásítás során* című munkájához, amit 1866-ban adtak ki. Külön könyvben tette közzé *Az orchideák beporzását*-t, majd a kankalin és füzény virágának szerkezeti, evolúciós értékelésével is foglalkozott. A Linné Társaság számára készült a kúszónövényekről írott tanulmánya.

1866-ban sok támadás éri a pángenezisről kifejezett nézetei miatt, az emiatti kárpótlásnak számít *Az ember származása* megjelenése 1871-ben. „Amikor kiderült, hogy sok természettudós maradéktalanul elfogadja a fajok evolúciójának tényét, szükségesnek éreztem, hogy meglévő jegyzeteim felhasználásával külön tanulmányt írjak az ember származásáról.” (ÖR 660. o.)

Alig egy év múltán *Az érzelmek kifejezése az embernél és az állatoknál* című munkáját publikálja. „Első gyermekem 1839. december 27-én született; a különböző arckifejezések első megjelenéséről jegyzeteket készítettem, mert úgy éreztem, hogy a már ebben a zsenge korban is összetett és árnyalt arckifejezések fokozatosan, természetes módon keletkeznek. A következő év nyarán elolvastam Sir C. Bell csodálatra méltó könyvét az érzelmek kifejezéséről, érdeklődésem fokozódott, bár azzal nem egészen értemtet egyet, hogy a különböző izmok egyenesen az érzelmek kifejezés kedvéért jöttek létre. Ettől kezdve, bár rendszertelenül, de foglalkoztam a témával, az emberrel és a háziállatokkal kapcsolatban is. A könyvnek sikere volt, megjelenése napján 5267 példány kelt el belőle.” (ÖR 660–661. o.)

Később szinte minden idejét növényteni kutató munkának szentelte, értekezett a rovar- és növényekről, a megporzás problémáiról, a virágformákról, továbbá a növényi mozgásokról.

Az *Önéletrajz*-ban döntő jelentőségű vallomást tesz munkájáról, munkamódszeréről és persze önmagáról. „A találmányosság, józan ész és ítélőképeség dolgában nem panaszkodhatom, bár nem hiszem, hogy nekem nagyobb adag juthatott volna belőlük, mint akármelyik sikeres orvosnak vagy ügyvédnek. Ami a mérleget a javamra billenti, és

amiben talán felülmúlok az átlagembert, az megfigyelőképességem: olyasmit is észreveszek, ami mások figyelmét elkerüli; megfigyeléseimben türelmes és alapos vagyok. . . Munkámban nagy segítséget jelentett a módszeresség, amely szokássá vált. És végül – elég szabad idővel rendelkeztem, hiszen nem kellett a kenyeremet megkeresnem. Még a betegkedés is, bár éveket vett el életemből, hasznomra vált; mentesített a társadalmi kötelezettségek alól, időmet nem kellett szórakozásra fecsérelnem.” (ÖR 666–669. o.)

Meghalt-e a darwinizmus?

A hazai szakfolyóiratok is kiemelkedő figyelemben részesítették a Darwin-centenáriumot: *Juhász-Nagy Pál* a darwini látásmódot vizsgálta (Élet és Tudomány 1982. 20. sz.), *Lambrecht Miklós* Darwin hatását elemezte a természettudományok fejlődésére (Természet Világa 1982. 4. sz.), s ugyanő a betegségével kapcsolatos ismereteket is összefoglalta (Természet Világa 1982. 5. sz.). A Búvár 1982. 4. száma pedig bárkit meggyőzhet arról, hogy Darwin jelentősége az ökológia és etológia terén sem elhanyagolható.

Géczy Barnabás *Lamarck és Darwin* (Magvető, 1982) című könyve két eltérő szemléletű kutató sorsát vázolja fel. Lamarck 65 éves korában írt az élővilág fejlődéséről, sorsa a mellőzöttség volt, amit azonban zokszó nélkül tűrt. Darwin fiatalon állította fel fejlődéstörténeti hipotézisét, a kiegyensúlyozottsága szorongást, kétségeket takart. Egyébként sikeres embernek nevezhető, bár bőven jutott gúny is osztályrészül: a vicclapok címlapján Darwint fára mászó majomemberként ábrázolták, jelezve, hogy a tudós a fejlődéssel ellentétes irányba halad. . .

Az Élet és Tudomány tavalyi 22. száma érdekes beszélgetést közölt *Meghalt-e a darwinizmus?* címmel. *Colin Petterson* ugyanis így nyilatkozott a közelmúltban: „Mai tudásunk szerint mindazt, amit az élet történetéről tudunk, a rendszertanból tudjuk, vagyis a természetben előforduló csoportosulásokból. A többi csak mese, hol ilyen, hol olyan, de mese. Amit látunk, a fa teteje, de maga a fa már csak teória. S mindazok, akik úgy tesznek, mintha a fát is ismernék, és elmondják, miként ágazott el a törzs, hogyan fejlődtek ki az oldalágak, meséket mondanak csak.”

A darwinizmussal kapcsolatos gondokat *Kardos István* egyik beszélgető partnere is megerősítette. A mendeli törvények alkalmazása a modern biológiában megosztotta a természettudósokat, a két tábor a mendelisták és darwinisták, akik az 1930-as években fokozatosan közeledtek egymáshoz. *Dobzhansky* szintetikus evolúciós elméletet hirdetett. Ez a béke a 60-as évekkel ismét megszűnt, mert a populációgenetikai kutatások a véletlen szerepét felértékeltek. Az őslénytan és rendszertan kutatói is ellenvéleményt fejtettek ki: az evolúció egyes bizonyítékait nem az elmélet(ek) adják(k). A gyakori fajok nagyszámú fosszilis lelete maradt meg az egyes földtörténeti korokból, viszont a fajképződés a kis egyedszámú fajokban a leggyakoribb, tehát nincs összhang, nincs realitás sok fosszilis lelet magyarázatában.

Csányi Vilmos, arra a kérdésre, hogy mi az, aminek magyarázatát ettől az elmélettől vártuk – így válaszol: „Ezek a törvények nem adnak módot arra, hogy egy-egy meghatározott esetben az események pontos történést is földeirítsük: az egész evolúciós rendszer mozgását azonban megjósolhatjuk”. Az evolúció problémáját újabban rendszerelméleti, metaevolúciós alapon közelítik meg, amelyből minden bizonnyal újabb, esetleg jobb, előremutatóbb hipotézis körvonalai rajzolódhatnak ki.

Vagyis valóban nem jár el helyesen az, aki kiélezetten – bármily irányú megközelítésben is – egyszerűsített érvet, ellenérvet lát a darwini eszmékben, az igen-nem szintű alternatíváiig reménytelen leegyszerűsíteni a fejlődéstörvényt.

A *Beagle*-expedíció valóban döntő változást hozott Charles Darwin életében, világképében, amire maga sem gondolt a behajózásakor. Az öt év alatt gyakorlott természettudóssá vált, s megtanult kitartóan és pontosan tervezni, dolgozni. Az ő esetében is igaz

a dél-karolinai mondás: nem vagyunk azok, akiké lenni akarunk, nem vagyunk azok, akiké leszünk, de azok sem vagyunk, akik voltunk.

A nagy tudós egész életében meglevő fojtogató kételyei arra utalnak, hogy maga sem tudta teljes mértékig megnyugtatóan beépíteni világképébe új elméletét. „Nagyszerűség van ebben a felfogásban, mely szerint a Teremtő az életet a maga különböző erőivel eredetileg csak néhány vagy csak egyetlen formába lehelte bele, és mialatt bolygónk a nehézkedés megmáshíthatatlan törvénye szerint keringett, ebből az egyszerű kezdetből végtelen sok szépséges és csodálatos forma bontakozott ki, s bontakozik ki még most is.” (*A fajok eredete* 586. o.)

„Jelen tudásunk fokán ez az egyetlen tudományos teória, mely a természettudományos kutatás szempontjából használhatónak bizonyult” (Nemesszeghy Ervin *Az anyagi világ* 73. o. Teológiai Kiskönyvtár, 1982). A fajok eredetével kapcsolatban az ellenvetések három területre terjedtek ki, mégpedig

1. elfogadhatatlan a fejlődésemélet a Biblia alapján. De érdekes módon a teológusok a hatnapos teremtéstörténet leírásával való ütközést alkalmatlan érvnek találták (Nemesszeghy 80. o.). Mivart a természetes kiválasztódás abszolútizálását kritizálta a *The Month* hasábjain, a katolikus lapok közül a *The Rambler* és *The Tablet* elutasította Darwin hipotézisét, ugyanakkor a tekintélyes *Dublin Review* nem, bár a recenzens megjegyezte, hogy Darwin többet állít könyvében, mint amit bizonyítani tud (Nemesszeghy 75–78. o.).

2. Bölcséleti alapon főleg a nem katolikus teológusok támadták Darwin elméletét: „mivel a tudomány nem tudja kellőképpen megmagyarázni a világban található rendet és célszerű tevékenységet, szükséges, hogy legyen egy végső Rendező. . . és aki mint végső Értelem a célszerűséget a dolgokba beleteremtette” (Nemesszeghy 76–77. o.). A csodás elemek túlhangsúlyozása helytelennek bizonyult, amit egyes egyházi személyiségek 30–40 év múltán éltek ki a vitatott tételek alapján – a végsőig.

3. Az emberi természet kettős jellegével, a szellemi természetével függ össze a harmadik ellenvetés, s ez a mai napig számos vita forrása: miként vezethető le az ember származása, ha az állatvilágban, különösképp a főemlősök körében sem lehet szó a lélek meglétéről, a lelki működésről. Végső soron a fejlődésemélet teológiai problémáiból származott a század elején kibontakozott, vallásos talajban gyökerezett antidarwinista szemlélet.

Isten minden fajt külön-külön teremtett elv (Nemesszeghy 74. o.) elutasítása fegyver lett azok kezében, akik mindent a világ anyagiságából igyekeztek levezetni, így a lelket is. A teológiai és a természettudományos állítások keveredése zavarodottságot, tévedéseket okozott (Nemesszeghy 74. o.).

Teljesen nem lehet, de nem is szabad szétválasztani a tudományt és a vallást a fejlődéstörténet kapcsán, mint ahogy helytelen a teremtéstörténet *Genesis*-beli leírásának irodalmivá degradálása. Amennyiben az egyes elképzelések nem vezetnek materialista konklúzióhoz, nem tekinthetők Biblia-ellenesnek sem. Hivatalos iratokban az egyház sohasem ítélte el a fejlődéseméletet, egyes személyek azonban ellene szóltak, de ezek véleménye nem az egyház véleménye; ilyen elutasítás nemcsak Darwinnak jutott, hanem például Theillard de Chardinnek is.

A darwinizmus egyik érdekes problémáját veti fel a Mérleg 1982. évi 3. számában *J. Lejeune*: szerinte Darwin nyelvi hibát követett el; a rasszok eredetét s nem a fajok eredetét írta meg. A változatok gazdagsága, ezek kombinálódása mind belefér a koncepcióba, ami a monogenista emberszármazással sincs ellentétben. Ennek öslényitani, genetikai és teológiai bizonyítékait is felvázolta a neves francia genetikus. Ugyanitt olvashatjuk, hogy *J. M. Moretti* az utóbbi évek biokémiai eredményeiben is talált kiegészítő bizonyítékokat. A természetes kiválogatódáshoz a gének, kromoszómák és az egész ivaros szaporodás szintjén kimutathatók az összetevők; bár a szintetikus elmélet ezzel szembe fordul, hisz az egyszerű változások, mutációk helyett lassú változásokra vezet vissza a fajok létrejöttét. Jogos kívánság, hogy meglegyen a fejlődés általános mechanizmusának koncepciója, mely megóvja a hívőket a „csodálkozástól”, a nem hívőket pedig a szimplifikált anyagelvűség torzító magyarázatától.

Két fontos tudományos alapállás létezik: az egyik szerint a fejlődésbe a Gondviselés folytonosan beleszól, a másik a darwinista fejlődési koncepció. A mai modern teológia az utóbbit elfogadhatóbbnak tartja, ha a darwinizmus bizonyos jónak korlátokat figyelembe vesz (Nemesszeghy 79. o.). „Amint a hiányok szűkülnek tudományos ismereteinkben, az ilyen hézagpótló Isten mindinkább kiszorul ebből a világból” (Nemesszeghy 79. o.), mivel azonban ezt nem látja be a katolikus közvélemény egy része, a képzelt hitvédelem érdekei miatt, felfogása megcsontosodott nézetként él tovább, és mélyen hívő embereket is – legalábbis egy részüket – tudományellenes mezbe öltözteti (Nemesszeghy 80. o.).

É. Boné (Mérleg 254. o.) úgy találja, hogy „az ember és a nem emberi főemlősök közti homológiák és analógiák mélyebbek, mintsem gondolták: ezeket csak az magyarázhatja meg, hogy az ember és a nem emberi főemlősök egy egyelőre nem azonosított, távoli, de közös őstől származnak. Az ember természetgyökere ugyanabba a biológiai talajba ereszti gyökereit, amely a makimajmok, a cercófajmokok és a mai nagymajmok kialakulását is lehetővé tette.” A homonizáció öt szintje, az ember eredetének hagyományos koncepciója Darwinnál, a biológiai felkészültségű teológusok mai megközelítései nem válhatnak materialista következtetések levonására alkalmas tényezőkké, mert sem az alapkérdés alátámasztására, sem cáfolatára nem használható a fejlődéstörténet teóriája.

Az evolúció mint természettudományos elmélet rengeteg megfigyelés és tény között összefüggést mutat ki, földtani, őslénytani, anatómiai, embriológiai, genetikai és biokémiai alapon. Ezért vallják teológusaink, hogy jelen tudásunk szintjén valóban elfogadható a fejlődés darwini alapkoncepciója a maga bizonyítási nehézségeivel együtt.

Apokalipszis

*Úgy éreztem akkor hogy elvégeztetett,
De mégsem, mert erdőmben felordított
a vadkan és ugatott a farkas
és buja szarvasok szökelltek az éjben.
Bakkhosz örült serege fejtelten rohan
az átnyilazott berkeken túl és
ordas hiénák nevetnek sötétben,
mert nem tudják, hogy vége a világnak.
Hiszen még tovább fiadznak az ünők
a sűrű bozótban és nem lángol fel
a bokorban Isten kiszárad törvénye. . .*

PAOLO SANTARCANGELI

A SZERVÁTÜLTETÉS ERKÖLCSI KÉRDÉSEI

A szervátültetések 1967 után kerültek a közérdeklődés homlokterébe, *Christiaan Barnard* dél-afrikai sebész első szívatültetése nagy szenzációt keltett. Megérett erre a tudományos fejlődés? – kérdezték sokan. Szabad-e egyáltalában a még működőképes szívet átültetni? Szakmai és népszerűsítő írások százai jelentek meg mellette és ellene. A viták közben számos kérdés tisztázódott. A már akkor terjedőben lévő, inkább szakmai körökben ismert veseátültetések mindennaposakká váltak, a szívatültetés pedig a kezdeti megtorpanás után ismét fellendülőben van. Számos más szerv (máj, tüdő, nemi mirigyek stb.) átültetésével kísérleteznek. A bőr, a csont és a szaruhártya transzplantációja már régebben polgárjogot nyert. A szövetátültetésnek tekinthető vérátömlesztés számos alkalommal életmentő lehet. Hazánkban a valódi szervátültetések közül jelenleg elsősorban a vesetranszplantációnak van jelentősége.

TÖRTÉNETI VONATKOZÁSOK. Egyes testrészek kicserélése, mással helyettesítése: ősi vágya az emberiségnek. A valódi átültetés gyakorlati megvalósításával már igen régen próbálkoztak. Egyiptomban fogakat ültettek át, Indiában Susruta szanszkrit nyelvű leírása szerint – megközelítően kétezer évvel ezelőtt – levágott orrokat és füleket bőrátültetéssel pótoltak. A középkor *Jacobus de Voragine Legenda aurea*-jában olvassuk, hogy Kozma és Damján szent orvosok végtagátültetéssel segítettek egy tisztelőjükön, aki rákos beteg volt: egy frissen eltemetett mór lábát „forrasztották” a beteg alsó végtag helyébe.

Erkölcsei problémát a régi leírások nem említenek. A mai olvasónak feltűnhet, hogy a középkori legendában egy meghalt mór és nem egy gazdag kereskedő lábát ültették át. (Barnard professzor második szívatültetése komoly gondot okozott a dél-afrikai fajvédőknek: fekete ember szívét transzplantálta a fehér Blaibergbe. A fajvédők kijelentették, hogy Blaiberg átültetett szívét – halála esetén – nem temethetik el vele együtt a fehérek temetőjébe. A feketék viszont azért tiltakoztak, hogy egy társuk szívét fehér ember megmentésére „használták”.)

A kísérletekkel megalapozott szövet- és szervátültetések a múlt században kezdődtek, az igazi fejlődést azonban századunk hozta meg. *E. Ullmann* 1902-ben Bécsben vesét ültetett át kutya nyakába. *A. Carrel* saját érvarratával vesén kívül szívet is transzplantált állatokon; munkáiért később Nobel-díjjal jutalmazták. *Landsteiner* felismerte az emberi vércsoportokat és ezzel megteremtette a vérátömlesztés lehetőségét. 1930-ban kapott Nobel-díjat.

ORVOSI PROBLÉMÁK. A szövet- és szervátültetések műtét-technikai szempontból egyre kisebb gondot jelentettek. A fő nehézség az volt, hogy a befogadó szervezete rendszerint kilökte a számára idegen anyagot. Számátalan állatkísérlet segítségével megállapították, hogy nemcsak a vércsoportok jelentenek különbséget az egyedek között, hanem a szövetek sejtjei is termelnek olyan ellenanyagot, amelyek a testidegen szerveket, szöveteket elpusztítják. *P. Medawar* fedezte fel a szövethez kötött ellenanyagok jelentőségét és ezért 1960-ban Burnettel együtt elnyerte a Nobel-díjat.

Az immunológiai problémák leküzdésére két út kínálkozott. Az egyik: azonos immunrendszerű szervezetek közt kell a szervátültetést végezni. A másik: csökkenteni kell a szervezet kilökö erejét. Az első megoldást választották azok, akik egyetűjű ikrek közt kísérelték meg a transzplantációt. 1954. december 23-án Bostonban egy 24 éves férfi különös karácsonyi ajándékot kapott az ikertestvérétől: egy ép vesét. *J. Merrill, J. Murray* és munkatársai ültették át elpusztult veséinek pótlására. A fiatalember még nyolc

évig élt, – a műtét nélkül már csak igen rövid ideje lett volna hátra. A kedvező eredmény követésre bátorított. A veséjét önkéntesen átadó személy veszélyeztetettségét 0,1–0,5%-ra becsülik. A vesét kapó (recipiens) továbbélésének valószínűsége már húsz évvel ezelőtt is 50% körül volt. (Az egyetetői ikrek száma azonban csekély, még kevesebben vannak köztük olyanok, akik közül az egyik gyógyíthatatlan vesebetegségben szenved.) A módszer kiterjesztését a másik út igénybevételével sikerült megvalósítani: különböző gyógyszerrel mérsékelik az ellenanyag-termelést. Ez viszont azért okozhat komplikációt, mert az immunrendszer védi a szervezetet a fertőzések ellen is, túlzott bénítása veszélyes. Olyan személyek közt végzik a transzplantációt, akiknek hasonló az immunrendszer, tehát csak kismértékű gátlásra van szükség. A kutatás ezen a téren is tovább folyik.

Az egyre terjedő veseátültetést nagy szervező munkával segítik elő. A vesére várókat művese osztályokon kezelik, adataikat központi számítógépbe táplálják. Egy központ több országot foglal magában. Ha ezek területén halálos baleset történik és a halott veséje felhasználható, akkor az adatokat a központnak megküldik. A számítógép megállapítja, hogy melyik várakozó beteg immunrendszere a legalkalmasabb, és a működőképesen tartott vesét odaszállítják beültetés céljára.

ERKÖLCSI SZEMPONTOK

1. Szervtranszplantáció élő személyből. Az erkölcsoteológia nézetek változása ezen a területen a legjelentősebb. Az új módszer teljesen új átgondolásra készítette a morálteológusokat. A viták alakulása jól tükrözi a természettudomány és a teológia gyümölcsöző kölcsönhatását. 1953-ban *L. Michon, J. Hamburger* és munkatársaik egy vállalkozó, áldozatkész anya veséjét ültették át a fiába, akinek egyik veséje nem fejlődött ki rendesen, másik veséje pedig tönkrement. A hagyományos erkölcsoteológiai iskola képviselőinek súlyos gondot okozott, hogy élő emberből ép szervet kivettek. Tartózkodó magatartásuk fő oka az volt, hogy a nemzetiszocialista Németországban 1933 és 1945 közt 300 000 embert sterilizáltak örökletes betegségek miatt a vélt közjó, a német, illetve a germán „faj” tisztaságának védelmében. Ügyelniük kellett, nehogy a „totalitás elvet” – az egész javáért a rész érdeke feláldozható – úgy fogalmazzák meg, hogy ebbe a kötelezően elrendelhető sterilizáció „beleferjen”. Meddig terjedhet a jogos, elvárható önfeláldozás?

Aquinói Szent Tamásra visszamenő nézet szerint senkinek sincs joga saját vagy mások testének megsértésére. A jogos önvédelem eseteit leszámítva *Szent Tamás* két kivételt ismert: a hatóság (bíróság) valamilyen bűncselekmény elkövetése miatt a bűnös életét elvehette, enyhébb esetben megcsonkíthatta testét. A másik kivétel: amikor valaki saját testét csak úgy menthette meg, ha annak egy részét feláldozza. Példaként említette, hogy az orvos jogosan távolítja el ilyenkor az üszkös végtagot. A tilalmat azzal indokolták, hogy minden dolgot csak természetének megfelelően szabad használni. Hivatkoztak arra is, hogy az ember nem teljhatalmú ura testének, csak Istentől engedélyezett használatra, ezért nem lehet öngyilkos, ezért nem végezhet káros öncsonkítást sem.

A. Vermeersch flamand morálteológus már 1928-ban megkísérelte, hogy a szervátültetés elvi, erkölcsi alapjait megfogalmazza. A fentebb említett totalitás-elvből indult ki. A rész feláldozható az egészért: terjesszük ki az „egész” fogalmát az emberi nemre. *B. Cunningham* katolikus teológus 1944-ben elemző közleményben foglalt állást, a szervátültetés mellett. 1953-ban, amikor az első veseműtétet végrehajtották, számos erkölcsoteológus érzelmileg nagyra becsülte az eseményt, de a többség elvileg mégis *L. Bender* római teológus szigorú álláspontját tartotta helyesnek: a csonkítás önmagában tilos cselekedet, tehát az anya objektíve hibát követett el, akkor, amikor hozzájárult, hogy veséjét kivegyék; tette helytelenségét a jó cél nem szentesítheti.

A kiütkeresők alapvető problémákba ütköztek. A II. vatikáni zsinat új szelleme segítette a megoldást. Kérdéssé vált, hogy a „csonkítás” csak az eddig ismert esetekben engedhető-e meg. Sokan Kolbe atya példájára hivatkoztak, aki nem egy szervét, hanem egész életét adta áldozatul, hogy megmentse egy fogolytársa életét. Az evangélium

önkéntes áldozatvállalásra hív fel mindenkit: „Az az én parancsom, hogy szeressétek egymást, amint én szeretlek benneteket” (Jn 15, 12).

Az etikai kérdésekkel is foglalkozó kiváló orvosok véleményük kifejtésekor csak az adott problémára fordították figyelmüket, természetesen hangsúlyozva az áldozatvállalás önkéntességét. Erkölcsei nehézséget sem *M. Woodruff* angol, sem *J. Hamburger* francia sebész szerint nem okoz a szervfelajánlás. Ha valaki vízbe ugrik, hogy bajba jutott embertársát kimentse, azt nagyra becsüljük éppen azért, mert életét is kockára tette. Hamburger és munkatársai még pszichológus segítségét is igénybe vették annak felderítésére, hogy nem játszik-e szerepet elhatározásukban például a család nyomása.

A szervátültetők helyzete sem könnyű. Woodruff állítja, hogy igen nagy az orvos felelőssége, mert ő ismeri igazán a veszélyt és az esélyeket: megengedheti-e az áldozatot? *Németh A.* és *Petri G.* sebészprofesszor és munkatársai „nyomasztó felelősség”-ről beszéltek. *Szécsény Andor* sebészprofesszor 1969-ben azt írta, hogy az élő emberből történő szervkivétel lehet jogilag elfogadható, de erkölcsileg nehezen igazolható.

2. Szervátültetés emberi holttestekből. A holttestekből kivett szervek átültetésének lehetősége kiutat jelentett a fenti dilemmából. Egyúttal lehetővé tette a páratlan, életfontosságú szervek (szív, máj, hasnyálmirigy) transzplantációját. Eredményei megközelítik a páros szervek esetében élőkből kivett szervekkel elért eredményeket.

De mikor vehető ki egy szerv átültetés céljából egy halottból? Természetesen akkor, ha már biztosan meghalt, különben egy haldoklót csonkítanak meg. Túl sokáig azonban nem lehet várni, mert a szerv olyan mértékben károsodik, hogy nincs értelme a beültetésének. Pontosán meg kell állapítani tehát a halál időpontját. Régebben a vérkeringés és a légzés megszűnése volt az irányadó. Ezeket azonban az új technikai eszközökkel akár évekig fenn lehet tartani, akkor is, ha a beteg teljesen eszméletlen, és az agya olyan mértékben károsult, hogy sohasem tud eszméltre térni. Az ember él-e még ekkor, vagy csak testének egy része? Nagy jelentőségű, nem pusztán orvosi, hanem filozófiai, teológiai, antropológiai kérdés is ez. Ebben ma a kizárólag „autonóm”, tehát csak ésszel meghatározható, és a „teonóm”, tehát isteni eredetű rendelkezésekre is alapozó erkölcs híveinek többsége hasonló nézetet vall. Halottnak tekintik azt a személyt, akinek az agya olyan mértékben elpusztult, hogy szellemi működésre soha nem lesz képes, az ember belső egysége szétesett, külső kapcsolatot nem tud fenntartani. Orvosi szakmai kérdés annak megállapítása, hogy ez az állapot bekövetkezett-e. A keringés és a légzés leállása – mint említettük – nem megfelelő jelzés. Az agyhalál korai megállapítását kellett teljesen megbízhatóvá tenni. Számos orvoskongresszus foglalkozott ennek kritériumaival. A leglényegesebb objektív jel, hogy az agy elektromos tevékenységét rögzítő elektroencefalogramm (EEG) ismételt vizsgálat esetén is az agy működésének megszűntét igazolja („elektromos csend”).

Hazánkban a 18/1972 (XI. 4.) Eü. M. rendelet az egészségügyi törvénnyel egybehangozóan részletesen szabályozza a szervátültetés jogi feltételeit, amelyeket az orvosi szakvélemények alapján *Nizsalovszky Endre* jogászprofesszor irányelvei szerint állítottak össze. Kitűnő példa ez az erkölcsi alapelvek jogi védelmére.

Komoly, az utóbbi időben számos országban kiéleződött probléma: kell-e valakinek az engedélye ahhoz, hogy egy holttestből szervet vehessenek ki? Vannak, akik úgy vélik, szükséges, hogy a halott még életében beleegyező nyilatkozatot tegyen. Ezt többen az emberi jogok nevében kívánják meg. Nehéz azonban elképzelni, hogy szívesen hordanának magunkkal ilyen írást. Mások szerint elegendő, ha valaki nem tiltakozott a szervkivétel ellen. Ugyanakkor többen a hozzátartozók beleegyezését tartják szükségesnek. Természettudományos szempontból is csak helyeselni lehet *G. Ermecke* német erkölcs-teológus professzor véleményét: még „értelmetlen” ellenkezés esetén is kivehető a halál után bármilyen szerv, mint ahogy hiába tiltakozna bárki az ellen, hogy bűntény gyanúja esetén igazságügyi boncolást végezzenek, és ennek folyamán egyes szerveket gondosabb megvizsgálás céljára kiemeljenek. Ermecke szerint mindez felesleges, álprobléma, hiszen két eset lehetséges: a halott elporlad, vagy elégetik – vagy még utóljára hasznára lehet

valakinek, esetleg életet menthet. (Meggérdezték-e a szenteket, hogy egyes testrészeiket különválasztva ereklyeként tisztelhetik-e?)

A. *Elsässer* teológus professzor azt javasolja, hogy azokban az országokban, ahol csak előzetes beleegyezés esetén vehetnek ki halottból szerveket, a keresztények járjanak elől jó példával, és hordjanak maguknál ilyen nyilatkozatot. Helyesebb persze ha már a jogi szabályozás is elősegíti ezt az életmentő műtétet. Magyarországon az érvényes rendelkezések leszögezik: ha három, az átültetést végzőktől független orvos a halált megállapította, akkor a halott szervei átültetés céljára eltávolíthatók. Kivétel csupán az, ha az illető halála előtt kezelőorvosánál tiltakozott a szervkivétel ellen. A hozzátartozókat megrendült állapotukban nem kell ezzel a döntéssel terhelni.

3. *Szervátültetés állatokból.* Számos erkölcsi nehézséget megoldana, ha állatok szerveit emberbe lehetne ültetni. Ez egyelőre nem kecsegtet tartós sikerrel. Állati vese- vagy szívtranszplantáció esetén az eddig tapasztaltak alapján nem kell tartani „brutalizáció”-tól, állati tulajdonságok átvitelétől. Ez az aggodalom akkor merült fel, amikor *Voronoff* majmok heréinek átültetésével óhajtotta megfiatalítani az erre vállalkozókat.

4. *Műszervek beültetése.* Orvosi és erkölcsi szempontból egyaránt jelentős lenne ennek széles körű alkalmazása, tökéletesítése. Műszívbillentyűk beültetése gyakori, teljes műszervek előállításán többen kísérleteznek.

5. *A személyiségváltozás problémája. Agyátültetés.* Az eddigi szervátültetések során nem tapasztaltak személyiségváltozást, bár maga az átültetés élménye befolyásolja az egyéniséget. A lélek önmegőrző ereje a szívcsere is elviselte.

A személyiségváltozás lehetősége az agyátültetés kapcsán merülhetne fel. Ezzel egyelőre csak fantasztikus regények foglalkoznak; például Thomas Mann *Az elcsérélt fejek* című könyve is. Mai tudásunk alapján az agyátültetés megoldhatatlannak látszik. Egy esetleges sikeres műtét során mindenképpen az agyat kellene a személyiséget őrző szervek tekinteni, és mintegy ez „alá” ültetnék a testet. Igen kétséges azonban, hogy az agy képes lenne a teljes testet magához asszimilálni, s kérdés, milyen lenne a kölcsönhatás révén kialakuló személyiség.

A SZERVÁTÜLTETÉS ERKÖLCSI ÉRTÉKELÉSE bizonyos szemléletváltozást igényel: minden etikailag helyes, orvosilag lehetséges feltételt meg kell teremteni ahhoz, hogy az orvostudománynak ez az új hajtása minél erőteljesebben fejlődjék. Hangsúlyozni kell az erkölcsi kérdésekkel foglalkozók nagy felelősségét. A biológia fejlődése számos területen új erővel tette fel a régi kérdést: „Mit szabad megtennünk, mennyire élhetünk az új lehetőségekkel?” Jó néhány erkölcsi problémát alapjaiban újra át kell gondolnunk: a szervátültetéssel kapcsolatban elmondottak ezt demonstrálják. Erőfeszítéseink elősegíthetők, hogy egyre több jó szándékú emberrel egyetérthessünk akkor is, ha egyébként eltérő világnézeti háttér áll mögöttünk.

Irodalom. 1. *Barnard, C. N.–Cooper, D. K. C.*: Clinical transplantation of the heart: a review of 13 years' personal experience. *J. Royal Soc. Med.* 74/1981 670–674. – 2. *Boda L.*: Erkölcssteológia és orvosi etika. *Teológia*, 11/1977 1–6. – 3. *Csaba Gy.* szerk.: A szervátültetés jelene és jövője. *Medicina*, 1969. – 4. *Gaizler Gy.*: A szervátültetés erkölcssteológiai szempontjai. Doktori disszertáció. 1982. Itt további irodalom. – 5. *Medvigy M.*: A szervek átültetésének erkölcsi problémái. *Vigilia*, 33/1968 126–129. – 6. *Mérleg* 4/1968 250–261. A szívátültetés orvosi-etikai kérdései. – 7. *Németh A., Petri G., Gál Gy.* és mtársai: Vese-homotranszplantatio két testvér között. *Orvosi Hetilap* 104/1963 2017–23. – 8. *Nizsalovszky E.*: A szerv- és szövetátültetések joga. *Közgazdasági és Jogi Kiadó*, 1970. – 9. *Nyíri T.*: Etika és antropológia. *Vigilia*, 36/1971 701–6. – 10. *Szécsény A.*: A szervátültetés sebészeti problémái. L. *Csaba Gy.* szerk.: A szervátültetés jelene és jövője. – 11. *Varga A.*: Élet és erkölcs. *Teológiai Kiskönyvtár*, Róma, 1980.

TÖRÖK JENŐVEL

Pár nappal a halála előtt még találkoztunk a szerkesztőségben. Megállapodtunk, hogy a vele folytatott beszélgetésünket valamelyik nyári számban hozzuk. Ezután jött a lesújtó hír, hogy március 5-én este hetvenöt éves korában Bécsben elhunyt. Török Jenőben lapunk igaz barátját veszítettük el. Akárhányszor Pesten járt, nem mulasztotta el, hogy fölkeressen bennünket. Munkánkat értette, sokra becsülte. Sohasem vendégként érkezett, sohasem látogatóként távozott. A szeretet, a jóság és a nyíltság ügyvivője volt. Mindig a kölcsönösség érdekében dolgozott, az emberi dialógus, a tisztos partnerség hívének vallotta magát. Szolgálattevőnek Krisztus ügyében. Reá emlékezve közöljük az alábbi, immár posztumusz beszélgetésünket.

– 1908-ban születettél Budapesten. Középiszkoláidat a piaristák gimnáziumában végezted. Édesapád foglalkozása mérnök, téged viszont jogásznak szán. Három évig joghallgató vagy, de ezután sikerül megvalósítanod régi, már a középiszkolában megérlelt tervedet: belépsz a piarista rendbe, és 1928 augusztusában novícius leszel. Minden az Alma Materben, a budapesti piarista gimnáziumban kezdődött. . .

– A Gondviselés különös kegyelme, hogy olyan osztályba járhattam, amely kiváló tanárokkal dicsekedhetett: *Kisparti János* volt az osztályfőnököm – a későbbi igazgató, majd főigazgató – egyúttal filozófus-esztéta, latin–magyar–filozófia tanárom, aki *Kölcseyt*, *Vörösmartyt*, *Széchenyit* szeretettette meg velem. *Balanyi György* a történelem szeretetére és – önképzőkori pályázatokkal – kezdő művelésére serkentett, *Zimányi Gyula*, a „lángajkú prédikátor” a férfias vallásosság kemény, de melegszívű papi egyéniségeként hódított meg az egyháznak – és a cserkészparancsnokom: *Sík Sándor*. . . Csodálni való-e, hogy érettségi után azt irtam naplómbe, hogy ettől az iskolától elszakadni nem tudok. De három év kellett – közben, mint említetted, beiratkoztam a jogi karra – a szerzetespapi hivatástudat beéréséig. A végső döntés *Prohászka Ottokár* szószeke alatt történt, amikor utolsó szavait hozták, egyetemistákhoz intézte: „Kedves

fiatal barátaim, nincs más kódex, csak az Evangélium!”

– *Hogyan töltötte a tanulmányi éveket? Kik voltak a papi hivatásra felkészültebben segítőid, példaképeid?*

– A boldog, békés váci noviciátus után, ahol már a teológiai tanulmányok is megkezdődtek, a rend hittudományi főiskolájába, a Kalazantinumba küldött. Eredetileg teológus akartam lenni, de az erre kijelölt évi egyetlen helyet egy nálam idősebb foglalta el, így *Balanyi* atya tanácsára – aki egyháztörténészként a tudománynak akart elkötelezni – a történelem–latin szakot választottam. Közben, ezzel párhuzamosan, a rend teológiai főiskoláján komolyan vettem a teológiai stúdiumot is. Igazgatóm egykori hittanárom, *Zimányi Gyula*, a tanáraim közül *Schütz Antal*, *Tomek Vincét* – későbbi generálisunkat –, *Hantó Gyulát* – *Pius Parsch* fordítóját és lelkes liturgikust – említem meg, akik mind a megújított piarista szellemiséget, az egyszerre papi és tanári típus képviselték. A Kalazantinum szellemi élete párját ritkította: a párhuzamos egyetemi és főiskolai stúdiumok mellett havonta számot kellett adnunk magánolvasmányainkról, nyelveket tanulunk, önképzőköröket alakítottunk, és nyitott szemmel kísértük a magyar katolikus szellemi életet: örülhettünk a *Vigilia* és a *Korunk Szava* megindulásának, s mindkét lap lelkes terjesztőivé váltunk. Igen

tetszett a folyóiratok modernsége: a *Vigilia* francia orientációja, a *Korunk Szavának* merész hangja a polgári világban (amint pl. *Herczeg Ferencet* bírálta) eleinte meglepte, de azután meghódította a fiatalságot.

– *Világot átfogó rendszerben gondolkodó, világnézet-teremtő nagyságok tanítottak az egyetemen a kizárólagosság univerzális igényével. Akik szinte egyetlen látomásban vázolták föl egy ember- és nemzet-eszmény ma már korrigálható, de akkor egyedül üdvösnek tartott koncepcióját. A magyarságtudat és az emberideál megfogalmazásában Széchenyi, Csengery, Gyulai Pál és Kemény Zsigmond szellemét követték, az erkölcsi komolyság, a művelt nemzeti akarat, a valóságérzék, a józan értelem normáit, a humanitás törvényeit hirdették.*

– A Pázmány-egyetem bölcsészeti karán neves professzorok hallgatója voltam: *Pauler Akosé, Horváth Jánosé*, történelemből a szellemtörténeti módszer mestereié: *Mályusz Eleméré* és *Szekfü Gyuláé*, akiknél intenzív szemináriumi munkát is végezhettem. Végül *Szekfütől* egyháztörténeti témát kaptam disszertációnak. Ebből kilenc év munkája nyomán vastok könyv kerekedett: *A katolikus autonómiamozgalom története 1848–1870* (Budapest, 1941. 360. l.). Munkám során felmérhettem a francia liberális katolikusok, *Montalembert, Lacordaire, Lamennais* hatását hazánkban, főleg *Eötvös József* és egyes sajtóorgánumok tevékenységén keresztül. Bepillantást nyertem az I. vatikáni zsinat tárgyalásaiba és itthoni fogadtatásába. Ekkor tör fel a világiak széles bevonásának gondolata az eddig merőben papi egyházban, de a hitközöny világában, megfelelő vallási élet és érdekelttség híján a világiak elismerése még megvalósíthatatlan volt. – (A X. Pius alatt meginduló spirituális megújulásban felnőtt nemzedék számára ért meg ez a kívánság XI. Pius idejében, eldöntött kérdés csak a II. vatikáni zsinaton lett – de tartok tőle, sok víz folyik le még a Dunán, amíg általános gyakorlattá válik.) – *Szekfü* elvben elfogadta disszertációm magántanári értekezésnek, s kijelölt a római tanulmányútra is 1947-ben, de a kiküldésre már nem kaptam engedélyt.

– 1934. július 17-én szenteltek pappá, és még ebben az évben megkezdted tanári működésed a váci gimnáziumban. Budapest ostromakor buzgón közreműködsz a lélek sebeit gyógyító „óvóhely-pasztorációban”. A felszabadulás után Debrecenben tanítasz és tevékenyen részt veszel az *Actio Catholica* keretében kibontakozó ifjúsági lelkipasztorkodásban. 1945 és 1952 között mintegy negyven városban tartasz lelkigyakorlatokat, rekollekciókat, bibliaórákat középiskolásoknak és egyetemi hallgatóknak.

– 1934 őszén titkos vágyamnak megfelelően Vádra kerültem. Nagyon megszerettem a várost noviciátusom folyamán, közel is maradtam szüleimhez, Pesthez, a Széchenyi Könyvtárhoz és a Nemzeti Színházhoz. Másik óhajom is teljesült, ami akkoriban ritkaság volt: az elsőtől a nyolcadikig végigvihettem első osztályomat. Tudat alatt egykori, feledhetetlen osztályfőnökömet másoltam, és így sikerült az intézet híres szigorát igazságszággal és diákjaim szeretésével, kedves közösségi élményekkel ellensúlyozni. Osztályom fele jelesen érettségizett, jóllehet szigoráról híres elnököt kaptunk. Részt vettem a város szellemi életében előadások és lelkigyakorlatok rendezésével, rendszeresen kisegítettem a pasztorációban. Utolsó évemben az akkor megindult falusi tehetségmentési akció keretében a fiatalok számára alapított konviktus vezetője lettem – de ez már a németek bevonulását követő csonka tanév volt. Tíz év után mondtam búcsút ennek a kedves városnak, és ha most kiejtem ezt a szót, hogy „hazamegyek”, önkéntelenül is Vádra gondolok. Tulajdonképpen innen indult a papi pályám, ide is szeretnék végleg visszatérni, ha üt majd az óra. . .

Vácról 1944 nyarán Nagykarolyba helyeztek, de a románok bejövetele előtt onnan visszavezényeltek, és az ostromot budapesti rendházunkban éltem át. Itt nagy élmény volt bekapcsolódní egy kis pasztorációs csoport munkájába: kettesben, majd egyedül jártuk az óvóhelyeket, misézünk, gyóntattunk – és a régi, kínos gondal előkészített szentbeszédék és szereplések helyett rögtönzésre, „lelki elsősegélyre” szorított bennünket a szükség. 1945 március közepén már Debrecenben laktam

olajos-pergamenablakú rendházunkban, nálunk szállt meg az első kormány egyik minisztere, plébánosunk, a későbbi veszprémi püspök, *Bánáss László*, aki az ideiglenes nemzetgyűlésben évtizedes múltjának tapasztalataival új hangot képviselt.

Az iskolában új módszerekkel ismerkedtünk: az ifjúsági önkormányzattal. 1946-ban az Actio Catholica ifjúsági szakosztályának vezetője, a lelkes és találékony *Szappanyos Béla* Debrecenben is hittudományi tanfolyamokat szervezett az ifjúság számára, és ezek vezetésével engem bízott meg. Hetenként két délután két-két órában a filozófia, dogmatika, morális, egyháztörténelem elemeire tanítottuk a két évfolyam vállalkozóit. Emellett Szent Gellért könyvtárat alapítottam, ahol a legfontosabb művek, folyóiratok több példányban is rendelkezésre álltak. Nyaranta kéthetes ifjúsági kurzusokat tartottunk: a Dunántúlon, Tokajban, Gyulán, Sopronban, Szombathelyen stb. Testvéries közösségekben, diszkussziókkal, a népi és liturgikus énekek ápolásával három évig ment ez. Utána már csak lelkigyakorlatok voltak.

Az egyházi iskolák államosítása után a debreceni apostoli kormányzóságban és az egri egyházmegyében elsőnek lehettem – *Czapik* érsek, az Actio Catholica országos igazgatója jóvoltából – középiskolai ifjúsági felelős (azelőtt csak a falusi és munkásifjúságnak volt egyházmegyéenként felelőse), ilyen minőségemben járhattam a Tiszántúlt és az Alföldet, lelkigyakorlatok, lelki napok tartásával, amelyek célja a világi apostolságra nevelés, az egyházi életben való aktív részvétel előmozdítása. Ekkori tapasztalataim, élményeim hatása alatt írtam a Vigilia 1948. januári számában megjelent tanulmányomat: *Új utak középiskolai valláspedagógiánkban* címmel. Ez már a történelemé – de számos új irányulás, amire ott céloztam, köztük a krisztusi lényeg keresése, a biblikus-liturgikus érdeklődés és a közösségi törekvések – ma eleven valóságok.

1950-ben, a szerzetesrendek feloszlását követően az ifjúsággal való foglalkozás mindinkább illegálisnak minősült, és így Rákosi uralmának idején, 1953. május 29-én sokakkal együtt engem is tartóztattak. 1956 októberében szabadultam Vácott – immár harmadik minőségemben. Mivel a

14 éves börtönítéletből még 10 hátramaradt, 80 éves édesanyám pedig végre útlelvel birtokában kiutazhatott Franciaországba nyolc dédunokájához, rendfőnökömmel, Sík atyával egyetértésben Nyugatra mentem. Azzal vállaltam, hogy közel maradok, s a régi munkát folytatom, külföldön gyűjtök tapasztalatokat, hogy azok otthon legyenek értékesíthetők. Rómába érve *Tomek* generális atya nagy megértéssel Bécset jelölte ki számomra, – de előtte kéthónapos szabadságot engedélyezett tanulmányút és kapcsolatszerzés céljából, új munkám érdekében. 1957. március 15-én kezdtem meg bécsi működésemet. Az első két évben az emigráns diákok hitoktatásával, lelki gondozásával foglalkoztam.

– 1957 januárjában XII. Pius pápától kaptál megbízást az *Opus Mystici Corporis (OMC)* létrehozására. Milyen céllal alakult meg a könyvkiadó?

– A név maga a magyarázat: a Titokzatos Test tagjai egymást segítik; bécsi helyzetemben kitűnő alkalom adódott arra, hogy innen közvetítsek hazafelé. Akkor a Seelsorge Institut (a mai Pastoral Institut elődje) élén a francia műveltségű *Karl Rudolf* prelátus állott, akinek folyóiratából (*Der Seelsorger*) már otthon fordítottam szűkebb használatra a francia papi avantgarde beszámolóit. De *Rudolf* prelátus is *Gaston Courtois* műveit fordította. Közvetítő szerepre vállalkoztam a nyugati, – régi rokonszenvennek megfelelően – első sorban az akkor virágzó francia katolikus irodalom, az osztrák egyházi élet és hazánk között.

Előre kell bocsátanom, hogy az első idő kényszerhelyzetében, amikor sok emigráns fiatal élt Ausztriában, régebbi magyar kiadványokat, például *Schütz Antal* átdolgozott iskolai dogmatika tankönyvét kellett kiadnom számukra. De már 1957-ben, amikor Párizsba jutottam évtizedek óta ott élő nővéreim meglátogatására, fölkerestem az akkori katolikus szellemi élet tekintélyes centrumát, a Latour-Maubourg-i dominikánus konventet, a *Cerf* kiadó szellemi vezérkarát és megkérdeztem, melyek azok a fontos munkák, amiket a háború utáni irodalomból föltétlenül közvetítenem kell a magyar olvasóknak? Elsőnek *René Voillaume* a XX. század legszebb lel-

ki könyvének mondott művét említették, ezt le is fordítottam *Emberek között* címmel, de az első kiadás jogát az újvidékieknek adtam át, e vaskos műre nem lévén fedezetem. Azután *M. Quoist* Így élni jó és Itt vagyok, Uram című kötetét hozták szóba, valamint a *Léon Dufour*-féle biblikus szótárt, de erre hozzáértő munkatársi gárda nélkül magam nem vállalkozhattam.

Hogyan folytattam? Később gyakorlati lelkipásztorokkal, katekétákkal érintkezve, tanácsaik alapján jelentettem meg *Courtois, Barreau, Loew, Michonneau, Varillon* és mások műveit. Azóta évente megfordulok Párizsban és a frankfurti őszi könyvvásáron, ahol áttekinthetem a német nyelvterület sajtótermékeit is. Előbb per sze mindig hazaküldöm a kiszemelt, ajánlott könyveket és csak akkor vállalkozom kiadásukra, ha tapasztalt lelkipásztorok, katekéták, érdekelt szülők otthon hiánypótlónak, érdemesnek találják. Néha eltérnek a vélemények, de ekkor, ha szükségesnek érzem, vállalom a felelősséget és a kockázatot. Eddig még nem csalódtam.

– *Melyek a kiadó saját szempontjai?*

– Adódnak tanári és papi voltomból, hazai és külföldi tapasztalataimból. Kiemelem a bécsi egyházmegyei Familienwerk (Családi központ) keretében házastársi és házassulandó csoportokkal végzett lelkipásztori munkámat. Ez nem volt az itthoni értelemben vett jegyesoktatás, hanem házasságra előkészítő beszélgetés házaspárok, orvos, pszichológus és pap részvételével. (Anyagát kiadtam az *Életre szólóan szeretni* című könyvben.) A II. vatikáni zsinat 3. és 4. ülészakán jelen lehettem, ezek dokumentumai megerősítették a Krisztus-központú életvitelt, a biblikus-liturgikus közösségi összetartozást, főleg pedig a család, a nagykorú laikusok küldetésűt. Mindezt – beállítottságomnak kedvezően – inkább gyakorlati, mint elméleti síkon tette. Nem kell külön hangsúlyoznom, hogy köteteim első címzettjei mindig a lelkipásztorok, de akkor vagyok igazán boldog, ha egy-egy tapasztalt pap elismerőleg megállapítja: bármelyik kiadványunkat odaadhatja hívei kezébe.

– *Az OMC Kiadó immár 25 éve áll fenn. Tavaly november 9-én a bécsi jubileumon*

több ünnepi szónok – köztük László István püspök, az ausztriai magyarok apostoli vize-tátora, Valentiny Géza prelátnak és Rudolf Schwarzenberg, az osztrák lelkipásztori intézet vezetője – méltatta Török Jenő érde-meit. Te beszédedben azt hangsúlyoztad, hogy Ausztriának továbbra is a hid funkció-ját kell betöltenie Kelet és Nyugat között. A partneri viszony erősítésére talán soha-sem volt jobb lehetőség, mint ma. Az OMC Kiadó a maga sajátos szerepével szintén ezt kívánta s kívánja elősegíteni. Kiadványaival a Magyarországon is fellendült vallásos könyvkiadást szeretné kiegészíteni és válto-zatosabbá tenni. Hány könyv jelent meg gondozásodban az eltelt negyedszázad óta?

– 65 könyv – nem egy több kiadást is megért –, 5 képes album, 22 füzet, de min-dezek zömmel a Zsinat utáni tizenhat év termékei.

– *Te jelentetted meg magyarul elsőnek Teilhard de Chardin „Az isteni miliő” (Ben-ne élünk) című művét Rezek Román fordí-tásában a Zsinat idején. Ezzel különösen nagy szolgálatot tettél a hívő magyar értel-miségnek, amely ekkor kezd tájékozódni a korszerű teológiai-filozófiai irodalomban. Szabad-e most megkérdeznünk: Melyek voltak a kedvenc kiadványaid?*

– Hadd osszam föl témakörök szerint a főbb művek szerzőinek megnevezésével:

1. *Hitbeli elmélyítés:* Barreau, Loew, Monfort, Ratzinger, Wojtyła. – 2. *Kateké-zis:* Liégé (Tanúim lesztek), Solt, Tomka, Hit és Élet-albumok (a francia Fêtes et Saison mintájára). – 3. *Biblia-Liturgia:* Eg-ger (több mű), Kremer, Kis Zsolozsma (első kiadása, a továbbiak a Szent István Társulatnak átadva), Kis Közös Zsolozs-ma. – 4. *Imaélet:* Bühler, Louf, Quoist (Itt vagyok, Uram), Roth. – 5. *Keresztény élet:* Gründel, Liégé (Krisztusi élet), Quoist (Így élni jó). – 6. *Családi nevelés:* Kis könyvem Jézusról, Courtois, Laible, Petrik, Neme-tschek, Schulz, Gross, de Vries, Auer. – 7. *Házasságra előkészítés:* Életre szólóan sze-retni (hat beszélgetés vezérfonala jegyesek-ke), Abiven, Bovet, Trobisch. – 8. *Krisztus papja tegnap – ma – holnap:* Courtois, Michonneau-Varillon, A papi szolgálat (gyűjtemény). – 9. „*A dialógus jegyében*”: König bíboros (részletes zsinati bibliográ-

fiával), Kasper, A. Müller, Congar és mások.

Rövidesen megjelennek Kremer, Kasper és Thurian művei, egy-két bécsi hittanszeminarium anyaga felnőtteknek, Perrin-Imberdis *Même si* című illusztrált könyve stb.

– És a további terveid?

– Távolabbra már nem merek tervezni.

Nagyon várom az utódomat, akit munkatársként erőim fogytáig segítenék – mert kár volna abbahagyni. . .

*

A lelki üdvéért mondott gyászmisét 1983. március 15-én tartották Bécsben. Hamvait a piaristák váci kriptájában, április 11-én helyezték örök nyugalomra.

LEZSÁK SÁNDOR

Utószinkron

*Ezt a napot is elfelejtem,
így jön a tél.
A szép Öregasszony arca
száradó diólevél.*

*A díszlet elázik, megszárad,
sok kicsi Éjszaka hull.
– Táncolj vélem, gyönyörű!
mosolyog Cipolla úr.*

*Romlik a kő, a virág,
a rádióban hírek szivütése.
Fölzúg a szögletes erdő,
romlik a mosoly nevetésbe.*

*Elmegyek ebből a versből,
élek még egy keveset.
Karmol a diófa lombja,
akkor leszek, ha nem leszek.*

*Kiforgatva az időből is:
vonulnak veszélyes Vasárnapok.
Azóta minden mozdulatom
rendkívüli állapot.*

BALI BRIGITTA versei

Társaság

*hosszan hallgatott
azt hittem meg se szólal
talán alhatott
fülében lágy vonóval
aztán elvonult palma-délceg
mikor némasága már összevázott*

Évelő

*Terített asztalán a télnek
terített asztalán az ősznek
terített asztalán a nyárnak
nincs kenyerem.*

*Meghal az aki nem mer
meghal az aki nem ver
meghal az aki nem kell
senkinek ám.*

*Arcomat szelíd forrásba mártom
arcomat sápadt könnyekbe ártom
arcomat távol a téltől a nyártól
fölemelem.*

Ünnepi Férfiú

írta IGNÁCZ RÓZSA

2. Piroska

Fekete volt a szeme, rézszerű a haja, nem hasonlított sem apjára, sem anyjára egészen, s még leány is volt a tetejében a kis későnérekezett. Hogy „piroska” legyen is, hiába akarta az apja, ha felséges parancsának engedelmességgel beírta a királyi mátrikulába ezt a nevet a keresztelést végző János püspök, mert a leányka barnásbőrű volt, s örökké halovány, szép orcácskáját pír sohasem futotta el. Csak a szeme csillogott, mintha égő gyertya lobogna benne, s keskeny, akaratos szája viritott sötéten, szinte haragosan vörösen.

Kilencéves korában folyékonyabban olvasott már latinul, mint az udvari káplán: az esti litánián kis öklével indulatosat suhintva beleénekelte az akadozva ministráló segédpapok énekébe, mert hogy ő olyan igen sokkal jobban tudta az éneket, mint azok. Mikor aztán ezért szobaáristomba csukták a királyi palota asszonyfertyájának egy sötét, arasznyi ablakos lomtárába, felkúszott a sima falon, mint az evet, kemény kis fejével kifúrta a piszkos pergamentet, vállacskáit átnyomkodta az így támadt résen, mint két vonagló kígyócskát, kifordult a lyukon, le a meredek falon, s a királyi istállóig meg sem állt. Annak a küszöbén szeretett a legjobban üldögegni, az öreg Dancs apó mellett, merthogy Dancs apó ott szokta volt fényesíteni Piroska királyi apjának lószerszámjait, s miközben a küszöbön üldögélve, az ezüst csatokat tisztogatá, ez a Danos apó igen csodálatos szépeket hazudott.

Hogy hogyan volt, mikor az ő apja ura még csak akkorka volt, mint a kulyakom, osztán mégis szőrin ülte meg a lovat.

– Lehetett vagy ötéves, hajja, de mán magasabb vót, mint kisasszonyunk most, osztán Édesanyja, a felséges királyné, Öreg Isten nyugosztalja, – e még Lengyelben vót, hajja-e? – elment a templomba. De a patyolatselyem keszkenőjét, amékkal az imádkozó két szép kezit leszokta vót borítani, hogy ne tartsák hívságosnak, hogy ország-világ láttára nyilván imádkozik, mert az igaz kereszténnek még a templomban is titkon kell mívelnie, hajja-e, – nohát, mondom, otthon felejtötte. Oszt’ a Kisasszonynak az édesapja, a Ládizló gyerek, csak kapja a patyolatkeszkenőt, fölszökken a nyergeletlen ménlő hátára, hogy viszi ü a felséges édesanyja után. . .

– Én is tudok szőrin lovagolni! – kiáltott közbe a kislány.

– No, nono – az öreg megcsóválta két farkocsba fonott hajú fehér fejét, s mondta szájalommal vegyes szeretettel:

– A kúsasszony csak leány!

– Nem vagyok én! . . .nem vagyok én olyan, mint a többi leány. Nem hiszi? Erisszen az apám legvadabb ménjéhez, Dancs apó!

– Nono, hiszen még a törpe besenyő lovacskájától is eltiltotta édesapja, miolta a kúsasszony nem visel hasított rokolyát, meg hogy. . . meg mivel, hiába intöttem, a patakon csak átalugratott.

A leányka indulatosat toppantott:

– Ó, hogy a süly essen belé minden fehérszínű rokolyába, meg asszonyházba, meg, – tuggya-é, hogy most is áristomból szökék ki, osztán ha valaki valahogy vissza nem emel a likig, azt sem tudom, hogyan bújjak vissza? Éngemet örökkön

fenyítenek, Dancs apó! Azér', mer' lány vagyok. Pedig nem is vagyok én az. Nem bizony. Tudja-é, hogy én mán ministráltam is?

– Nono – mondta az öreg megrettenve, s hogy fényesebb legyen, odaköpött egyet az ezüst kengyelre –, osztán vajon nincsen ez hazugság nélkül?

– Nincs! – mondta a gyermek gyanútlanul. Két térdét maga alá húzta, rákönyökölt öregesen, s mesélni kezdett éppen úgy, ahogy Dancs apó szokta, vagy akármelyik bölcs férfiú:

– Tuggya, van a Szentegyházban az Oltár alatt egy nagy fene kő. Nem akárki tuggya azt felemelni, csak én meg apámuram. De mi is csak pontosan csütörtök éjjel, péntekre virradólag, mikor mán a kokas elsőt kukorétt. Tud apámuram egy köemelő imamondást. Én is tudom, de hajja, magának ezt nem mondhatom el. A kú alatt nagyon egy igen igen mély lajtorja, s mikor mi ketten – én meg apámuram – leszállunk, hát találunk ott, hajja-e, egy nagy földalatti templomot.

– A' van, legyintett az öreg. – Hogyne vóna? Oda temetik a felséges királyi családot.

– Nem olyan – kiáltott közbe a kislány ingerülten –, nemcsak olyan. Igazi, valóságos földalatti templom. Annak a közepén egy nagy karosszék, akkora üvegharang borul arra, hogy ükapámat nem nyomja le ültében. Mert az ott ül a karosszékben, tisztára úgy, mintha kűvé vált volna.

– A kűsaszony ükapja? Osz' melyik, megkövetöm?

– Háát. . . aki még apámuram ükapja ükapjának is ükapja vót.

– Árpád apánk lönne? Megkövetöm, ü nem itt nagyon eltemetve.

– Még annak is az ükapja. . .

– Ügyekur, ki isten is vót a régi hit szörint?

– Dancs apó azt nem tudhatja, hogy kicsoda. Azt csak apámuram tudja, meg én. Mert mi beszéltünk is vele. Az ám. De előbb imádkozunk Jézuskához, apám mondja a szent misét a föld alatt, s én ministrálok neki. . .

– Föstölővel a keziben leányocská létire?

– Azt nem lehet csak úgy elmondani, hogy hogy. Az csupádon csupa nagy titok. Tiszta korom setét van ott, hajja, mikor kezdődik. Addig kell, hogy mondja apám a titkos imaszavakat a földalatti Jézuskához, amíg az üvegharang el nem kezd fényleni!

– Fénylik? Osz' tán meg is szólal?

– Jaj, de értelmetlen ember maga, Dancs apó! Meg hát!

– Hát nyelve es van annak az üvegharangnak?

– Hogy vóna, mikor legöregebb öregapám ül benne tiszta aranypalástban. . .

– Osz'tán a kűsaszony hogyan ministrál neki?

– Hogyan? – a gyerek bosszús zavarral nézett körül, aztán a következő pillanatban fölugrott. A palota ablakán a lengyel nevelő asszonyság hajlott ki, és kétségbeesetten kiabálta Piroska nevét.

Mikor a kinyomott porgamentet felfedezték, jöttek is már érette, s percek múlva a nevelő asszonyságok között ült a szökevény.

Nem érzett semmi büntudatot. Száját göggel összeharapta, korholásra, faggásra percekig nem felelt, s csak nagy későre jegyezte meg:

– Hazudhatnám, hogy csemegét vittem a lovacskámnak. Azt biztosan elhínnétek, mert hazugság volna. Hamis embereknek nem szabad megmondani az igazat, mert azok csak a hazugságot hiszik igaznak.

A Frajla, akit még Szászországból hozott volt magával a megboldogult

Adelhaid királyné, úgy felháborodott ezen a sértésen, hogy szaggatni kezdte a köntösét.

Hamis ember, ő! Aki szíve vérét adja ezért az anyátlan árváért!

A lengyel Zsófi néne még a király édesanyját is szolgálta volt. Tanakodtak, jelentsék-e a királynak a kisleány furcsa makacsságát? A lengyel Zsófi néne még az öreg Richezát, a király édesanyját ajnározta volt, s ha műveletes beszédben kicsiny is, de bölcs élettapasztalatban ő vala az asszonyságok között a legnagyobb.

Úgy tanácsolta, hogy várjanak még egy kis ideig. Inkább az ellen kell cselekedni, hogy ez a magányos leányka ne lehessen annyit egyedül. Béül egymaga a pádimentomos, lépcsős ablakmélyedésbe, térdére fektet egy nagy, kapcsos könyvet, úgy tesz, mintha olvasná, de a tekintete ki tudja hol járhat, lázas, merev csillogással, mert a betűre rá se néz. Csak űzi az eszít. A kicsi lánykára, árva csepp hűgára rá sem hederít.

Az kellene, hogy társak, korabeli leányocskák vegyék körül!

Másnapra a királyi vár népéből öt leányocskát szedtek össze és adtak Piroska mellé. Közöttük volt Dancs apó unokája, Ilonka is.

Zsófi néne hasznos munkára fogta a leányocskákat. Fonniok kellett, meg patyolat vászonból szalát húzatott velők és zsubrikolni tanította őket.

Piroska bétűzte az orsót a fejére tekert háromfonatos rézveres hajába, a varrótüvel kiszúrkodott a varrószoba pergament ablakára egy nagy latin P betűt, s míg a leányocskák, megilletődve királykisasszonyi felséges személyétől, félénk kuncogások közepette, szorgalmasan fonogattak, öltögettek, a királyleány elébök telepedett és mesélt.

Ott folytatta, ahol Dancs apónak abbahagyta:

– . . .öreg ükapám, aki a világító üvegharangban ül a föld alatt, azt mondotta, hogy a másvilágon a leányoknak is éppen olyan tisztességük van, mint a legényeknek, meg még sokkal nagyobb, osztán, ha én is odakerülök majd, tudjátok-e, mi leszén ott én belüllem?

A leányocskák elképedve dugták össze a fejüket. Egy kicsi, kövér szökének a nyála is elcsöppent ámulatában. Ajtónálló Miklós Ilma nevezetű leányocskája pukkadozva felnevetett a furcsaság hallatán, s Dancs Ilonkája bátoran megkérdezte:

– Te hóttakkal beszéltél, azt állítod?

Mire Piroska csak lenézően felhúzta a vállát, aztán lassan fölállt és arcán a megvetés és bosszúság indulatával, hogy lám, ennek a sok butának hiában beszél, ezeknek úgy kell valamit megmagyarázni, hogy hallják, lássák, értsék. Huhogó hangon, ahogy gyermekek utánozzák a képzelt kísértetet, felkiáltott:

– Ideee haallgass Piiroskaaaa!

– Jézusmárja! – sikoltott a kis kövér szöke. – Végem neköm!

– Één kiinyilatkozatooom nekööd – huhogta tovább a kísértetet játszó királyleány, de mire tovább játszhatta volna, hogy mit nyilatkoztatott ki neki az öregapja, a leányocskák már felugráltak, s szaladtak ahányan voltak, annyi felé, eszök nélkül. Még a bátor Dancs Ilonka is hazarohant.

S másnap reggel öt anya panaszkolta kétségbeesetten, hogy tán az ő leányát megrontották. Egyik egész éjjel lázasan kiabált. A másik nem akart lefeküdni, mondván, hogy fél elaludni, mert akkor a Piroska öregapja érte jó, megfogja, s béborítja magával a fénylő üvegharang alá.

Zsófi néne meghallgatta a panaszokat. Nem szólt egy szót sem, csak befordult a hálókamarájába, letérdelt Szent Szűz Anya képe alá az imazsámolykára, elémondott három angyali üdvözetet, két miatyánkot, négy üdvözléymáriát, keresztet vetett, lehúzogatta rokolyája szélét, két ujjával megtörölte illedelmesen a szája szélét, aztán megparancsolta Ajtónálló Miklósnak, hogy fontos dologban jelentse csekély személyét felséges király urunknak.

*

– Elibem állj! Ide, a térdem elé! – parancsolta a királyi apa, s előrehajolt a mázsás súlyú, faragott karosszékben.

Piroska szipogott.

– Ne félj, Piroskám, csak bátran felelj, akármit kérdezek. Egyszer elvittelek volt tégedet szegény édesanyád sírjához, a földalatti kápolnába. Így volt?

A gyermek bölintott.

– Letérdeltünk, együtt imádkoztunk, igaz?

– Nem! – mondta a gyermek. – Én nem imádkoztam. Én néztem apámuramat, hogy mit mível.

– És mit míveltem? – kérdezte a király megütődve.

– Olyan vót – mondta a gyermek –, mintha fátyol ereszkedett vóna a szemé elé.

Az özvegy király lehajtotta a fejét, szemét eltakarta rubintgyűrűs kezével. Sokára szólt:

– Bizonyára sirattam édesanyádat – sóhajtott. – Nem szégyenlem kicsi leányom, bevallani.

– Nem a – mondta a gyermek –, nem sírt, higgye meg. Inkább igen nézett, azon a fátyolon át, mert látott valamit. Én is akartam vóna látni, amit apámuram lát.

A király meglepődve felegyenesedett:

– Mit beszélsz, fiam?

– Ugye, anyámat látta? – kérdezte a gyermek megremegve. Kicsit összeborzongva közelebb hajolt:

– Mer’ én úgy láttam, hogy apámuram ötet látja, ott, ahun most van, szegény.

A király megrezzent erre a beszédre, fölállt, lelépett a karosszék lépcsőjéről és hosszú lépteivel az ablakmélyedésig sietett.

A gyermek utánafordult:

– Ne tessék megmondani Zsófi nénőnek, mer’ megbüntet, osztán a tetejébe még rosszféle hazugnak nevez.

Pillanatokig állt, háttal a gyermeknek, az ablak előtt. Karját összefonta. S csak sokára fordult meg, összevont szemöldökkel, szomorúan.

– Hazudni sohasem szabad, fiam.

– Aki tud, annak szabad, édesapám. Azér szidnak-vernek engem, mer’ én nem tudok.

A király felemelte a hangját:

– Semmiféle üvegharang, ősbálvány nincsen odalent, s te azt mesélted. Azt hazudod, hogy a réműlettől aludni sem tudnak a játszó pajtásaid. Meg kell, hogy büntesselek. Van a földalatti kápolnában üvegharang alatt álló, pogány ‘ősbálvány? Van, vagy nincsen? Felelj nekem!

Piroska elbiggyesztette a száját:

– Úgy, hogy ezzel a kezemmel megfogjam, s akár le is törjek belőle egy darabot, oszt megmutassam annak a tátott szájú Ilmácskának, úgy?

– Úgy.

– Úgy nincs. Mert az Ilmácska vak.

– Vak! Ejnye Piroska, hogyan volna vak? Nekem is, szemtől szembe is képtelen meséket hazudsz?

A gyermek arca sírósra csavarodott.

– Felelj! Miért beszélsz olyasmit, ami nem igaz?

– Igaz, bizonyísten igaz – szepegte a gyermek, aztán egyszerre heves sírásra fakadt –, csak nem lehet megfogni. Apámuram is tudja ezt, csak nem akarja nekem megvallani, mert én, mert én – nem vagyok fiú!!

– Micsoda? – A király megfogta a gyermek vállát. – Emeld fel az arcodat. Nézz a szemem közé. Ne sírj. Bizonyára sok szóbeszédet hallottál róla, hogy mennyi bánatunk volt eleinte: nincsen fiunk. De hát ez már elmúlt. Ebben megnyugodtam. Isten akarta, hogy véremből sarjadt utódom ne legyen. Régen nem beszél erről már senki sem. Miért bánkódoz azon, hogy nem vagy fiú? A leányocskáknak is erről meséltél, Dancs apónak azt füllesztetted. . .

– Ki ne mondja! – kiáltott közbe a gyermek. – Ki ne mondja, hogy az nem igaz. Mert igaz. Az a legnagyobb igaz. Nem úgy, hogy fogjam a kezemmel, meglóbáljam, megszagoljam az orrommal, hanem igazi igazból, mindig, mindig én minisztrálok apámuramnak. Csak nem akarja bevallani. Pedig tudja! Ugye tudja?

A király elfehéredett. Remegett a szíve egy biztos, furcsa sejtelemtől, de lázasan tiltakozott e sejtelem ellen az agya. A világ azt fogja mondani, hogy Piroska beteg. Démonok szállták meg szegény kis fejét. A világnak nem szabad tudomást vennie róla, hogy ezt a gyermeket belső látás fogta meg.

– Én nem vagyok pap – mondta komoran, nem áldozok két szín alatt keresztény pap módján. Nem áldozok pogány ősbálványok előtt sem, mint a régi táltoskirályok. Keresztény király vagyok, közönséges földi halandó, Isten. . .

– Ne féljen – vágott közbe a gyermek –, Isten tudja, és én többet nem árulom el soha senkinek apámuramat.

– Ne féljek? – A király ledobta magát karosszékebe. – Mitől, vagy kitől ne féljek, Piroska? – Így szólt, s borzongva gondolt régen elfelejtett mesékre, babonákra. Egykor, valaha voltak belső látással megvert táltosleányok, boszorkányok. . . – Apácák nevelésére kell bíznom! – határozta el hirtelen.

– Tőlem ne féljen – mondta a gyermek. – Csak Zsófi néne hiszi, hogy én bolondos vagyok. Mondta is, mikor azt hitte, aluszom: „Nagy ijedtség érte vót szegény, boldogult királynét, mikor Piroskával várandós vót, hogy elragadták vót a nagy bőrkocsival a lovak, tán attól ilyen eszefordult ez a gyermek.” Meg azt is mondta: „Ha én a királynak vónék, bédugnám ezt a gyermeket a kalast-rumba. Majd ott megtanítanák, hogy a leányocskák nem szoktak ministrálni.” Bédug apámuram a kalastrumba, igen?

A király, mert éppen erről gondolkozott, amit a gyermek most kimondott, végül is fölnevetett:

– Te, kicsi táltos! Na, jöjj ide! Határozz magad, hogy mi legyen veled?

A gyermek gondterhesen megcsóválta a fejét:

– Ugyis az leszen, apámuram, ami már van.

– S mi van? Mondd elé!

– De nem ver meg?

– Nem én!

– Nem szégyelli?

– Hát szégyelleni való?

– Mondja, hogy nem szégyelli?

– Jó, mondom.

– Nem fél?

– Félek – nevetett a király –, de csak elviselem valahogy.

– Ne féljen – mondta a gyermek –, csak tudja. S vallja meg nekem, hogy elismeri. Osztán, akkor, soha többet nem mondom. Jó, legyen az öregek szava szerint: nem hazudom többet senkinek! Osztán ne búsuljon miatta, mert ha akarja, elmegyek apácának is, de ha akarná, akár fiú is lehetnék én, mert én vagyok az apámuram igazi utódja. No kimondtam, s ez az igaz.

A király ölbe kapta a gyermeket, s kétszer egymás után megcsókolta a homlokát. Piroska hevesen átfonta mindkét karjával azt a szépséges, puha, aranybarna hajú fejet László királynak. Így maradtak néhány pillanatig, de akkor a király, mintegy álomból ébredt volna, megrázkódott, s leányát hirtelen a földre állította.

– Nincsen anyád – mondta –, s nekem országos gondok nyomják a vállamat. Nem tudlak magam nevelni.

A gyermek sóhajtott.

– Jó, jó – mondta –, de Zsófi néne előtt tessék mondani. Mi ketten nem kell, hogy ilyeneket mondjunk egymásnak.

A király felnevetett:

– Soha?

– Soha! – felelte komolyan a gyermek.

– És ha távol leszek tőled?

A gyermek legyintett:

– Azt hiszi, nem tudom, hogy édesanyámmal mindörökké beszélgetni szokott? Pedig ő olyan távol van, hogy már meg is halt.

Megfogta a leánykának mind a két kezét:

– Tudod te, hogy én most mit gondolok?

– Tudom. Bémegyek a kalastrumba.

– Igen. De később? Úgy gondoltam, férjhez adlak, ha felnősz.

– Akkor uram leszen.

– Szent asszonyok fognak nevelni, s majdan, hitvesed.

– Ha igaziak lesznek – felelte a gyermek, s felkiáltott. – Te igazi vagy, apámuram, minden emberek közül, csak te vagy igazi!

– Szeretnék – vallotta a király, de restelkedve elhallgatott.

A gyermek titokzatos mosollyal szájára tette az ujját. Egymásra néztek szóltanul. S úgy érezték: egyet látnak e pillanatban. Többé egyikük sem szólt. Ajtónálló Miklós halk kopogtatására rezzentek fel. Zsófi néne várta odakünt a bűnöst, hogy végrehajtsa rajta a kiszabott büntetést.

– Áristom? – kérdezte lelkendezve, s mert a gyermek nem felelt, csak ment előre engedelmesen, diadallal csukta rá a lomtár ajtaját.

A király pedig leballagott a királyné sírjához. Mióta özvegy lett – fogadalom nélkül ugyan, de határozott belső tiltakozás miatt –, nem érintett máig asszonyt soha. Most hosszasan könyörgött Istenhez a sír előtt, s kérlelte őt, hogy igazat látó táltos leánykáját áldja meg, igazítsa és szentelje meg, s fogadalmat tőn,

hogy soha haláláig asszonyszeméllyel, ha természete követelné, akkor sem él, s kéré a Szűz Anyát, hogy ha ez a megtartóztatás erőfeszítésébe kerül, fogadja el azt egy olyan leánygyermek lelkének tisztaságáért, aki mint a szentek, nem fiú, s nem leány. . .

– Én nem tudom, hogyan, én nem tudom, miben – imádkozta a király. – Te látod, Istenem, lehet-e nekem testi-lelki utódom egy leány.

*

Piroska dalolva pörgette az orsót az áristombban, és a patyolatból ujjnyi szélesen húzva ki a szálakat, szépséges kendőt zsubrikolt.

Rónay László

Magyar költők Nyugaton

HORVÁTH ELEMÉR

Horváth Elemér sorsa és költői kiteljesedése látszólag egészen más problémákat vet föl, mint a Nyugaton élő költőké általában. Ízig-vérig európai műveltségű és horizontú lírikus, akit élete Amerikába, egy indián rezervátumba sodort, ám ott minden benyomásra fogékony lelke és könnyen rezonáló költőisége új élményekkel gazdagodhatott. E kiteljesedést a csupas szám adatok is bizonyítják. 1953 és 1962 között összesen 46 verset tartotta méltónak arra, hogy kötetbe gyűjtve a nyilvánosság elé bocsássa (*A mindennapok arca*, 1962), 1963 és 1976 között pedig alig hatvan olyan költeménye született, melyet felvett az *Egy fehér néger naplójából* (1976) kötetbe. Azóta több mint kétszáz verset írt, a még csak maga gyűjtötte, sokszorosított eljárással készült füzetekbe (az emigrációban élő költők könyvkiadási lehetőségei meglehetősen korlátozottak), s nem kell jóstehetség ahhoz, hogy ezek ismeretében lírájának új fejezetéről beszéljünk.

Ha hinni lehet versei vallomásának – és mi másnak hihetünk? –, depresszióra hajlamos alkat volt. Tétova érzések, megmagyarázhatatlannak látszó érzelmi mélypontok, töprengő felemelkedések, titokzatos indítékú, de csontig ható szomorúság dallamai áradnak első kötetében. Sikokra bontja az időt, s annak mindegyik tartományában véli tetten érni önmagát is:

*A hajnali ablak előtt
mint egy változás küszöbén
bámulom hogyan veszttem el
rejtelmes biztonságomat*

*Furcsa szomorúságomat
ki tudja hol töltöttem álmaim
csöndesen eltékozolja a fény
az elkáprázott köveken*

*Mint hogyha születnék megyék
derengő nyugtalanságom felé
hurcolva ámulatomat
amíg egy pillanat*

váratlan el nem rejt magam elől

(Meglepett idő)

Szorongásainak, nyugtalanságának mélyében ő is az emlékeket, az elveszített múltat rejtegeti. „Emlékek lepnek meg mint kanyarban a szél – írja a *Kezem simogatásán túl* című versben – / s nem óv előlük fal se fény se ölelés / az idő rokkája pereg sürgetik sorsukat / elfoglalják álmaim terét ébredésem egét / s hiába tárok ajtót ablakot / mind sűrűbben fullaszt a nap fullaszt az éj.”

„A változásnak nincs vége” – ez a gondolat Horvát Elemér időszemléletének meghatározója. Ahogy legtehetségesebb költőtársai, ő is szembesül a múltó idővel, kialakítja a való lét lehetséges filozófiai szemléletét. A változás, a mozgás egyben változtathatatlanságot, végességet sugall. Első köteteiben az idő egyformaságának kiszolgáltatott ember veszi számba szinte leltárszerű pontossággal veszteségeit és reményeit. Nem menekül, nem keres látványos kiutakat, hanem belenyugszik a megváltoztathatatlanba, s annak ábrázolásával éri el, hogy versei mégis a magányos ember egyetemes vallomásának minősülnek.

Ő is megpróbálkozik egy szuverén, az adott valóság keretein kívüli saját világ megteremtésével. A „kék” vissza-visszatérő motívuma egyszerre idézi a messzeséget és a késpenge metsző élet, mely a realitásokra figyelmeztet. „Ezen a sötét kis világon / csodálatosan kék hajnal hasad” – írja egyik első versében, s itt még a kék telve van cikkánó nyugtalansággal, új ígézetek ígérétével. Ekkor még csak be kell hunynia szemét, s máris felidézheti magában ezt a titokzatos, szépségekkel kecsegtető emlékbirodalmat:

*Nagyon aranyló nap kel föl
most reggelente és kitár
minden kaput S mintha egy arc
kezdene bennem fényleni
egy arc ahogyan egy bokor
borul virágba Behunyom
szemem Künn csodálatosan
szól néhány fiatal madár*

(Nagyon aranyló. . .)

A sokszor és sok változatban visszatérő kékség azonban hamarosan egyéb jelentésárnyalatot is hordoz: a reménytelenség, nyugtalanság jelképévé válik:

*... újságjaink térdünkre hervadnak betör a kék
s mint idegen léptek ajtónk előtt
feldúlja ereink nyugodt szép ritmusát
és áthúz homlokunk térképein ahol
Apollinaire öreg mozdonyai álmodnak csendesen.*

(Ég)

Lírájában a kék nemcsak színt jelent, hanem állapotot is. Lelki hangoltság, szemléletmód jelképe. Maga írja *Trópusi kék* című versében, hogy hangulata szerint váltakoznak tudatában a színek, a tárgyak gondolati megfelelői, csak ez a kék szín állandó, ez az „EGYETLENEG”. Nem nehéz ebben a látszólagos állandóságban is egyfajta stilizálás kísérletét fölfedezni: a költő kedve és tetszése szerint alakítja át a valóságot, s kényéredvére teremti meg benne az állandóságot is. Látszólag a valóság engedelmeskedik az alkotói fantáziának, hiszen a lírikus, ha akarja, kéknek látja a „tulipirost” is. Messzire vezetne e szemléletmód képzőművészeti ihletésének minden összetevőjét feltárni. Annyi azonban bizonyos, hogy Horváth Elemér sorsában is, ábrázolásában is van egyfajta gauguini vonás: a világból kivonulva a teljesség megteremtésére és ábrázolására készül. Ennek a világteremtő elhivatottságnak is szimbóluma az újra meg újra megvillanó kékség. S ugyanakkor jelzése annak a nagyon erős antik vonzódásnak is, mely – az

emigráns lírában nem egyedüli módon – kivált az *Egy fehér néger naplójából* című kötet *Aeolides* ciklusától válik uralkodó hangnemévé. Rendkívül alapos műveltséggel, a finom mítoszi utalások iránti érzékenységgel idézi újra az antik témákat és motívumokat; a modern kor pásztora lesz, aki gépcsordák között hajtja a forrás felé egyre fogyó nyáját.

Részben lírájának antik motívumaival magyarázhatjuk különös vonzódását a természet iránt. A fákbán, füvekben, madarakban a maga sorsának mását keresi, ábrázolja. Ő a magányos fa, mely „erdőbe gyült” ugyan, de így még szívósabban őrzi titkait, s nem törődik a körülötte zajló eseményekkel; nem okoz gondot számára, hogy „fönn nagy kék szavakat vált az ég” (*Fák*). „Belé kötnek az évszakok”, „kék szavak kísértik”, de nem tudják áttörni magatartásának szilárd burkát. E világerzés egyik alapeleme nála is a szomorúság, az elhagyatottság. Az *Aeolides* ciklus visszatérő gondolata: „Ó, hogyan ismertük a fényt!” jelzi, hogy folytonos felhomály kíséri, a végtelenben úszó csillagokra függeszti tekintetét, tőlük vár eligazító jelet. Ha világteremtő gesztusának hagyományait kutatjuk, bizonyára Füst Milán neve merül fel elsőnek: hozzá hasonló konok elhivatottsággal alkot magának szuverén birodalmat, melyben csak az ő törvényei érvényesek, s ha kultúrtörténeti és bibliai utalások át-átszövik verseit, érezni bennük, hogy tetszése szerint gyúrja anyagát, s akaratának engedelmessé válik minden rekvizituma.

Füst Milánra utal vissza az a mód is, ahogy a kultúra különböző századainak anyagát elegyítve, látomásokból és indulatokból alakítja verseinek egy csoportját. Csak abban különbözik mintájától, hogy ilyen jellegű műveinek szövetét meghatározza személyes jelenléte, reflexióinak hálójában rendeződnek egységbe a tárgyak és a jelenségek:

*Livia termei s a süket kis öreg
egyszerre fölkeltek szomorúságot
Magamba mélyednék meglelni hogy mi bánt
de a kis öreg előtt nincs idő
Bekapcsolja a reflektorokat minthogyha intene
hogy induljak körbe a falak mentén
Igy érek mintegy álomban a kék virág elé
melyet biztosan láttam már valahol
talán Szilsárkány s Szil közt az árok peremén
vagy Valéry Larbaud verseiben*

(Livia termei)

Horváth Elemér egyik legnagyobb költői ereje – s ez szinte magában álló a magyar diaszpóra lírájában –, hogy az adott valóság tényeit és tárgyait úgy használja, mintha azok is magától értetődő természetességgel válhatnának ihletőjévé. Az eltárgyiasult világ tényei nem a nihilizmus igazságát sugallják számára, hanem lehetőséget adnak egy újfajta versépitkezésre, melyben az álom, a látomás éppúgy jelen van, mint a környező világ tárgyai és érzelmei. Az idő különböző síkjait játszatja egybe, szinte naplószerű pontossággal idézi föl a tárgyi környezet apró valóságelemeit, e naplóban azonban önmagáról is vall, hogy aztán a leírás egyszerre kitáguljon, látomássá lényegüljön, mely magába öleli a teret és az időt, a jelent és a múltat.

Hogy ez a valóságból és látomásokból épülő világ végül egységbe forrjon, természetesen kísérletekre is szüksége van. Próbálkozik a mítoszi anyag lefokozásával (*A hold*), de ír kifejezetten antik lejtésű és képvilágú verset is, melyben egy-egy sor beiktatásával mérlegeli, vajon ez az áttetsző, könnyű és sejtelmes költői matéria bírja-e a primér közlés súlyait (*Heterophoria*). Pontosan érzi, hogy az az életforma, melyben él, nem lehet talaja a hagyományos emberi érzéseknek. Ő azonban nem drámát ír ebből a felismerésből, hanem a látványt – és a mögöttes érzelmeiket – igyekszik költői nyersanyagként felhasználni. Az amerikai lét és életstílus európai ember számára oly sokszor megszokhatatlan valóságából újfajta költőiséget teremt, megőrizve a szó vigasztalását, becéző gesztusát, de kifejezve az életvitel dehumanizáltságát is:

*Ebben a súlyos és elszabadult
szabadságban egy színes neon-periférián
öntudatom megszokott dzsessz-lármája közepett
elhagyottan és tele idegen
fáradt reménnyel mint egy küszöbön
váratlanul s teljesen érthetetlenül
zokogva leszúrtam egy közönyös
és hűvösen meztelen lányt a suhanó
néhány lépésnyire csak
egy homályos kapu alatt ahol az ember és
az állat közt a különbség alig
egy árnyalat egy mozdulat a kéz
szelid simogatásától az örök ökölig*

(Hidrogén)

„Majd megvizsgálják hallgatásom / föltárják körülményeit / megállapítanak találón / s gondosan papírra vetik” – ezek a sorok fejezik ki talán legtalálóbban azt a folyamatot, ahogy Horváth Elemér rálelt az Újvilág életének – és életellenességének – költői megfoghatóságára. Segíthet-e itt a szeretet? A megértés? S általában érvényesek-e az emberi kapcsolatok hagyományos normái? A kérdésekre így válaszol a *Tejeskávé* című versben:

*Látom hozod a reggelit
villog a kés a porcelánon
rámhajolsz simítasz ruhámon
megcsókolsz s már ez sem segít*

Ez a nyolcsoros vers Horváth Elemér költészetének jellegzetességét reprezentálja. Az első négy sorban az emberi kiszolgáltatottságról rajzol szívszorító képet, majd a következő kép szinte idilli finomságú, s a befejező sorban mondja el a lényegét: „már ez sem segít”. Általában jó érzékkel, nagy költői biztonsággal vonja össze a különféle képzeteket, a valóságra ösztönös biztonsággal rétegi rá az álmokat, s a kettő együtteséből sajátos színben pompázó, lebegő világot teremt. És csak néha, egy-egy álomtalanul eltöltött éjszakában hasadnak meg hirtelen a színes szép szóttés kárpitjai, ekkor világlik fel hirtelen az elveszített otthon képe, ekkor vall közvetlenül, áttételek és stilizálás nélkül legbelső önmagáról:

*Az este üres pohara
ágyam mellett hiába ittam
ketté hasad az éjszaka
Dunántúlt látom álmaimban*

*Most lakolok a kutakért
melyek csengve itattak
a kiapadt forrás kísért
hol a hórak hűgái laktak*

*Most megkapod a hallgatásom
amiért útnak eresztettél
velem bolyongsz a pusztaságon
és szomjazol száraz ereknél*

*És meghalok majd s nem hiányzom
nem vágylak nem is álmodom veled
de te tovább fekszel az ágyon
s örökre érzed vergődésemet*

(Álmatlanul)

Már jeleztük, hogy 1978-tól gyökeres fordulat állt be Horváth Elemér lírájában. Míg korábbi költészetét egyfajta ezoterikus vonás is jellemezte, s legalább annyit bízott a szóra, mint a hallgatásra, most mindent megír, mindent elmond, mámorosan belefelelkezik a vers születésének ígézetébe, s ezzel együtt felfedez a maga számára sok olyan dolgot is, melyet korábban talán nem tartott feldolgozásra érdemesnek. Egyre nagyobb

erővel tör föl lírájából a szerelmi érzés, a megtalált boldogság forró hevülete. Korábban nehezen lelt témáira, most játszi kedvvel írja a verseket, feltör belőle eddig szemérmesen palástolt humora. S ezzel párhuzamosan érezhetően erősödnek azok a szálak is, melyek a hazai költészet áramkörébe vonják vissza: ősi magyar költői jelképeket él újra, s alkalmaz a maga sorsának igazolására:

*Mondják világgá mentem
hanságba veszttem bakonyba vadultam
hír felőlem lidérc a lápon
erdei manó tisztáson tündér (. . .)*

*Álmomban mégis könnyem csordul
világgá mentél megszületél
verset írsz a szomszéd szobában
aranyló rozstábla fölött
agancsod büszkén felszökellik*

(Csodaszarvas)

Egyik újabb versében a daloló Orfeuszhoz hasonlítja magát (*Orfeusz visszanéz*), s nem véletlenül. Életformája lett a költőiség, rálelt a leírt szó vigaszára. A mindent kibeszélés, a mindent elmondani vágyás érezhetően feloldja korábbi görcseit, könnyebben, oldottan szól önmagáról; amit hajdan csak sejtetésekkel, utalásokkal éreztetett, azt most elmondja, megírja. A „magas némaság” köréből leszállva belemerül a világba, rácsodálkozik az apró élettényekre, a mindennapos emberi érzésekre, gondolatokra, s ezek adják újabb verseinek nyersanyagát. Költészete egyszerűsödik, itt-ott tudatosan vulgarizálja is mondandóját. A megtalált szerelmi érzés lesz elsőrendű kifejeznivalója, ennek különböző érzelmi hőfokait igyekszik verssé oldani. Érzelmének áttetsző lírai fegyelme és tisztasága legszebb ilyen tárgyú verseit József Attiláéival rokonítja:

*Szeretlek ahogyan asztalt terítesz
szeretlek ahogyan az ágyunkig követlek
szeretlek ahogyan a csipődhöz nyúlok
szeretlek ahogyan öledbe csókolok
ahogy mint macska kérsz, ahogy mint macska löksz
és mint a kutya türelmes vagyok
szeretlek ahogyan az asztalt leszeded
szeretlek ahogyan megdörzsölöd szemed
szeretlek ahogy a vizet csobogtatod
alszom emléktelen boldog-álmos vagyok
és jobboldalamról tehozzád fordulok
és baloldalamról tehozzád fordulok*

(Mozdulatok)

„Nem tartozol ide s nem tartozol oda?” – idézi egyik versében barátja szavait. Költészetének néhány újabb darabja valóban mintha igazolnák ezt a véleményt. Ezer szál fűzi az otthonhoz, de nem szakad el új hazájától sem, melyet magának választott. Meglátja azokat az elemeit, amelyek emberi kapcsolatot teremthetnek, s megírásra érdemesek. A kétféle érzés ritkán kerül feszültségbe egymással, mert a költő alapos kultúrával, az emberiség hagyományainak megélésével olyan ihleti háttérrel bír, mely ritkán válik tragikussá, inkább a világpolgár öntudatát és fölényét sugallja. Ez persze nem jelenti azt, hogy elszakította a hazai költészethez, a hagyományokhoz fűződő kötelékeit. Lírájának az ad inkább különös érdekességet, hogy nemcsak az emigráció költőire oly nagy hatást gyakorolt Pilinszky költészetének hangjai szólnak meg benne, hanem Juhász Ferencre és Nagy Lászlóra is figyel. Képeinek áradása, szinte önmarcangoló, zsigerekig ható látomásossága – Juhászéhoz hasonlóan – fontos alkotóeleme újabb verseinek.

Korábbi motívumaiból a halál él tovább, de ezt is bölcs fölényvel ábrázolja, s nem a tragikus végkifejletet látatja, hanem az élet folyamatosságát, azt a tényt, hogy a művek,

a nagy tettek, a jelentős személyiségek munkájának nyoma tovább hat és megtermékenyítő erő lehet a holnapokban. Egy-egy kedves hajdani mesterének halálhírére a maga élete, sorsa is eszébe jut, s töprengve, tündődve figyel a légbe, hátha meghallja azt a titokzatos szárnysuhogást, melyet oly magával ragadó erővel fejezett ki ő maga is például a Rónay György halálára írt versében (*Ave atque vale*).

Már szóltunk arról, hogy a nyugati szórványmagyarság lírájának egyik legjellegzetesebb motívuma a vándorlás képe. Horváth Elemér verseiben is újra meg újra felbukkan. Mintha most indult volna útnak igazán. Most fedezte fel, hogy mentében pipacsok nyílnak, s ahová visszaérkezik, friss kenyérrrel és jó szóval várják. Ez az idilli érzés egyik hevítője verseinek, s ez teszi líráját befejezetlenül is fontos korjelzővé:

*Álmodtam-e már nem tudom
hogy haza hívtok valaki
mentem s láttam a habokon
a delfineket szántani
aztán hirtelen szarkaláb
millió kékje villogott
a tenger fésülte haját
s beletűzött egy pipacsot (...)*

*Csengőmre kinyílt ajtaja
s ott állt a régi szőke lány
csak sötétebb lett a haja
s a szeme kék volt hajdanán
Átkarolta a nyakamat
megcsókolt megölelt nagyon
Ó hová tűnt a pillanat?
Azóta mindig szomjazom*

*Nem vagyok immár fiatal
és még mindig úton vagyok
ritkábban jön a számra dal
s elhervadnak a pipacsok
De akárhová érkezem
ő ott lesz majd azt gondolom
s lendül suhog a réteken
fényes vándorbotom*

(A vándor dala. Yeats után)

Ölbey Irén: A BÉKE GYŐZELEM. A könyv minden egyes versét őszinte meggyőződésű, romantikus pátoz kíséri. Ez a ma már korszerűtlennek tűnő stílusjegy itt mégis a mondanivaló fontos közvetítőeleme, a világszemlélet egységességének kifejezője. Am igaz lehet az is, hogy mindez csupán egy lírikus személyiség természetes hozadéka. Megbízhatóbb támpontnak látszik, ha Ölbey Irén költeményeinek értékét a versek emocionális tartalmában keressük. Ez a líra mindvégig a hitből, a csodálatból a lelki béke adományaiból, vagyis a vallásos élményből táplálkozott. És – mivel szorosan körülhatárolt tematikáról van szó – természetesként kell fogadnunk azt is, hogy a költő kívülrekeszti azokat a

poétikus lehetőségeket, amelyekkel a világ ziláltságát, idegenségét, zűrzavarát ábrázolja a mai irodalom. Ami nem azt jelenti, hogy Ölbey Irén nem vett volna tudomást a *külső élet*ről. Egyetlen igazi költő sincs, aki ne tudna az élet *hangzavaráról*. De mert Ölbey költői módszere nem a primér ábrázolásra épít, hanem a lélek reflexióira, versei sem a *hangzavart*, hanem a békét és azt a szeretetet továbbítják az olvasónak, mely legfőképpen a krisztusi reményből fakadt. Ezért csendesek, befelé tekintők a kötet költeményei: a tisztuló és tisztító lélek vallomásai; párbeszédnek a végtelennel és a teremtés hangjaival. (*Ecclesia*, 1982)

De Coll Lajos

A KANADAI PRÉRI MAGYAR MISSZIONÁRIUSA

Emlékezés Hoffman Ferencre

A magyar misszionáriusok története az Újvilágban messzire nyúlik vissza az időben. Arra a korra, amikor a kard és a keresztség együtt járt: a nagy felfedezések századára. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a mi őseink is részt vettek volna Dél-Amerika gyarmatosításában, csak azt, hogy az 1501-es *Los Reyes Catolicos* kezdetű bullában a katolikus királyokat a pápa kötelezte arra, hogy az Új Indiákat krisztianizálják, és a megbízatást erre Szent Pál fiai, vagyis a magyar pálos rend kapta. Így kerültek a magyar szerzetesek a konkvisztádorok közé, akiket a portugálok és a spanyolok kolostoraikból irányítottak.

A pálos rendiek után mentek a ferencesek, majd a jezsuiták nemcsak Dél-, hanem Észak-Amerikába is; ők ugyancsak jelentős szerepet játszottak a korai Amerika szellemi életének alakulásában. Ezekről a korai misszionáriusokról nagyon keveset tudunk, ezért példaként érdekes kiragadnunk legalább egy időszakot és abból néhány nevet. Az 1700-as években Éder (Xavér) Ferenc Bolíviában, Haller Ferenc József Brazíliában, Orosz László Paragwayban, Hedrik Márton Chilében keresztelte a bennszülött gyerekeket és térítette a „hitetleneket”. De ők nemcsak kereszteltek, hanem tudósként is kiváltak. Éder kitűnő földrajzi leíró volt. Székely Balogh József Guayana füveit és fáit vizsgálta (Humboldt-ot és Bonpland-ot jóval megelőzve), Koncsak Nándor megírta Kalifornia történetét (csaknem száz évvel megelőzve Xantus Jánost, aki magyar nyelven elsőként tudósított az 1850-es években még vadonnak számító Kaliforniáról). Hoffman Ferenc a szó legmélyebb értelmében már nem is volt misszionárius, azaz hittérítő, hiszen ő a XX. században lépett a kanadai prérire és akkor már – annak ellenére, hogy a misszionáriusok oda jóval később kerültek, mint Közép- és Dél-Amerikába – hittérítésre ott sem volt szükség. Az indiánok – kevés kivétellel – már megkeresztelkedtek, és Európából a földjükre özönlő szegényparaszti bevándorlók tömegei is keresztények voltak. De lelki életük ápolása nagyon is szükségessé tette a misszionáriusok tevékenységét. Olyanokét, akik a hivatalos angol nyelvterületen az ő nyelvüket is beszélték és megértették problémáikat. Ilyen ember volt Hoffman Ferenc is.

A földéhes paraszti tömegek bevándorlása a kanadai prérire az 1885-ben elkészült transzkanadai vasút építésével kezdődött; a telepések a következő három-négy évtizedben teljesen elfoglalták az indiánok földjét. Mivel a kanadai törvény előírta, hogy a csaknem ingyen kapott földeken a telepéseknek lakniuk is kell, nemcsak dolgozniuk, a sok tízezer négyzetkilométeres területen szétszórt tanyavilág jött létre, ahol az emberek lélekölő elszigeteltségben éltek. Ezeket kellett járniuk a misszionáriusoknak, hogy legyen valaki, aki keresztel, temet, esket és vigaszt nyújt – ugyanakkor híreket visz és hoz, segít, ahol és amiben tud. Fontos és jelentős hivatás volt ez, egész embert kívánt.

Hoffman Ferenc éveken át lóháton járta a végtelen prérít. „Lovas Hoffman”-ként, „Ferenc lovas”-ként ismerték sokan. Kanadában még ma is emlékeznek rá abból az időből, amikor az Egyesült Államok határától észak felé addig bolyongott lován, ameddig a megművelhető földek nyúltak. Útján élelmet és ruhát vitt a rászorulóknak, tolmácsolt, leveleket írt, szülést vezetett le és derűt öntött a szívekbe. Mindenütt szívesen látott vendég volt, s mivel hat nyelven beszélt, nemcsak a magyarok között. Minden okunk megvan rá, hogy őt tartsuk az ezerkilencszázhuszas, -harmincas, -negyvenes évek legismertebb magyarjának a kanadai prérin. De ami még ennél is fontosabb, olyan magyarnak, aki életével elismerést és megbecsülést érdemelt ki magának – s a magyar névnek.

En már nem ismertem személyesen, mert azután érkeztem a prérre, amikor ő már eltávozott nemcsak onnan, hanem az életből is. Magyar vonatkozású események és személyek után kutatva kezdetben fel sem figyeltem a nevére, csak később, amikor egyre gyakrabban hallottam róla, jöttem rá, hogy a mi esetünkben a név félrevezető, és annak alapján engem sem tekint magyarnak az, aki nem ismer. Azután kezdtem gyűjteni az anyagot róla, de feldolgozását halogattam. Talán soha nem került volna sor rá, ha egyszer a körülmények nem úgy hozzák, hogy Kanadából Szibériába kell utaznom.

Bizonyára meglepi az olvasót, hogy mi köze Hoffman Ferencnek Szibériához? Évekkel utazásom előtt, amikor Brit Kolumbiában meglátogattam dr. Hoffman akkor még élő, skót származású özvegyét, beszélgetésünk végén a kedves idős hölgy, miután mint féltve őrzött ereklyéket megmutatta férje lovaglósizmáját, bibliáját és sok más magyar holmiját, a búcsúzásnál kezembe nyomott egy nagy, nehéz borítékot, mondván: vigyem magammal, ami benne van, azon a férje éveken át dolgozott. A borítékból egy könyv kézírata került elő. Magyar könyv – Szibériáról. Bevallom, meglepett. Ez a kiadatlanul maradt kézirat sokkal alaposabbnak bizonyult, mint az egyetlen Kanadában angol nyelven írt megfelelője, amely egyébként nagy sikert aratott, s jelentősen megnövelte a szerző, Farley Mowatt hírnevét és bankszámláját. Pedig Hoffman kézírata már 1949-ben elkészült, míg Mowatté csak húsz évvel később. Arról nem is beszélve, hogy Mowatt a szovjet állam vendégeként luxus körülmények között utazott, míg Hoffman akkor járt Szibériában, amikor a Szovjetunió még nem is létezett. Ami volt, az két szóval kifejezhető: fogolytábor és nyomor. De ő megszökött és gyalog kelt át Szibérián – nem reprezentációs lökhajtásos repülőgépen. Így aztán jobban megismerhette.

A kézirat végére érve alakult ki az a véleményem, hogyha Hoffman Ferenc mást sem tett volna az életében, ez a munka önmagában is érdemessé tette volna arra, hogy neve fennmaradjon. Pedig a könyvírásra csak nyugdíjba vonulása után jutott ideje. Ám addigi regényes élete is méltó a figyelmünkre.

Hoffman Ferenc 1877. március 28-án született Kunmadarason. Iglón járt iskolába, ahol a szlovákok mellett sok német is lakott, így megtanult németül is, szlovákul is. Az iglói diákból érettségi után a Keszthelyi Mezőgazdasági Főiskola hallgatója lett. Azt elvégezve mint gazdász Kolozsvárott dolgozott, közben elvégezte a jogi kart és megkapta a doktori címet. 1905-ben Kassára települt, a Mezőgazdasági Főiskola tanára lett. Onnan 1907-ben külföldi tanulmányútra küldték; ellátogatott Svájcba, Hollandiába, Németországba, az Egyesült Államokba és átutazott Kanadára is. A prérin járva meglátogatott néhány ott élő ismerős magyar családot (amely ismerettség később, mint látni fogjuk, hasznára vált). Magyarországra visszatérve Esztergomban az alispán titkáráként dolgozott.

Nemsokára megnősült, de felesége 1913-ban meghalt. Továbbra is Esztergomban maradt, egészen a világháború kitöréséig, amikor behívták a huszárokhoz. Rövidesen a frontra került, és súlyos fejsérüléssel fogságba esett. Mint hadifoglyot Szibériába vitték, ahol a cári rendszer a magyar tiszteket különös szigorral kezelte (a közlegény dolgozhattott, ők nem, mert attól féltek, hogy szabadelvű nézeteikkel „megmérgezik” a helyi lakosságot). Hoffman közismert volt liberalizmusáról már korábban is, és amikor lehetőség nyílt rá, megszökött a táborból és bujdosva gyalog kelet felé menekült. Hónapokig tartó kalandos út után érkezett meg Vlagyivosztkba, akkor, amikor már kitört az 1917-es forradalom és az abból fakadó zűrzavarban feljutott egy hajóra, amely a kanadai kikötőben, Vancouverben tette partra. Az volt a célja, hogy felkeresi New Yorkban élő fiát, de az amerikai határon átszökve csak a közeli Portlandig jutott, ott letartóztatták, mert nem volt útlevele. Visszatoloncolták Kanadába; szintén börtönbe csukták, mert kiderült, hogy illegálisan érkezett az országba. Két hétig rács mögött volt, ezalatt kapcsolatot létesített a prérin élő ismerőseivel, akik elintézték kiszabadulását; kezességet vállaltak érte. Ezután útja Winnipeg felé folytatódott: azt a tanácsot kapta, hogy telepedjen le a prérin és legyen az ott élő magyar paraszti telepések segítségére. Így talált a prérin

létrejött legnagyobb magyar települések egyikére, *Otthonra*, amelynek környékén akkor már sok kis magyar farm-kolónia létezett. Röviddel ezután, 1920-ban dr. Hoffman jelentkezett a Saskatooni St. Andrew College-be, ahol háromévi tanulmány után protésztaus lelkésszé avatták.

Ekkor kezdett munkáját ő maga később így jellemezte: „Feladatomban az, hogy kapcsolatot teremtsék a magyar és más, angolul nem beszélő telepesekkel, és ahol csak lehet vallási közösségeket létesítsek közöttük. Azonkívül sok szociális munkát végzek és segédkezem az újkánadásoknak mint tolmács a bíróságokon, üzleti tárgyalásokon stb. Látogatom a foglyokat a börtönökben és segítem őket talpra állni kiszabadulásuk után. A betegeket kórházba vagy elmeegógyintézetbe viszem. Az árvagyerekek részére új otthonokat keresek, vagy állami intézetbe helyezem őket. A szűkölködők részére ruhanevet gyűjtök. Istentiszteleteket tartok vasárnap és hétköznapokon, amikor arra alkalom nyílik. Új területeken járva, ahol templom még nincs, családoknál jövünk össze, ahol sokan áldoznak. . .” Mindez kétségtelenül változatos misszionáriusi munka, ami áldozatkésztséget igényel. Az iskolákat, templomokat a telepesek közösen építették, tiszta szívvel, jóakarattal, fizetség nélkül. Amikor az egyik elkészült, kezdte szervezni a másikat.

De ez a magyar misszionárius nem volt aszkéta. Ellenkezőleg, erős, nagy darab, izmos ember volt, aki már fiatalabb éveiben kitűnt atlétikus képességeivel. Kanadában is ismerték mint kiváló lovast. Katonás alkat, fegyelem és a biztonság légré uralkodott körülötte. Nem is tarthatott örökké ez a szabadon barangolás. . .

Körútjai során egyszer egy kis falu kórházában súlyosan sebesült magyarhoz hívták, akinek az esete külön is említésre méltó. Az történt ugyanis, hogy a lakosok lovasversenyt rendeztek; a cél felé közeledve két lovas vezetett a többi előtt. Az egyik indián volt, a másik pedig magyar, Tóth József. Az indián lovas talán fejhosszal előbb tartott a magyarnál, amikor a cél közelében várakozó és éljenző tömegeből egy kislgyerek a ló elé ugrott. Az indián, hogy a gyereket mentse, félrerántotta a lovat és a két ló lovasával együtt felbukfencezett, s Tóth már csak a kórházban tért eszméltre. Márpedig a kórház, különösen abban az időben, súlyos anyagi gondot jelentett a nincstelen telepeseknek.

A kis kórháznak két főből állt a személyzete. Az orvos mellett dolgozó ápolónő skót származású volt és gyűlölte a magyarokat. Meg is volt rá az oka: a háború alatt az angol flottánál szolgált a Földközi-tengeren, hajójukat egy magyar hajó megtorpedózta, ő igen keserves módon menekült meg. Amikor a mi gáláns huszár-misszionáriusunk a történetet meghallotta, azonnal kijelentette: bizonyos abban, hogyha a hajó kapitányának sejtelmé lett volna, hogy ilyen csinos ápolónő van a fedélzeten, semmi szín alatt nem rendelte volna el a tüzelést, és nyilvánvalóan a rossz látási viszonyok okozták a szerencsétlen eseményt. A skót hölgy tényleg emlékezett, hogy valóban nagyon ködös volt az idő – így a gyűlöletből hamarosan szerelem és házasság lett, ami egy életen át tartott.

De a házasság nem tartotta vissza dr. Hoffmant a munkájában. Sőt segítette. A harmincas években – a gazdasági válságot megtévezve – a prérin súlyos aszályos évek pusztítottak. Ő akkor is tovább járta a vidéket, nyeregkapájában ruhát, élelmet szállítva a rászorulóknak. Már nemcsak a vadonban megbúvó kis telepeket látogatta, mert a falvakban és városokban is sok volt a „nem angol”, akik nagyon egyedül érezték magukat. Házról házra járt, nemcsak reményt, biztatást, hitet hordozva, de szalonát is. Találkoztam olyan magyarral, aki negyven évvel később is még a „szalonás Hoffman” néven emlegette. Körútjának hossza háromezer kilométer lehetett, sok helyen olyan útvonalon, amely lényegében nem utat, hanem csapást jelentett. Jósága, megértése révén mindenütt szerették. Nyomában mosoly fakadt, a hit és a bizalom erősödött a különböző nemzetiségűek között, akikkel ha az ő nyelvükön beszélt is, magyar szívvel tette.

Rengeteg munkája és utazása közben arra is talált időt, hogy *Otthon* címen magyar újságot szerkesszen, ünnepségeken, sportversenyeken részt vegyen. Úgy emlegették, mint Nyugat-Kanada legudvariasabb emberét. Munkáját lakhelyéről, Saskatoonból indulva végezte (Saskatchewan tartomány második legnépesebb városa) egészen 1945-ig, amikor

nyugdíjba ment. Akkor kezdett könyve megírásához, amivel kissé megelőzte korát. Szibéria, legalábbis nyugaton, csak egy-két évtizeddel később került az érdeklődés középpontjába, amikor egyrészt ismertté vált végtelen gazdagsága, másrészt felismerték, hogy sok vonatkozásban Kanada északi részéhez hasonló, harmadsorban a politikai klíma is kedvezőbbé vált.

A misszionáriusról több írás is megjelent nyomtatásban, közülük a legjelentősebb a *Western Home Monthly* magazin 1931. októberi számában olvasható *Tales of Hoffman*, vagyis *Hoffman meséi* címmel.

Nyolcvanegy éves korában, 1958 októberében munka közben érte utol a halál. Életereje teljében, miután este még magyarosan nyárson sütötte a szalonnáját, ahogy egész életében tette. Az Úr, akinek szolgálatát kényszerből választotta, meghallgatta imáját, amely így szólt:

*Let me die, working
Still tackling plans unfinished, tasks undone!
Clean to its end, swift my race be run,
No laggard steps, no faltering, no shrinking
Let me die, working.*

Nyersfordításban:

*Hagyj munkában meghalni,
amikor még tervekkel küzdök, feladatokat teljesítek!
Végig tiszta legyen gyorsan zajló életem futása,
lassulás, botladozás, félelem nélkül.
Hagyj munkában meghalni.*

K
Ö
N
Y
V
J
E
L
Z
Ő

Benamy Sándor: K. L. MÉRNÖK NAPLÓJA. Epocha, Budapest, 1982. **ÁLLAMPOLGÁR VOLTAM KÖZÉP-EURÓPÁBAN.** Magvető, Budapest, 1983. – Két Benamy-könyv új kiadását kaphatta rövid időn belül kézhez az olvasó; az elsőnek műfaja kimondottan regény, s először *Válságok évei* címmel jelent meg 1937-ben–, a másodikat a „Tények és tanúk” c. sorozatban adta ki a Magvető, első teljes kiadása – 1941. évi betiltása után – 1948-ban látott napvilágot a budapesti Csokonai Kiadó gondozásában, ez inkább regényes dokumentumkönyvnek nevezhető.

A *K. L. mérnök naplója*-nak első személyű hőse lírai őszinteséggel, nem csillapuló elkéséredéssel számol be életének válságos korszakáról: hogyan vándorol, keres munkát és nyomorog mint vegyész-mérnök a gazdasági világválság 1929-et követő éveiben, szerelmesének halála után, feltehetően Erdélyben és Magyarországon (nem nevezi meg az országokat és városokat). Az éhezés és a gyász egyhangú és változatos

hónapjaiban az az utópisztikus vágy fűti, hogy saját vegyész munkáját s szerelmesének hagyatékát – egy szakmai felfedezését – a háború megakadályozására használja fel; ez a törekvés hozza össze végül azzal a lánnyal, aki feloldja magányát s megbékíti sorsával, bár a kitörő világháború realitása megcsúfolja ábrándjait.

Az *Állampolgár voltam Közép-Európában* ugyancsak szerelmi történeten át ábrázolja a kort, a társadalmi környezetet, de sokkal élesebben, egyértelműbben. Hőse, maga az író, Bécsben tölti az 1938-as esztendő első hónapjait, mint újságíró-riporter (egy kolozsvári lap tudósítója), – könyvbéli szerelmes, Emilia, közben két, különböző irányzatú bukaresti lapnak tudósít, s megrázóan hiteles képet ad az Anschlussról, Hitler ausztriai bevonulásáról, a hitleristák uralmának első napjairól, heteiről: az ostobaság és az embertelenség rohamos térhódításáról, a faji diszkrimináció, a koncentrációs táborok és az emberirtás rémségeiről.

K. G.

Oidipusz

*Túl sokat láttam s a látvány
színpadi függönyéről lőtt
a széttört kép szemembe port.*

*Nemzöm kitett, átszúrta bokámat –
előle szökve hívta ki sorsát,
látását vette a vakrémület;*

*(szöktem a káprázat elől,
meg kellett ölnöm apámat,
mert szembeütközött kocsink) –*

*kitérőt nem tűr meg az út,
előre-hátra határán
kérdés és felelet a sors.*

*Homok zenéje kísértett,
a talány: datolyapálma –
delelőn maga támasza –
napmagú termést ígér.*

*(Ásító sötétség kapujában
így kellett megölelnem anyámat,
hogy végre szabaduljak öletől);*

*Thébától alkonyi délig
tárta rám torkát a rejtvény,
s küzdöttem újból a szfinxszel.*

*Húsát hiába haraptam,
por lett a gyümölcs a számban
és meddő délibáb helyett
szemem ültettem a földbe.*

*(Csírába szökkent: termővé tette
a tagadás maga tagadását –
vándorúton vakvezető botom.)*

*Szűkült az út, kocsi se ló
nem járhatta már, támaszom,
lábam a magam vágta bot.*

*(Nem siettem. Valami derengés
közelített, fehéres kontúrok
ígérték, hogy eldől: vég-e a vég.)*

*Fövenyre léptem. Apálykor
fölgöngyölt hullám zajával
húzta el a függönnyt a fény,*

*botomon rügyek s világló gyümölcs;
az Eumenisek ligetében
várt a szörnytesttől szabadult rejtély:
megláttam végre magam.*

PUSZTA SÁNDOR HALÁLÁRA

A csend, amely Pusztá Sándor alakját és költészetét körülfogta, alig egy évtizede tört meg, midőn *Hegyre menet ritkulnak a fák* című verseskötete 1969-ben megjelent. Pedig költői indulását, ötven esztendeje, rokonszenv és elismerés fogadta, tiszta hangját Móríc Zsigmond is üdvözölte, s költői pályájának első szakaszát, 1934 és 1941 között, hét verseskötet jelezte. Aztán, szinte egy emberöltőnyi időre, ráborult a csend, s ő csak néhány barátjának tárhatta fel mindazt, ami költői műhelyében megszületett. Visszatérése az irodalomba, mondhatnám úgy is: második költői indulása ezért is verhetett oly testvéri visszhangot. Tiszta szavú és tiszta emberségű költő szólalt meg ismét a nyilvánosság előtt, az életmű szerves rendben épülhetett tovább. Hamarosan újabb művei kerültek az olvasó elé: *Bronzveret*, *Személyreszólón*, *Cinkenym* és *Ibolyán inenni kék* című verseskötetei, s 1976-ban *A fények rézsűt esnek* címmel verseinek gyűjteménye, amely egy küzdelmes költői sors végső igazolásaként jelölte ki Pusztá Sándor helyét az új magyar líra nemes törekvései között. A kényszerű csend megtört az idős költő körül, hogy aztán az alkotó munkának e jótékony mozgalmasságát a végső távozás másfajta csendje váltsa fel.

Pusztá Sándor eltávozott közülünk, de gazdag örökséget hagyott: elsősorban verseiben. Ezek a versek végigkísérték életét s végigkísérték azt a papi szolgálatot, amelyet vállalt és betöltött legtovább, 1937 óta a leányfalusi plébánián. Költészete a magyar líra klasszikus hagyományait követte: művesen megmunkált képekben számolt be a költő tapasztalatairól és felismeréseiről. Művészi világképének első alakítója a dunántúli táj volt, a somogyi dombvidék szelíd rajzolata, a pannon vidék történelmi kultúrája, amely oly természetesen forrott össze a magyar katolicizmus múltjának emlékeivel. Ösztönös vonzalommal ábrázolta ezt a tájat, majd a Duna-kanyar és a pilisi hegycsúcsok vidékét, s tudatos szeretettel mutatta be a rajta élő nép nehéz életét. Életképei, verses portrévázslatai a népies líra köréhez kapcsolódtak. Erős magyarságtudattal vetett számot a történelmi tényekkel, odaadó ragaszkodással beszélt arról a személyes élményről, amelyet számára a magyar nyelv jelentett: „Szeretlek, édes anyanyelvem! / Igék, alanyok, lobogó hajú jelzők! / Bő teli-zengés, remegés, sejtés, leányszemű álom [. . .] rajtad keresztül hallom, szólni az Istent!” – olvassuk *Magyar nyelv* című zengő ódájában.

Erre a magasból érkező szóra is költőként válaszolt: vallásos költő volt, a kifejezés korszerű értelmében, minthogy költészetének nem tárgyi és fogalmi világát határozta meg hite, hanem szemléletét, világképét és gondolkodását. Ez a költői világkép két bőséges forrásból táplálkozott: a keresztény életből és a mindenség szemléletéből. Pusztá Sándor kereszténysége „tudós vallásosság” volt, erről tanúskodnak biblikus versei, igazi ereje mégsem a teológiai műveltség, hanem az az egyszerű hit, az a népi vallásosság, amellyel a maga lelkipásztori munkája során találkozott. Ennek a népi vallásosságnak igaz szerepe van a huszadik század magyar irodalmában, például Juhász Gyula költészetében és Tamási Áron elbeszéléseiben. Pusztá Sándor verseiben is megszólal ez a népi kereszténység, főként azokban, amelyek az egyházi év ünnepeköréhez fűződnek. Már költői indulása is ennek jegyében történt, *Búzaszentelés*, *Gyümölcsoltó* – hangzottak korai kötetcímei. Bálint Sándor szakrális néprajznak lírai párját lehetne összeállítani ezekből a verseiből.

Költői világképének másik alakítója, mint mondtam, a mindenség szemlélete: a csillagos ég titkain, az emberi lét törvényein elmélkedve próbált ama nehéz kárpit mögé pillantani, amely az emberi szem elől takarja a transzcendenciát. *Augustinusi kör* című nagy gondolati költeményét ezzel az alcímmel látta el: „Elmélkedések Istenről”, s valóban kései költészetében mind többet foglalkozott a vigasztaló elmélkedésekkel. Költői

munkásságának utolsó szakaszában mindinkább kibontakozott gondolkodó hajlama, nagyívű, szimfonikus költeményekben vetett számot költői és lelkési tapasztalataival, például *Korosztályom személyi lapjára* című elégiájában, vagy ellenkezőleg pársoros, szinte aforizmaszerű „gnómákban” rögzítette felismeréseinek végső lényegét. A korábbi élményköltészet után e rövidebb verseit tárgyias költői szemlélet, elvonatkoztató készség, nemegyszer valami szelíd irónia szőtte át.

Költői világképe azonban ekkor is a régi maradt, a költészet erkölcsi hivatását, a versben alakot öltő erkölcsi értékeket hangsúlyozta. Búcsúzva tőle hadd idézzem fel egy régebbi vallomását, amellyel verseinek gyűjteményét vezette be: „Költészetem szolgálat. Jegye a néppel, hazámmal, a tájjal való összeforrottság. A belőlük fakadottság és hozzájuk-tartozás, velük-eljegyzettség földhatatlan érzése. S hadd utaljak itt lelkem transzcendentális igényére is, amit így fogalmazhatnék: Lábam alatt föld van, fejem fölött ég, mindkettővel szemben tudom kötelességemet! Ez egyúttal a kitárt szív, a kitárt kéz mozdulata: az ember felé, hogy boldogabb, – a világ felé, hogy szebb, – a föld felé, hogy otthonibb legyen!”

DOKUMENTUM

KOSZTOLÁNYINÉ ÍRJA KÖNYVÉBEN

Megírtam Bartalis Jánosnak, hogy most állítom össze *Égtájak, hidak, galaktikák* című kötetemet, s érdeklődtem, hogyan emlékszik vissza Kosztolányi Dezső temetésére? Válasza, némi késéssel, megérkezett:

Kolozsvár, 1976. jan. 26.

Édes Sándorom, kedves leveledre csak most válaszolhatok. A múlt héten kerültem haza a kórházból, a karácsonyi ünnepeket és újévi napokat is ott töltöttem, a szívemet és a vesémet gyógyítják. Most itthon folytatom a gyógyulást. Hál’Istennek minden jól megy. . . Gratulálok készülő könyvedhez. Nálam betegségem miatt megállt egyelőre a munka. Most szeretnék hozzáfogni a dolgokhoz. . . A Kosztolányi temetésén részt vettem. November 3-án halt meg, 5-én vagy 6-án temették. Emlékezetemből teljesen kiesett. . .

Nem tudott semmi adatot közölni, de felesége külön írt s felhívta figyelmemet Kosztolányi Dezsőné férjéről írt, 1938-ban megjelent könyvére. Érdekes, ez meg az én figyelmemet kerülte el. Bátor írás Kosztolányiné Görög Ilona könyve. Őszinte, néha túlságosan is, rengeteg adatot közöl, bámulatosan emlékszik még a részletekre is. Az az érzésem, hogy együtt írták egy részét, vagy inkább – így helyesebb –: Kosztolányi Dezső tudott róla, hogy könyv készül róla. Tényközlő hűségű s szinte harmadik személyként tárgyilagos sorai, beszámolóí leleplezők, sok mindenre fényt derítenek.

Tanú. Több: koronatanú. Még több: feleség.

Ő segít a Kosztolányi-kép vonásait kiigazítani.

Székesfehérvári beszélgetésünkkor Kosztolányi kicsit diákos hetykeséggel hangjában közölte, hogy pap akart lenni. Felesége írja: Tizenhat éves, mikor kis unokahúga – a napló „kis Ilonkája” – agyhártyagyulladásban meghal. Ez a haláleset annyira megdöbent, hogy papnak akar menni. – (Érdekes, hogy húzódik át ez az elhatározás néhány

nagy írónk életén, kezdve Adyótól, ki versén kívül is beszámol erről a szándékáról. Juhász Gyula piarista novíciusként kezdi, de kilép, tizenöt év alatt háromszor szánja magát pápi pályára. Vagy Móricz Zsigmond, aki kétszer, Debrecenben, majd Budapesten is beiratkozik a teológiára.) – Rendkívüli ifjúkori vallásossága, melyről oly bizalmas közlékenységgel beszélt, e könyvben közölt naplójából szinte sugárzik. Érdemes figyelni rá. Valóban „nagyon” tudott hinni és imádkozni.

(1900. nov. 15.) Elédborulok oh végtelen Isten, elédborulok én háládatlan féreg, kicsiny-ségem teljes tudatában s íme leteszem végtelenséged előtt a fegyvert, az *álbölcsészetet*, mellyel ellened harcoltam, s mellyel magamat sebesíteném meg. Te vagy, te örökké és bizonyosan vagy atyám, szentséges Istenem! . . . Mily hitvány féreg, mily eltaposni való az ember. A végtelen Istent akkor hívja, mikor már senkije sincs, mikor mindenkiben csalatkozik, mikor mindenki elhagyja, akkor fut az Istenhez!

„Dicsértessék az Úr legszentebb NEVE”.

(Dec. 20.) Künn már zúzmarások a fák, az udvaron elszórt fűszálakat gondosan bevonta a hideg fehér lepellel: közeledik a karácsony, a béke s a megnyugvás ünnepe. Jó Istenem, adj nekem is békét, nyugalmat; újítsd fel bennem a hit nem pazarfenyű, de szelíd nyájassággal lobogó kis lámpáját, gyújtsd fel bennem a szeretet tüzét!

(Dec. 21.) Félre földi gondok! Ma lelkeimmel törődtem. Gyónni mentünk. Gyónás előtt – szokásom szerint – egy öles körözüvényt engedtem szét az osztályban, melyben felhívom ellenségeimet a kibékülésre. Friedmann, Beck, Török Jenő hajlandók voltak. Három órakeresztény mentünk az istenházába (. . .) Pár perc alatt elvégeztem keresztyén kötelességemet, s haza vettem utam. . .

(Dec. 22.) Ma vettem magamhoz az Úr szent testét.

(Dec. 25.) Délelőtt templomba mentem, oly igaz szeretettel énekeltem a karácsonyi énekeket! Mily szép, mily szívhez szóló ezeknek a dallama. . .

(1901. januárius hó 1.) Isten nevében! Igen, a te nevedben kezdtem az évet, végtelen alkotóm, Istenem, a te segítségédért esedem ezeken az új év küszöbén, mert ki tudna nélkülülni, s ki tudna ellened küzdeni: te vagy az erő, a hatalom, a végtelenség, én por, semmi vagyok, egy lehellet, egy láng, egy időig élő kicsiség. . .

(Jan. 8.) Bármiképpen legyen is ez, érzem, hogy belőlem – ha segít a jó Isten – nagyember lesz, ha elbukom, fájni fog, meg fogom siratni hosszan, keservesen (. . .) Ne zúgolódj tehát tehetetlen, büszke szív az Isten ellen, borulj le eléje, s adj hálát, hogy ily gazdagon megajándékozott. Áldott légy Uram!

(Apr. 1.) A lelki béke nyugalmas szent napja ez! Gyónni voltunk.

Hogy mennyi maradt meg benne ebből a vallásosságból, melyre a rendkívüli jelzőt raktuk, valljon róla felesége: Imádtá a katolikus szellemet, az egyetemes, az általános, a bölcs, a megbocsátó katolicizmust, „mely minden emberi lehetőséget magába zár és mégis minden ajtót nyitva hagy”. A vallásújítókat nem értette. „Részletesen akarták megváltoztatni a gyönyörűen felépített rendszert – mondotta –, apró részletekben különvéleményük volt. Én nem hiszek, de elfogadom az egészet és szeretem.” A vallási formásokat, a ritust is szerette. Húsvétkor vagy Úrnapján egy-egy katolikus himnusz napokra megédésítette az életét. A májusi meg az októberi ájtatosságok idején áhitattal hallgatta a felzengő esti éneket.

A katolikus *Élet* című folyóirattal kapcsolatban olvassuk:

Bár a *Budapesti Hírlap* belső munkatársa (Hegedűs Bite Gyulával és Kun Bélával dolgozik egy szobában) – jegyzi fel felesége –, igen szeretett az *Élet*be dolgozni; hol a Vampa álnevet, hol a de Costo aláírást használja, de gyakran K. D.-t, olykor egy V-t vagy kis i-t ír cikkei alá, míg a *Hétben* Punin és Lehotai nevét használja. Igen sokat dolgozik.

1907 augusztusában írja Babitsnak: „. . . fáradt és kimerült vagyok, mintha falhoz csaptak volna. Naponta három gramm brómot nyelek s oly fokú idegesség bánt, hogy alig bírok ülni a széken. . .”

De folytassa tovább Kosztolányiné: „Barátaink nálunk vacsoráznak. Már a könyvtár-szobában feketézünk, beszélgetünk, amikor feláll, otthagya a társaságot s a fürdőszobába megy. Megszoktam ezeket a hirtelen távozásokat és bár idegen helyen olykor bosszantottak, odahaza ügyet se vettem rájuk. Most azonban kis idő múltán kidugja fejét az ajtón és behív engem is a fürdőszobába (. . .) – Nézd csak, mi ez a piros itt az ínyemen? Itt alul, a két fog között (. . .) – Mutasd! Piros – mondom. – Fáj? Bíborvörös, kis szilvماغ-nagyságú foltot látok két hiányzó foga helyén. – Érzékeny – feleli. Már napok óta minduntalan kamillateát kér, azzal öblögeti a száját. – Mutasd meg holnap a fogorvosnak – ajánlom. – Rákom van – mondja hirtelen.” (1933)

1936. augusztus 8-án a Szent János kórházban váratlanul, pillanatok alatt beáll egy olyan rosszullet, melyből csak az „életmentő” gégemetszés hozza vissza. Ettől kezdve csak ír, mindent leír papírdarabkákra. „Egy kötetre valót ír és ennek a kötetnek minden egyes szava szívétépő, torokhasító olvasmány. . . Rettenetes mennyit szenved. . .”

„Én mindenkitől bocsánatot kérek.”

„Nagyboldogasszony van. Vidd a virágot a kápolnába.”

„Százszor is végem! Végem! Hívj valakit életmentőt! Morfint!”

„Meghalok.”

„Vár apám, vár a sírásó!”

„Borzasztó. Kosztolányi Dezső.”

„Aki segíteni akar, az jöjjön utánam.”

„Jézusom! Kosztolányi Dezső.”

„Egyedül.”

Ezután felszakadt a gát, rohamosan jött az elkerülhetetlen. Újabb vérátömlesztés, újabb műtét. Vérátömlesztés vérátömlesztést ér, már alig lehet számolni.

Háromszor járt Stockholmban, két ízben kapott röntgen besugárzást, tizenegyszer vérátömlesztést, kilenc műtétet végeztek rajta.

S azon az utolsó napon:

„Reggel, kedd reggel – írja felesége –, november 3-án még valami gyógyszert viszek a patikából. . . Háromnegyed tíz elmúlt, amikor felérek a második emeletre a szobája elé. Ott künn már sokan ülnek a padon, orvosok. A főorvos átkarol és azt mondja: – Jöjjön, búcsúzzon el tőle. Bevezet hozzá. Már nem ismer meg. A szeme fölfelé néz s a gégecsövön át, a szörnyű ezüstsebből vér bugyog. – Dide, Dide, – sírom föléje, kiabálva. – Szeretünk, nagyon szeretünk. Ádám is nagyon szeret. Ádám is mondogatja utánam: »Nagyon szeretünk, apa. Nagyon szeretünk.«

– Bejöhet a főtisztelendő úr? – kérdi a főorvos.

Mindenki letérdepel, az ápolónők sírnak, az orvosok könnyeznek, a kórház papja megkeni az utolsó kenettel, a kápolnás nővér imádkozik. Az orvos egyik kezében Dide óráját tartja, a másikban csuklóját fogja.

Tizenegy óra hat perckor az orvos elengedi a kezét és megállítja az órát. Én a két szemét zárom le két ujjammal.”

S hogy a beszámolómmal teljes legyen, végbizonylatul még álljon itt egy levél:

31/1979 szám. Budapesti Szent János Kórház Lelkészi Hiv.-tól.

Ft. Dr. Pusztai Sándor kanonok plebános úrnak, Leányfalú, 2016.

Kedves Sándor Barátom!

Örömmel közlöm, megbízásodból végzett kutatásom eredményeként Kosztolányi Dezső temetésének adatait. A krisztinavárosi plébánia Halotti Anyakönyvének XVII. kötet 15. lapján, 253 szám alatt van anyakönyvezve Kosztolányi Dezső, aki 1936. november 3-án halt meg és 1936. november 5-én temette a Kerepesi temetőben Almási József s. lelkész. A halott I. Tábor u. 17-ben lakott. A betegek szentségében részesítettem.

Nagyon örülök, hogy szolgálatodra lehettem. Krisztusban testvéred: Dr. Korének József tb. kanonok, Bpt. 1979. III. 21.

PUSZTA SÁNDOR

ÚJ VASÁRNPAP

Vasárnap kiszabadult az utcára. Bekattant mögötte az ajtó, és ő kilépett a fénybe. Megrántotta vállát, mint a rab, megigazította felöltőjét, mint aki cellaéveket hagy maga után. A meredek úton lépett, lépett lefelé és befelé a városba. A kertekben még tartották magukat a rózsák, még kapaszkodott a nedves fű, a fák lassan csontjaikra vetkeztek, szabad kilátást engedve ágaik ráncszata közt. *Látni* lehetett a tájat, geometriai valóságában.

– Vasárnap van. . . történnie kell valaminek. . . – gondolta. A lenti fason kevés ember járt, ácsingóztak a buszmegállóban, néhányan a nyílt büfé bádoglemezének támaszkodtak, az átjáró fénylámpájánál tétováztak. Rendezetlen színdarabban; mintha nem tudtak volna magukkal mit kezdeni. Magányos, átlátszó ruhás lány mozijegyet nézegetett a kezében. A hid utáni nápolyis boltban kövér nő üldögélt a nylonba csomagolt édességek mögött, a kezét dörzsölte, talán fázott, talán megcsappant kereskedelmi forgalmára gondolt.

Mit kell kezdeni vasárnap? Minek kell történnie vasárnap?

Az egész vasárnap és az összes vasárnap ráomlott emberünkre, nagy, láthatatlan falként. Mindenki mögött rengeteg vasárnap torlódik fel, a vasárnapok kíméletlen unalma, az ismétlődő ünnepi együtt-evések, fülledt délutánok vagy kicsikart szórakozások unalma. Sokan rettegnek a vasárnapoktól: a sofőr elveszti biztonságát hétköznapi kormánya nélkül, s ásitva menekül felületes újságjának lepedői közé, belesüppedve mozdulatlan fotelébe. A pék a péklapátra gondol, sokan lerohannak a Balatonra, sokan kis földjüket túrják, bele, beleásni a gondokat.

Emberünk már a Moszkva tér üresen fényes levegőjében álldogált. Átmeneti tér volt ez, a buszokról a villamosokra, a metróból a buszokra, a senyvedt automatáktól az üres főljáróig. Az újságos néha fölnyalábolt egy újságkötetet, és kínálta. A Nagyposta ablakán kihajolt egy tisztviselő.

Hova ment a mi emberünk? Kit kerest? Mit várt?

Nyugodt volt. Jól aludt éjszaka, frissen ébredt. Múlt héten jócskán és tisztességesen előrehaladt a munkájában. Elégedett volt. Egész élete mégis föltorlódott mögötte, a megfeszített és betöltött hivatás. Most mégis valami láz kerítette hatalmába. Eszébe jutottak a fiatalkori vasárnapok, ugyanezek az utcákon és tereken, mikor a remény díjbirkózójaként vágott neki a fényes levegőnek. Minden utcafuvallat külön lehetőség volt, a légben varázslatos jövődöbéli események vibráltak. Nem tudta akkor sem, mi fog történni vele, de tudta, hogy élete kinyílik, színesen, mint a legyező. Élete zsúfolt lett, sikerek, erőfeszítések, boldog hetek következtek, fölfokozott napok gazdag elégtétele. Most mégis mire vágyik, milyen új vasárnapot keres a kallódó utcákon?

– Szervusz – csapott a vállára régi barátja, szőke, fémesen szálas haja alatt égkék szemmel meredt rá. – Rohanunk. . . le a balatoni házba, nem lehet kibírni a vasárnapot, a héten annyi betegem volt, hogy belerokkantom, csak újságot veszek, hallottad, hogy Lojzi, tudod, az öreg piarista tanárunk meghalt? Persze, öreg volt. Szépen indul az ősz, a gyereket felvették az egyetemre, a tieid tanulnak? Emlékszel, mikor a Széchenyi hegyre mentünk sielni, és te még lépni sem tudtál a síléccl? – Nevet. – Jót ittunk akkor. . . Sietek. Hogy kihál ez a város vasárnap! Most mondd meg, elfogyott már a Magyar Nemzet. Veled mi van?

– Megvagyok.

– Mit csinálsz?

– Most? Most itt járok. . .

– Hova mész? Elvisszünk. . .

– Nem, köszönöm. . .
– Hallom, kitüntettek, gratulálok.
– Ki, ki.
– Remek. Sietünk. . . Telefonálj! Mindenképpen! Vársz valakit? – A barát még visszakacsintott.

– Én? – kérdezte az emberünk, s a futólépésben eliszkolt barát után nézett, ahogy piros Zsigulija felé tartott egykor focista lábán karikázva. Integetett.

Emberünk állt a tér oldalán. Nézte a bekanyarodó sárga villamost, a lézengő embereket. Élete kerek egész volt, jóleső kenyér. Most mégis megborzongott a felöltője alatt, a láz, a nekibuzdulás láza kerítette hatalmába, agyát újra leküzdhetetlen kíváncsiság feszítette, szíve kalimpált. Várt. Azt hiszem, Godot-ra.

György Péter

Hetek-havak

Hétfő ha rákérdez,
hogyan is van?

kakaskodik keddeje:
ne vitázz!

Szerda szarva kókad –
nem értem!

s csörren a csütörtök:
okoskods!

Parázs péntek prüszög,
azért is!

Szóval tölt szakajtót
a szombat,

szapulja a vásznat
vasárnap –

VILÁGNAP;
szaracén gőzmosás
hétfőtől,
kakastánc kedd estig,
szerdára
szitába szóra szó.

Csütörtök
csetepaté csúcsa,
péntek pálforduló.
Sziporkák

szombaton a vásznon,
vasárnap
VILÁGRA-
SZÓLÓ CSÖND – hajnalig.

Holnap zsbogónap,
hej-pénzes hallali. . .

FÖLDES JUDIT

POSSONYI LÁSZLÓ 80 ÉVES

Possonyi László író, újságíró, a Vigilia egyik alapító szerkesztője és kiadója, sokáig a lap színházi rovatvezetője, az Új Ember nyugalmazott munkatársa idén májusban töltötte be nyolcvanadik életévét. Érdemeit, munkásságát már több ízben méltattuk folyóiratunk hasábjain az elmúlt években. Hosszan ír erről Tettenérés című életrajzi művében, mely az Ecclesia Kiadónál jelent meg 1981-ben. Nyolcvanadik születésnapjával egy időben került forgalomba a Vigilia-Könyvek új sorozatának első darabja, Pilinszky János prózai írásainak kötete. Az önálló könyvkiadást 1935-ben a folyóirattal együtt alapította, és segített most is, harmincöt év után újra indítani a könyvsorozatot.

Szerkesztőségünk a lakásán köszöntötte a nyolcvan éves mestert, jó egészséget, alkotói örömeit és békés, boldog esztendőket kívánva neki. Ebből az alkalomból közöljük az alábbiakban Herczeg Ferencről írt, a Korunk Szava 1932. évfolyamában napvilágot látott írását, mely az akkor ünnepelt, népszerű íróról mondja el véleményét szokatlan bátorsággal, szellemi éleslátással. Megállapításai javarészt ma is érvényesek.

HERCZEG FERENC

Nemrégiben új Herczeg-novella jelent meg egyik napilapunkban. Csodálkozva láttuk, mennyire ura még most is mesterségének, milyen friss, eleven a stílusa és mennyire tartja még most is az iramot. Csakhogy amíg harminc évvel ezelőtt Thonuzóba vezér fiát, Alpárt siratta el, aki pogányságával kikopott Magyarországból, most a fehér faj háttérbe szorulása a feltörő Ázsiával szemben a vezérszólam. Könnyed, fölényes most is és nem tud elmélyülni. Közel félszázados írói működése után, amely idő alatt neve mindig az elsők között került szóba, nyugodt és minden szélsőségtől ment személye mintha változatlanul élte volna át a világ arcának átváltozását. És éppen ez az, amit egyik oldalról erényül emlegetnek, másik oldalról hibájául rónak fel. A fiatal generáció egy részét, sőt a haladóbb és gondolkozóbb részét nagyon elidegenítette tőle, hogy nemrég lezajlott jubileuma alkalmából jóformán minden Magyarországon található babért az ő fejére hintettek a hivatalos tényezők, kezdve az akadémiai tagságtól a Nobel-díjra való jelölésig, és hogy tették ezt akkor, amikor az a Magyarország már elsüllyedt, amelynek Herczeg ténylegesen a legjellegzetesebb kifejezője volt és amikor a fiatalságot már egészen más problémák nyugtalanították, mint amelyeknek boncolásával Herczeg nevet szerzett magának.

Mert volt egy Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia kebelében 1880 és 1910 között, amelynek már nem volt Deák Ferenc és Arany Jánosa, de voltak Tiszái, akik alatt egy füledt kaszinói kasztszellem uralkodott el az egész országon. A kezdődő magyar kapitalizmus viszonylagos jólétét élvezve az uralkodó és vezető osztályokban alig akadt olyan hős és merész ember, aki ki merte volna mondani, hogy a kaszinói és társadalmi morálon felül léteznek kissé differenciáltabb emberi problémák is. A magyarság magasabb vágyai az új államszerkezetben valahogy elsikkadtak s a nemzet zöme kilábolva a történelmi viharokból, ösztönösen élvezni akarta a béke gyümölcsseit, a vagyonosodást és a művelődést. Akkoriban még majdnem megingathatatlan volt a felvilágosodás és a haladás vakbuzgó apostolainak ama hite, hogy az ember most már annyi jogot és szabadságot vívott ki magának, hogy mint egy postára tett levél, okvetle-

nül elérkezik végcéljához, az észnek és a tudásnak kellemes és zavartalan országához, ahol lehetőleg mindenki eléggé boldog lesz.

Az Osztrák–Magyar Monarchia európai nagyhatalom volt, és a magyar társadalmi életnek is mindinkább európai arculata kezdett lenni ebben a közép-európai értelemben. A fiatal magyar főváros életmódjának és intézményeinek sablonjait akaratlanul is Bécsről mintázta le, s miközben ezeket a magasabb életformákat utol akarta érni s miközben hadakozott is a beidegződött átkos Bécs ellen, mindig megmaradt egy kis Minderwertigkeitsgefühl benne a szerencsésebb vetélytárral szemben. Jókai már öreg volt, Mikszáth és Gárdonyi inkább a vidék életét élték és írták, vagy a történelmi múltat idézgettek. De közben a táblabírói és patriárkális Magyarország helyén egy új Magyarország nőtt fel, amelynek már a provinciális irodalmon túl egyéb igényei is voltak.

Herczeg Ferencet hűvös és elegáns életszemlélete, amivel ezt a kettős monarchiabeli európaiságot a legkitűnőbbben tudta reprezentálni az új magyar középosztály számára, egyszerre népszerű íróvá tette. A heterogén elemekből összetevődő főváros és az új középosztály benne találta meg azt az eszményképet, amely a felfelé törő osztályok vágykomplexumának a legjobban megfelelt. Egy író, aki szalon- és kaszinóképes s akinek disztinívált mosolya mintha az ellentétek elsimitására teremtődött volna, aki ennek az új Magyarországnak sok új problémáját meglátja és azt mindig kesztyűs kézzel igyekszik boncolgatni, aki látja a birtokait elvesztegető és városba szoruló dzsentri osztály bajait és aki bölcs tanácsokat is tud adni a hozomány nélküli lányok férjhezmenetelére, a szegény katonatisztek és a gazdag polgárlányok, a kasztkokba merevedett társadalmi osztályok szerelmi, szociális és gazdasági kérdéseire: egy ilyen író, úgy látszik, történelmi szükségesség volt Magyarországon. Akkor, amikor nyugaton Thomas Mannok és André Gide-ek indultak. . .

Herczeg Ferenc írói virágkora egybeesik az európai polgárság virágkorával. A polgár pedig rendesen úgy viszonylik a hőshöz, mint Sancho Pansa Don Quijotéhoz. Magyarországon még nem volt polgárság, hanem azt a földjét vesztett nemesség lecsúszott rétegei pótolták. Herczeg Ferenc pedig különös kultuszt kezdett űzni abból a kaszinói dzsentri típusból, aki Magyarországon akkor már többnyire csak kártyacsaták és kardafférok hőse volt. . . Őt lelkülete, beidegződése és minden életmegnyilvánulása ehhez az „előkelő” és „történelmi” osztályhoz csatolta. Sok jó szándékkal vállalkozott arra, hogy e kissé még egzotikus életmódot folytató réteget írásain keresztül szimpatikussá tegye és polgárosítsa. Kétféle útja lett volna, hogy ezt a célját elérje: maró szatírával neveltségessé tenni egy demokratizált világban már anakronisztikusan ható embersoportot, vagy megtehetné volna azt is, hogy tragikumában írja meg ezt a minden bűnében és időszerűtlen hősködésében is olykor kedves „békebeli” világot.

Herczeg Ferencnek egyik metódusához sem volt elég bátorsága. Állandóan valami könnyed keverék műfajjal szórakoztatta közönségét, ahol az ügyesen beállított problémák felcsigázták a közönség érdeklődését, és azután valami megnyugtató vég el is altatta rögtön az összes kétségeket, mert az igazi keserű orvosságot opportunizmusból nem merte beadni. Ami miatt ma Herczeg Ferenc általános népszerűségét az új generáció előtt elvesztette, az éppenséggel nagy opportunizmusa volt. A mai fiatalság már nem tarthatja irodalmi vezérének azt, aki minden kormányt ki tudott szolgálni, aki lehetőleg erősen jobban volt jobbra és óvatosan balra is, és akinek művein ez az opportunizmus többé-kevésbé szépséghibákat hagyott hátra. Nem akarunk igazságtalanok lenni. Mi másképp látjuk ma a dolgokat, mint azt harminc-negyven évvel ezelőtt a legélesebb szem is láthatta, hiszen azóta a saját bőrünkön tapasztaltuk meg az összes bűnök bűnhődéseit. S ez volt életünk legnagyobb és legfrissebb impressziója. Ha ma lapozunk Herczeg Ferenc társadalmi munkáiban, megdöbbenéssel látjuk, hogy ez az éles szemű, nagyon okos és sokszor oly nivós író mennyire meglátta a maga korában a bűnök és a hibák forrásait. De ahelyett, hogy boncolókéjét a sebek elevenjébe mártotta volna és kiemelte volna a fekélyes részeket, inkább csak megmutogatta kissé a társadalmi bajok fészkeit, hogy az emberek a kellemesség határain belül megborzonganjanak; kicsit bölcsekedett is a baj minémúsége felett, de azután igyekezett a szükségessé váló további boncolgatások

és leleplezések útját egy nagy happy end-flastrommal leragasztani. Amit megmutatott, az mindig dicséretre méltó tett marad, és ennek dicsőségét senki sem akarja elvenni tőle, de valószínűleg egy emberileg emelkedettebb, íróilag érdekesebb és az irodalomtörténet szempontjából értékeesebb oeuvre maradt volna utána, ha lett volna erkölcsi bátorsága objektíven és minden álcázás nélkül megírni korának társadalmát. Így továbbtenyészett egy idejét múlta kaszinói úriságfogalmat, amelynek tarthatatlanságát józan ítélőképességével maga látta be a legjobban. Görögtüzes romantikába burkolta minden realista hajlandósága dacára egy halódó osztály esztelen és lélektelen dinomdánomozásait és szinte követendő példává szuggerálta a gyurkovitsizmust.

Első regényében, a *Fenn és lenn*-ben még magasabb igényekkel indult. Végig meri vezetni kalandorhősét a zülles lépcsőfokain és a meghasonlott Kun Attila eltűnik valahol a mélyben, ahol „kaszinóilag” és társadalmilag már nem lehet nyilvántartani. Következő regényeiben már megalkuvóbb. A *Szabolcs házasságá*-ban és a *Lélekrablás*-ban öngyilkossággal oldja meg a drámai csomót. Egy hitetlen társadalomban – Herczeg társadalmi regényeiben vallásnak, vagy valami túlvilági hitnek nyomát is alig találjuk – szinte happy endnek számít az ilyen befejezés, mert ha a túlvilág fogalma hiányzik valakinél, az elvélhetetlennek bizonyult életnek ez a legmegnyugtatóbb megoldása marad. Csodálatos, hogy a hivatalos katolikus irodalom sohasem kérte számon Herczeg Ferencről hitbéli álláspontjait és tömjénezett neki akkor is, mikor a legelemibb erkölcsi követelményeket is negligálta.

A fiatalkori Gyurkovits-históriák és a dolovai nábob leánya szerencsés véletlenek, jó házasságok és egyéb deus ex machinák által eveznek be a családi és anyagi boldogság révébe. Általában csak az egyúttal jól szituált élet hozhat Herczegnél boldogságot, mert ezt a hősei valami úton-módon mindig elérik és ebben minden egyéb attribútumuk mellett tipikus polgároknak bizonyulnak. Amikor komolyabban fogja meg hősei sorsát és bűneikért kálváriát járát velük, mint azt a *Láp virágá*-ban, a *Kivándorló*-ban és a *Honszerző*-ben látjuk, akkor is jóra fordul végül ezeknek az embereknek a sorsa és a családi boldogsággal együtt a polgári jólét enyhe öblébe is behajóznak. Herczegnek csak a háború utáni munkáiban tűnik fel az önként vállalt vezeklés motívuma és némi hitbéli erőkből nyert kiengesztelődés. Azonban az élet igazán tragikus mozzanatait, amikor a földi lét minden formája kínossá válhat az ember számára, de amikor az anyagi formáktól elszakadva a végtelenség erői torkollnak be a lélekbe, ismeretlen területek maradtak előtte.

Történelmi munkái azok, ahol írói banalitásain és ellenszenves világnézetein túl tudott lendülni, mintha hősi korok ihlete járta volna át józan és önmagát különben soha a művészetben elégetni nem tudó lényét. Az emberekben és a társadalomban csalódott, alkotó éveiben nem volt elegendő pozitív hite, ami túlemelte volna a kicsinyes társadalmi érdekszférákon. Két dolog maradt meg neki, ahol fel tudott emelkedni: a természet, a tenger és a felhők szeretete s a történelmi múlthoz való vonzódás. Herczeg Ferenc alkotó tehetsége itt bizonyul a legértékállóbbnak. Mintha mindazon sejtelve és megismerése, hogy egy vesztébe rohanó nemzettel és egy pusztulásra ítélt társadalommal áll szemben, itt talált volna levezetődést. Megírja a *Bizánc*-ot, mely *Az élet kapuja* mellett legszebb alkotása marad és amelyben a magyarság létproblémáinak gyökeréig jut el. Többi történelmi munkáiban is, ha igazi nagy koncepciót nem is tudott nyújtani soha, a formának, a stílusnak és a jellemzésnek oly gazdag és finom eszközeivel rendelkezik, amivel a magyar irodalom utolsó ötven esztendejében kevesen szárnyalták őt túl. De ízlésességével, választékos stílusával és sok objektív megfigyelésével is olyan missziót teljesített a magyar irodalomban, amiért hála és elismerés illetheti. Viszont, hogy túljárt felette az idő és sok visszahozhatatlan dolgot is szeretnének vele hívei konzerválni, arról sokszor nem ő maga tehet.

Ő együtt úszott korával akkor is, mikor kritizálta és megcsipkedte azt. A saját koruk rövidlátása és elfogultsága alól csak az egészen nagy egyéniségek tudják kivonni magukat, akik intuitív ösztön és ezoterikus tudás birtokosai egyben és átlátják az erkölcsi, anyagi és politikai élet összefüggéseit, az örök törvényeket s akik el tudnak égni abban

a misszióban, mely az emberiségnek és az igazi művészetnek szól. Herczeg Ferencnek talán meg lett volna erre is a képessége. Így azonban csak mint finom, izléses középserűségre, tehetséges szórakoztatóra, egy kor „hivatalos írójára” és – egy főrendiházi tagra fog visszaemlékezni az utókor, ha elsárgult, hideg díszkötetekbe ütközik a régi könyvszekrények mélyén s Herczeg Ferenc nevét olvasva visszaemlékezik valamire, ami elmúlt visszahozhatatlanul.

Korunk Szava, 1932. március 1.

POSSONYI LÁSZLÓ

Szuper Világ

*Szuper Világ,
szuper élet,
szuper csomagolás –
ez kell neked,
kibontva látod
milyen silány,
mit adnak készen.
Bontsd figyelmesen
a csomagot,
tartalmát
jól szemügyre vedd,
s megértheted
a szupermeni világban
a játékot, mire megy.*

Toronto

KERTÉSZ OLGA

SIMONE WEIL: AMI SZEMÉLYES, ÉS AMI SZENT

Felhívjuk kedves Olvasóink figyelmét, hogy a Vigilia-Könyvek sorozatunk második kötete, Simone Weil *Ami személyes, és ami szent* című munkája előreláthatólag 1983. karácsonyára jelenik meg. A Vigilia Kiadóhivatala a kiadványra előjegyzéseket felvesz.

Illyés Gyula temetésén

BELON GELLÉRT PÜSPÖK GYÁSZBESZÉDE

1983. április 22-én a Farkasréti temetőben vett a nemzet végső búcsút nagy fiától, Illyés Gyulától. A 81 éves korában elhunyt háromszoros Kossuth-díjas írónak, a magyar kultúra és az egyetemes magyarság kiemelkedő személyiségének ravatalát elborították a kegyelet virágai. Koporsója körül őrséget álltak a magyar politikai, társadalmi és kulturális élet képviselői. Világnézetre és vallásra való tekintet nélkül gyászolta mindenki.

A kormányzat nevében Köpeczi Béla művelődési miniszter mondott beszédet, Illés Endre író a Magyar Írók Szövetsége, Sütő András író a Duna-völgyi népek és az egyetemes, tizenötmilliónyi magyarság nevében búcsúzott tőle. Az egyházi szertartást Belon Gellért címzetes püspök, pécsi segédpüspök celebrálta. Gyászbeszédét az alábbiakban olvashatjuk.

Kedves Gyula testvérünk!

Elindultál hát Kháron ladikján a nagy útra, amely a végesből a végtelenbe, az időből az örökkévalóságba, evilágból a túlvilágra, az embertől Istenig vezet. Kérted egyházad szolgálatát erre a nagy útra – és mi eljöttünk érted imádkozni az egyház kétezer éves imájával. – Mint te kívántad: – Az ódon latin nyelv patinás komorságával állottunk mögéd, ki Isten előtt állsz ítéletre várván.

Első szavunk a megkövetése és bocsánatkérése. Keresztelésed szent pillanatától, mely örökre eljegyzett Téged az Atyával, a Fiúval és a Szentlélekkel, messze sodort a keresés útja, és bejártad a kutató szellem szinte minden ösvényét. És ebben a keresésben nem tudtunk úgy tanúságot tenni Istenünkről, hogy áldott valóságát egyértelműen, fenntartás és kételkedés nélkül elfogadd. Nem tudtuk megmutatni neked azt az Istent, aki van; sőt annyira és úgy van, hogy három személyben van; – és túláradóan birtokolja a szellemi valók hármasságát: a szabadságot, az igazságot és a szeretetet. És helyette a magunk életére leszűkített, emberszabású Istent mutattunk. És nem tudtunk tanúságot tenni a Krisztusban megjelenő tökéletes és teljes emberségről. Pedig Te is a szellem teljességére és az emberség tiszta valóságára törekedtél prófétai arányokat mutató írói pályádon. Aki emberséget akar, azt akarja, amit az Isten akar. Aki a szabadságért, igazságért és a szeretetért küzd, azért küzd, amiért az Isten küzd. Akaratban egyik voltatok, de valahogy mégis távol. Isten-távolban kerested azt, amiről nekünk kellett volna tanúságot tenni.

Bocsáss meg, hogy hagyunk Kháron ladikján egyedül küzdeni, egész életedben sorodra hagyva – mint Kháron-köteted címlapja is művészi ábrázolta – az élet tengerének fekete vizein elsötétült ég alatt. Hiszen Te mondtad, hogy egész életünkben hordozzuk a halált. De Kháron ladikjának címlapján a vakítóan fehér vitorla uralkodik, mely fényével belehasít a naptalan égbe az éjsötét vizeken. Hogy a vitorlának ez a fénye honnét jött, arra Te feleltél meg egy három szóból álló örök sorral: „A csillag mind betlehem!” (*Emberség*).

Goethe azon panaszkodott, hogy élményei rögtön megfagynak, ha leírja azokat. Milyen belső küzdelmek, milyen prófétai látások formálódtak a szavak cseppkövévé ebben a néhány szóban, amit leírtál? Vagy tekintsük ezt megfagyott lánának, mely igazságkereső és szeretetre vágyó szíved tűzhányójából itt maradt nekünk?! Tudtad, mit írsz le ezekkel a szavakkal a kereső ember számára? A betlehemi csillag kereső embereket vezetett ahhoz, aki elmondhatta magáról: „Én vágyok az út, az igazság és az élet” (*Jn* 14,6). Te is a keresők útján jártál, az igazságra szomjaztál és az életet szolgáltad.

Végül is kérted egyházad imáját erre a nagy útra, amin most elindulsz. Voltaire és Martin du Gard Jan Barois-ja ugyan nem vállalt felelősséget a betegségben és öregségben tett kijelentésekért és hiteltelenítette azokat, mint nem egész értékű emberek nyilatkozatait. De Te ne restelld ezt. Legnagyobb tudósaink a tudomány óceánjának a partján nem restellik magukat kicsinynek és tudatlannak vallani a *docta ignorantia*-ban. A mulandóság partjain az örök élet tengere mellett ne restelje magát kicsinek vallani, aki kíséző után nyúl. Jézus, a legnagyobb ember sem szégyellte bevallani félelmét a haláltól. És kinyújtotta kezét a halállal vergődő társa felé, noha az egész életében távol járt az Istentől. „Uram, emlékezz meg rólam, ha országodba jutsz” – sóhajtotta a halál küszöbén. Ezt a sóhajt vélem kihallani utolsó kívánságodból. És mi azért imádkozunk bizalommal és reménnyel, hogy Te is halld meg a megváltó jézusi mondást: „Bizony mondom neked, még ma velem leszel a paradicsomban” (Lk 23,43).

*

Halálhír ritkán okoz ekkora bénultságot, mint Illyés Gyuláé. Köztudott volt ugyan évről évre gyengülő egészsége, mégis nehéz elhinni, hogy itt hagyott bennünket. Nem pöröl többé értünk, nyelvünkért, emberiségünkért, hibáink ellen pedig nem kiált már ez az okos, szigorú hazafi. Mint a kis népek igazán nagy fiait, őt is népének önzetlen és realista szolgálata jellemezte. Ez volt a hitvallása is: a költő nem vezeti, hanem szolgálja a népet. Van-e nemesebb népszolgálat, mint amikor valaki a puszták béres népét európai módon nemzeti tudatunkba emeli? Illyés ezt tette.

E század szülötteként műveivel szüntelenül a világba tekintett, sosem önmagába. Közéleti író volt mindig. Akkor is, amikor írói szekértáborot szervezett a fennálló hatalommal szemben, az élet peremére szorított írástudóknak egyedüli lehetséges fórumot nyitott a Magyar Csillagban; akkor is, amikor 1945-től a Nemzeti Parasztpártnak dolgozott, és a második Választ szerkesztette. De közéleti író maradt néhány év múlva, az 50-es években is, amikor a nyilvános szerepléstől visszahúzódva csak az irodalomnak szentelte életét, a nemzet és az európaiság gyötrő kérdéseire keresvén feleletet.

Kevés ilyen sokoldalú írónk volt e tehetségekben nem éppen szegény századunkban. Költészete, szépprózája, drámái egyaránt nemzeti irodalmunk kincseit képezik. Nemcsak műfajilag, hanem erkölcsileg is a legszeleesebb tereket fogta át. Egy tizenötmillió anyanyelvi közösség nevében szólt az egész világ előtt tiszteletre méltó nemzeti önismerettel és másokat is tisztelő felelősségtudattal.

Illyés a magyarság legérzékenyebb lelkiismeretébresztői közé tartozott. Figyelmeztetett, és szava mindig hitelesen hangzott, mert belülről szólt. Az álmagyar, „hazaffyas”, vak nacionalista szemlélet ellen lépett föl a Nem volt elég-ben, az apja-anya szenvedéseit, népe megpróbáltatásait feledni kész új értelmiséget intette Nem menekülhetsz című versével. Az ötvenes évek közéleti egyszólamúsága ellen Bartók-versében tiltakozott, harmóniát követelve a „jajstójt szívekben” is. Mikor pedig egy felnövekedett nemzedéket az „édes anyanyelv” szeretetére kellett tanítani, megírta a Koszorú-t, beszélt az ötagú siphos hasonló mai magyar irodalomról, vagy éppen szenvedélyesen sikra szállt az eluralkodó nyelvi, szellemi trágárság felszámolásáért. Amikor pedig jó évtizede az ifjúság a táncházmozgalommal egészen új közösségi formát alakított ki, a népművészetről irt kis kötetével állt a kezdeményezők mellé. És nemzete tudatát formálva sem tévesztette szem elől az egyetemes erkölcsi elveket, ezekhez mérte a honi törekvéseket is. Tanúsítja számos esszéje, elég legyen csak a Szakvizsgán nacionalizmusból címűre hivatkozni. Mindenkor elvetette a leszűkítő, másokat kirekesztő kizárólagos, öntömjénező gondolkodást, a diszkrimináció megannyi fajtáját. Erről beszélt legutóbb a Sorsválasztók-ban is.

Nagy úrt hagyott maga után Illyés Gyula. Vajon lesz-e elég erőnk, lesz-e tehetségünk kitölteni? Hogyan tudjuk majd továbbvinni, gyarapítani örökségét? Életműve már régen beépült irodalmunkba, mint minden klasszikusé; ő úgy volt klasszikus, hogy ihletet nem csak kapott, de egész népének adni is tudott.

1982. november 2-án volt nyolcvan éves. A Vigilia 1982. decemberi számában köszön-

tötte. A katolikusnak keresztelt költő, amint egyik levelében írta, „nem kapta meg, vagy elvesztette a hit kegyelmét”, de élete folyamán fel-feltörték benne az emberlét végső kérdései, a hit és nemhit problematikája állandóan foglalkoztatta. Erről tanúskodtak idei januári számunkban közölt friss versei is. 1971-ben a Hegyi Bélával folytatott beszélgetés során így vallott: „Egyszer valamennyien ott állunk a halál előtt, és azt vesszük észre, nincs elég vigaszunk. Nem vagyok ateista, mert az is eleve tagadást jelent, elzárkózást valami elől, amiről senki és semmi nem tud bizonyosat. Kész vagyok Isten befogadására is, mint a dolgok végső értelmének, az egész teremtés befejező aktusának a befogadására, de tudjam, értsem, igazoljam a magam számára. . . Végül is: a túlvilág csak olyan lehet, mint mi. Meghosszabbított élet. De látomásaink, arany álmaink eleven megvalósulása is. A Vízöntő Korszak. Kristálytisztá kinyilatkoztatás. Az öregek előőrsként bandukolnak feléje. . .”

IRODALOM

Kerényi Grácia: Dalok Könyve

„Kezünkre bízott az élet” – hirdeti Kerényi Grácia. Régi és új költeményeiből 1982-ben kötetet szerkeszt és saját kiadásában megjelenteti, mert belső indíttatást, tanúságtételre felszólító parancsot érez. „Még nem töltöttem be ötvenhatodik évemet – írja a *Dalok Könyve* bevezetőjében –, amikor történni kezdett velem valami: újra versek formájában szólalt meg bennem a költő, akit egy évtizeden át a prózáiról álarcamögé rejtettem. Egy kisbaba születése szólaltatta meg, nagyon egyszerűen, dalszerűen; előbb bizalmatlanul fogadtam a hangját, bírálón vizsgálgattam, de azután megkönnyebbültem. Hívás volt a hangja, és szót fogadtam neki. Ez a hívás a hetek, hónapok során gazdagodott, terebélyesedett: azt kívánta tőlem, hogy versbenírásban, de beszédben-élőszóban is egyre érthetőbben és sürgetőbben tegyek tanúságot az Igazságról és a Szeretetről.”

Kerényi Grácia 1925-ben született, abban az évben, amikor Nagy László; egy évvel idősebb Simon Istvánnál, eggyel fiatalabb Váci Mihálynál, négyvel Pilinszky Jánosnál. Ez a születési év meghatározza költői pályáját, pályafutásának nehézségeit: 1946–49 között sűrűn publikálta verseit a folyóiratokban, a rádióban, majd elhallgatott. Első versesköteté hűszéves késéssel, 1968-ban jelent meg *Azonosulások* címmel. „A prózáiról álarcamögé rejtett, hallgató költő írásaiban nem nehéz felismernünk a sokféle szenvedés közt is reményből élő ember vonásait (*Topográfia* 1975, *Csupa boldogság* 1977, *Utazások Könyve* 1979, *Testnek feltámadása* 1982).

„Állj elő az Igével, akár alkalmas. akár alkal-

matlan!” – idézi új kötetének bevezetőjében Szent Pál figyelmeztetését (2Tim 4,2). Vannak költők, akik prófétai feladatot vállalnak. Figyelmeztetnek, vigyáznak, őriznek – beleszólhatnak az életünkbe. És vannak költők, akik újra és újra birokra kelnek a Kimondhatatlannal – és kimondják, amit láttak és hallottak, és az *Élet Igéjét* hirdetik nekünk (vö. Jn 1,1). Kerényi Grácia ezt teszi, amikor tudatosan, régi és új verseit rendbe állítva, megélt élete tapasztalatainak terhével válaszó egy újszülött gyermekkel való találkozás után az élet kihívására. Kötetében sok-sok változatban fogalmazódik meg a felelős felismerés: „*Kezünkre bízott az élet*”.

Puritán formájával, barna betűs nyomtatásával, a címlapon a gyermekkort idéző mackó képével, a borító hátoldalán a szerző a megváltást hozó szenvedés jelével, a kereszttel – Sass Valéria kötésterve –, azt nyújtja ez a könyv, ami annyira hiányzik az életünkől: az emberi szót. Azt ajándékozza, amit csak a szenvedés és halál közelségét átélt embertől kaphatunk: hiteles valómást az élet szépségéről.

Ha van abszolút mércéje a költészetnek, a szigorú tollú recenzens kereshetne és találhatna a belső zsebben is elférő kis kötetben kitűnő, jó és kevésbé jó verseket. De a kritikus olvasót is magával sodorja a tematikus szerkesztésű kis kötet száz költeményéből sugárzó hit: „. . . az Isten életre szemelt ki, | vigasztalónak, – majdan tanúságnak. . .” (Börtön- és lágerversek, 1944. aug. 3.). Kerényi Grácia dallá emelt hétköznapijaiból, pokoljárásaiból és ünnepeiből ez a tanúságtétel sugárzik. A fiatakori halál-közelség élménye az évek múlásával az élet, a megismételhetetlen, a vállalva-érdemes élet élményévé formálódik át. 1963-ban így könyörög:

*Öreg Duna, adj nekünk csendet,
a bogarak szép éjszakáit, –
halkan dőlünk a vízbe, mint
méltóságos-halálu fájd.*

(Könyörgés a Dunához)

1982-ben a kérés az életben maradásra vonatkozik:

*A lépteinkbe adj erőt,
ki Úra vagy minden havaknak.
Ne dőlünk ki a cél előtt,
fellegeid bár ránszakadnak.*

(Havas könyörgés, alkonyodóban)

Az élet vállalásának költészete ez. A megadó, „vízbe dőlni” kész magatartás, a félelem, hogy „elveszít az én a pórázt” (Könyörgés a Dunához) átalakul. A kötet indító verse, a *Köszöntő* daloló ritmusa nem rejti el a tényt, hogy „kiszolgáltatott az élet”, s hogy „az ember elvesz egyedül”. De vállalható, sőt: vállalni *kell* az életet. Fenntartás nélkül köszönti a megjelenő új életet: „Pólyásgyerek, Isten hozott!” (1981). Beteljesült a börtönököt és légereket megjárt fiatal lány prófétai sejtése, hogy „életre szemelte ki az Isten”, vigasztalónak, tanúságnak. S közben – 1962-ben – még szorongva, de már öntudattal mondja:

*Az élet a kezünkre bízott:
a virágok, barmok és csillagok.
Kezünkre bízott az élet:
a füvek, a halak, a férgek.
Az élet bízott kezünkre:
a repülőgép, meg az ürge.
Míránk, az emberekre bízott
az ökörszem, meg a cickafarok.
Az emberekre bízott, miránk
az élet – a világ —*

(A Senki Kutyája)

Az életért való felelősség megfogalmazásának változatait kapja ajándékba az olvasó Kerényi Gráciától. Nem rendkívüli ünnepek, nem rendkívüli események, hanem a hétköznapi apró jelenései és jelenségei tűnnek elénk. Érzékenyen rezdülnő világában ott vannak a pókok, a légy, a hangyák, gerlicék, kutyák és tehének, medvebocs, denevérek és özek; fák, füvek és virágok, folyók és hegyek. Emberi, embernek való a világ:

*A föld dús, a föld jó, a föld embernek való.
Ne hasadj meg a talpam alatt, földem.
Hegyeid csúcsát ne hajlítsd meg.
Vizeid habját ne duzzaszd meg.
Koporsókat ne vess ki éj felén,
ne kínálj kövel kenyér helyett.
A látványgó szemébe ne vágj port,
vak-szemekre adj gyógyító sarat.*

*Ölelj meg, ölelj meg,
te anyánk az ég alatt.*

(Terra humana, 1964)

Állandóan jelen lévő motívum a világra belesimulni vágyódás: „A természetnek nagy szerelme tölt el, / szeretnék újra egy lenni a földdel, / s vágyón tekintek fel a csillagokra” (Aratás ünnepe. 1946). „... a teremtmények élete/bennem repes, ha te szeretsz még” – olvashatjuk az 1959-ben írt *Koratavasz* című versben. Magatartás, világkép, világnézet bontakozik ki a költeményekből. Az életet tisztelő, olykor rajongásig szerető (vö. Tengerparti rapszódia, 1954) ember kimondatlan istenélménye. *Este, október* című versében így ír: „ilyenkor minden mozdulatod / beleillik az ősi, rituális rendbe / elfogadod, ami nálad nagyobb / s rádborul az ősz vizuális csendje” (1966). A „rituális rend” – „vizuális csend” rímpár kimondja a rendezettség és megnyugvás mélyről fakadó vágyát. A rendezettség s nyugalom keresése és nyelvi újjáteremtése Kerényi Grácia költészetének egyik legjellegzetesebb vonása. „A lappangó rendezettség előhívása, az élet végtelen komplexitásában éppen bizonyosfajta érzékletes, ábrázolható rendező elvek megragadása: ez a művészet gesztusa” – idézhetjük Nemes Nagy Ágnes tételét Kerényi Gráciára vonatkoztatva (Metszetek, Bp. 1982. 144. l.).

Az emberi törekénység elfogadása; a kiszolgáltatottság megélése; az önmagának nem elegendő ember szeretetet adni vágyakozása – költészetének ezek a legfőbb jellemzői. Élményeinek és gyötrődéseinek tömör összefoglalása a következő megállapítás: „az élet több, mint rabul hordott állati lét...” (Igaz mese két özikéről, 1956).

A *Dalok Könyve* ciklusokra oszlik. *Jelentések 1981–82* címmel kötetben még meg nem jelent versek állnak a gyűjtemény élén, az „Andriskaelmény” indítja meg a versek sorát, de találunk itt nagyon kemény, szenvedés sajtolt költeményeket is. *Játék és ravatal* a címe annak a nagyobb egységnek, amelyben *Mackósiratás 1944–45* megjelöléssel helyet kapnak a dokumentum értékű *Börtön- és légerversék* is. Magáért beszél a *Szonettek minden időkből 1946–1968* és a *Régi muzsikák 1947–1956* cím. Két ciklust fog egységbe, a *Leder öregség 1959–1971* és a *Könyörgés a Dunához 1954–1981* címűt, *A teremtmények élete*.

A versformák sokszínűsége, zenélő és játékos rímek, kemény kopogású rímtelenség, impreszionista foltszerűség, klasszikus sodrású metrumok. . . Radnóti hatása? Bizonyára kimutatható nem egy költeményben (szakdolgozatát Rad-

nótiról írta). „Szépevetésű folyó, hova tűnt a tavasz ragyogása?” – lüktet a hexameter a *Visegrádi elégiá*-ban. „Tudjam: e táj az enyém, s én az övé maradok” – nem kétséges, hogy neki – Kerényi Gráciának – „e tájék mit jelent”. Kosztolányi színei, eleganciája? Biztos, hogy Kerényi Grácia nem rokotalan (vö. *A Senki Kutyája, Óbudai pékek, Mackó Bandinak* stb.). Mégis önálló, saját és sajátos költészet ez; olyan ember költészete, aki számára áttetszővé vált ez a világ. Beteljesedéshez közeledik az 1944-ben, tizenkilenc évesen megfogalmazott óhaját: „*Szomjúhozom már mosolyodra, Isten*” (Börtön- és lágerversek). (*A szerző kiadása, 1982*)

KORZENSZKY RICHÁRD

Gál Sándor: Új Atlantisz

A pozsonyi Madách Könyvkiadó az elmúlt nyáron jelentette meg a mai csehszlovákiai magyar irodalom egyik legfigyelemreméltóbb költőjének, Gál Sándornak válogatott verseit. A szlovákiai magyar lírát megújító „58-as” nemzedék – Cselényi László, Zs. Nagy Lajos, Tózsér Árpád – által megadott hangütéstől a hatvanas évek derekán induló Gál nem tér el lényegesen, de abban mégis más, hogy költészete szorosabban kapcsolódik a szülőföldhöz. Szívós kitarással menekíti magába, verseibe az otthon egyre fogyó, talán már csak a költőben élő emlékeket. Harminc év távlatából is egyre jobban tudatosul kötődése a „lehajtott fejű, kaszanyélhez szabott csontú” rég elporladt ősökhez. Versformái is honi eredetűek, hol balladás, expresszív hangvétellel találkozunk, hol mintha népdalt olvasnánk.

Mi készíteti Gál Sándort arra, hogy mélyebbre szálljon, mint az előtte járó nemzedék? Talán az elgépiesedő, modern civilizációra, a közösség, az emberi kapcsolatok atomizálására gondolhatunk, amikor „az ember áll s nézi hogy pusztul birtoka” (*Adj menedéket*). De Gál Sándort egyéni alkata is ennek megfogalmazására ösztö-

nözheti, hiszen Zs. Nagy Lajos is a világ kihívásaira válaszol, csak ő fanyar humorral, iróniával reagál. Gál azt tudatosítja verseiben, hogy a szülőföldön élni szolgálat, megváltás, áldozat másokért. A hit és nemhit között küszködve vállalja a keresztet önmaga megújulásáért, a mindenségbe szabadulásért, ahogy arról *A néma Isten* című versében ír. A lehetőségek és lehetetlenségek legszélesebb skáláját próbálta, negyven éve virrasztja „mindazt ami nem volt / de lehetett volna / mindazt ami nem volt / de még lehet / s azt ami nem volt / és nem is lesz már”.

Gál Sándor patriotizmusra nem silányodik sem provincializmussá, sem pedig önmagához következetes elfogultsággá. Követeli a tágabb haza, a sok nép lakta és széttagolt Európa összhangját és békéjét. Már korai verseiben, így például az 1964-ben írt *Arc nélküli szobrok*-ban is a háború ellen tiltakozik: „Tíz éve tárgyalások, konferenciák / vitatják, milyen legyen a holnapi világ. / Közben: atombombák szennyezik az eget, / közben: meghalnak a régi istenek, / közben: ledőlnek a szentnek hitt szobrok, / közben: üvöltöznek a vérszomjas bolondok, / s közben: terepszínű ruhában. . . arc nélküli szobrok, harminchatos sorban előre!” Ez a másokért is felelős patriotizmus követeli tőle, hogy szűkebb közössége helyét az egyetemes érdekek közösségében jelölje ki.

Legszebb versében, a *Könyörgés*-ben újra a neki oly távoli, de létező Istenhez fordul, őt kéri, hogy az asszonyok méhe ne legyen elapadt forrás, és az egymástól elhidegült emberek egy közösségben oldódjanak föl. „Add kezünket magunk kezébe, hogy egymás melegétől fölserkenjünk, hogy ne külön lépjünk a tétovaság árnyai alatt, de egyirányba mozduljunk föl” – mert ez a feltétele annak, hogy képesek legyünk „arcunkat minden népek arcával egy magasságba emelni”. Ez a vers lehet Gál Sándor eddigi, még egyáltalán nem lezárt életművének összegzése. Itt egyetlen versben, a sorsproblémák számbavételével tudatosítja a közösségi megmaradás értelmét és a másokhoz is következetes emelkedettséget.

Hitele van ennek a költői felelősségtudat-ébredésnek. Nemcsak azért, mert verseiben ezt mindenkiére kötelezőnek tartja és mindenkire mér.

VIRT LÁSZLÓ

TEOLÓGIA

Bottyán János: A magyar Biblia évszázadai

A Biblia sohasem volt elfelejtett könyv, hiszen a kereszténység belőle táplálkozott, hordozta és magyarázta. De ma újra divatba jött. Beszélnek róla, olvassák és bogozzák a benne levő problémákat. Ezért Bottyán János kötete, amely a magyar bibliafordítások történetét vázolja fel, kimondott érdeklődésre tarthat számot. Természetesen a múltat csak a fennmaradt emlékek alapján idézhetjük. Eddig ezt főleg nyelvészeink tették meg, hiszen legrégebb nyelvemlékeink majdnem kizárólag vallási természetűek. A szerző igyekszik a régi fordításokat az egyes korok vallási környezetébe állítani, és jelentőségüket felmérni. Mindenki előtt világos, hogy a könyvnyomtatás új korszakot nyitott a könyvek – s így a Biblia – terjesztésében is. Azelőtt aránylag kevés kézírásos kódex készült, s még kevesebb maradt meg belőlük. A protestantizmus terjedése egybeesik a könyvnyomtatás meghonosodásával, s a Biblia népszerűsítését a teológiai felfogás is javallotta. A katolikus egyház a Biblia mellett mindig hivatkozott az apostoloktól eredő hagyományra és az apostolok utódaiból álló tanítóhivatalra is. Ezt azon az alapon tette, hogy a kereszténység maga is az apostolok tanításából indult el, s a Biblia csak ennek írásbeli lecsapódása. A protestantizmus a hit kizárólagos forrásának a Bibliát tekintette, s a Szentírás tekintélyével akarta pótolni a hagyományt és a tanítóhivatalt is. Ebből érthető, miért lett a Biblia terjesztése annyira belső ügye a reformációnak.

A katolikus egyház a hit egységének megóvása céljából maradt meg amellett, hogy a hit közvetítője elsősorban az a tanítás, amelyre az apostolok küldetést kaptak, nem pedig a Szentírás egyéni olvasata.

Nem is tartotta sürgetően szükségesnek terjesztését a nép között. Ha ma jobban ajánlja az olvasást a hívőknek, akkor azt is hozzáteszi, hogy kellő magyarazattal ellátott Bibliát olvasni. Ezzel nem a hit szabadságát köti meg, hanem érvényesíti az apostoli küldetés elvét, és

ügyel a hit egységére. Hiszen a történelem eléggé igazolja, hogy a Bibliából mindenki kiolvashatta saját nézeteinek megerősítését.

Ady óta többen hivatkoztak arra, hogy Károli Gáspár bibliájának nyelve mennyire megteremkenyítette írói nyelvüket, s biztos, hogy a nagy számban közkezen forgó Biblia a magyar köznyelv fejlődéséhez is hozzájárult. Ezt a jelenséget azonban nem csak a kevesebb példányszámú katolikus Bibliával kell szembeállítani. A nyelv fejlődésére az egész vallásos irodalom hatással volt. Irodalmi szempontból éppen Kazinczy Ferenc hívta fel a figyelmet elsőnek Pázmány Péter és a bibliafordító Káldi György nyelvének szépségére 1810-ben, Aranka Györgynek írt levelében.

A szerző gazdag képanyagot hoz a régi kódexekről és bibliakiadásokról, s ezzel teljességre törekvő munkáját szemléletessé teszi. A múlt feltárása azért is tanulságos, mert a bibliafordítás kérdése soha sincs lezárva. A modern nyelvek kifejezőkészsége olyan gazdag, hogy mindig új megfogalmazást adhatunk – és kell is adnunk – a régi tanításnak. Arról is lehet vitázni, hogy a szó szerinti vagy a szabadabb fordítás előnyös-e. Mindkét irányzatnak vannak követői az egész kereszténységben.

Amikor Bottyán János könyvében a bibliafordítás múltjáról és jelenéről valóban átfogó képet ad, szívesen olvastam volna erről a jövőre vonatkozóan is. A Biblia nemcsak a múlt könyve, hanem a kereszténység jövőjéé is. Arra gondolok itt, hogy az elmúlt két évtizedben sok helyen napvilágot látott a Biblia ökumenikus fordítása, amelyet a katolikus és a protestáns egyházak közösen jelentettek meg. Át tudták hidalni azokat a nehézségeket, amelyeket a szent könyvek jegyzéke (kánon), a magyarázó jegyzetek és az egyházi jóváhagyás körül fel szoktak hozni. Amikor a hatvanas évek végén az új katolikus fordítás munkája megkezdődött, a bizottság – római ösztönzésre – lépéseket tett egy ökumenikus fordítás érdekében. A protestáns egyházak képviselői akkor ezt még nem tartották aktuálisnak, illetve megoldhatónak. Reméljük, hogy a külföldi eredményeknek előbb-utóbb hazai földön is meglesz a hatásuk. (*A Református Zsinati Iroda Sajtóosztályának kiadása, 1982*)

Gál Ferenc

RÉSUMÉ

- Tamás TŰZ: Les huit béatitudes. (poème)
István BITSKEY: Avant-propos pour une image de Pázmány moderne.
József BOROVI: Péter Pázmány, fondateur d'université.
István MÉSZÁROS: Pázmány dans l'histoire de la pédagogie hongroise.
Une hymne de SAINT ADALBERT traduite par Béla Csanád
Grácia KERÉNYI: „Gaude Mater Polonia”. La deuxième partie du reportage de l'auteur sur le pèlerinage fait pour la première fois en Pologne par le pape Jean-Paul II.
Katalin KELECSÉNYI: Prière (poème)
Dezső SURÁNYI: Oeuvre d'une vie entière en quête de la connaissance de l'évolution. L'auteur établit le bilan de l'oeuvre de Charles R. Darwin, à l'occasion du centenaire de sa mort.
Paolo SANTARCANGELI: Apocalypse (poème)
Gyula GAIZLER: Problèmes moraux des transplantations d'organes.
L'ENTREVUE DE VIGILIA AVEC Jenő TÖRÖK, directeur récemment disparu de la Maison d'Édition viennoise Opus Mystici Corporis.
Sándor LEZSÁK: Post-synchrone (poème)
László RÓNAY: Elemér Horváth. L'auteur présente le célèbre poète hongrois vivant en Amérique.
Rózsa IGNÁCZ: L'Homme de fête (extrait de roman).
Győző DOJCSÁK: Le missionnaire hongrois de la prairie canadienne. Commémoration de Ferenc Hoffman.
Judit FÖLDES: Oedipe; semaines et mois (poèmes)
Béla POMOGÁTS: Sándor Pusztá. L'auteur dit un dernier adieu à ce poète récemment décédé.
Sándor PUSZTA: Madame Kosztolanyi écrit dans son livre.
Tibor GYURKOVICS: Nouveau Dimanche.

INHALT

- Tamás TŰZ: Die acht Seligkeiten (Gedicht)
István BITSKEY: Vorwort zu einem modernen Pázmány-Bild
József BOROVI: Kardinal Péter Pázmány der Universitäts-Gründer
István MÉSZÁROS: Die Rolle von Pázmány in der ungarischen Erziehungsgeschichte
Der Psalm-Gesang des HEILIGEN ADALBERT, übersetzt von Béla Csanád
Grácia KERÉNYI: „Gaude Mater Polonia”. Zweiter Teil einer Reportage über die erste Pilgerfahrt des Papstes Johannes Paul II. in Polen
Katalin KELECSÉNYI: Bittgesang (Gedicht)
Dezső SURÁNYI: Ein Lebenswerk zur Klärung der Fragen der Evolution. Eine Bilanz des Lebenswerkes von Charles R. Darwin gelegentlich des 100-sten Jahrestages seines Todes
Paolo SANTARCANGELI: Apokalypse (Gedicht)
Gyula GAIZLER: Moralische Fragen der Transplantation von Organen
EIN VIGILIAGESPRAECH mit dem vor kurzem verstorbenen Direktor des Wiener Opus Mystici Corporis Verlages; Jenő TÖRÖK
Sándor LEZSÁK: Nachsynchro (Gedicht)
László RÓNAY: Elemér Horváth; ein Porträt des in Amerika lebenden namhaften ungarischen Poeten
Rózsa IGNÁCZ: Ein Mann des Festes (Auszug aus einem Roman)
Győző DOJCSÁK: Der ungarische Missionar der Prärie von Kanada. Zum Gedenken des Ferenc Hoffman
Judit FÖLDES: Zwei Gedichte
Béla POMOGÁTS: Sándor Pusztá. Der namhafte Literaturkritiker nimmt von dem vor kurzem verstorbenen katholischen Dichten Abschied

CONTENTS

- Tamás TÚZ: The eight beatitudes (A poem).
István BITSKEY: Foreword to a new Pázmány portrait.
József BOROVI: Cardinal Pázmány (1570–1637) the University Founder.
István MÉSZÁROS: Card. Pázmány in the History of Education in Hungary.
ST. ADALBERT's rhyming office. Transl. by Béla Csanád.
Grácia KERÉNYI: „Gaude Mater Polonia”. Second part of a report of John Paul the II., first pilgrimage to his homeland.
Katalin KELECSÉNYI: Appeal (A poem).
Dezső SURÁNYI: On the Centenary of Charles R. Darwin. Reevaluation of his work and his theory of evolution.
Paolo SANTARCANGELI: Apocalypse (A poem).
Gyula GAIZLER: Moral considerations of organ transplantations.
Interview with Rev. Jenő TÖRÖK, the recently passed away Director of the Publishing Company „Opus Mystici Corporis” (Vienna)
Sándor LEZSÁK: Postsynchronous (A poem).
László RÓNAY: Elemér Horváth, a Hungarian poet living in U.S.A.
Rózsa IGNÁCZ: Festive Man (from a novel).
Győző DOJCSÁK: Ferenc Hoffman, a Hungarian missionary of the Canadian preries.
Judit FÖLDES: Oidypus. – Weeks and months. (Poems).
Béla POMOGÁTS: The memory of Sándor Pusztá, priest and poet who died recently.
Sándor PUSZTA: „Mrs. Kosztolányi writes in her book...”
Tibor GYURKOVICS: New Sunday (A poem).

SOMMARIO

- Tamás TÚZ: „Le otto felicità” (poesia).
István BITSKEY: „Davanti a un quadro moderno di Pázmány”.
József BOROVI: „Péter Pázmány, fondatore dell'università”.
István MÉSZÁROS: „Pázmány nella storia pedagogica ungherese”.
Breviario in versi di SAN ADALBERTO, nella traduzione di Béla Csanád.
Grácia KERÉNYI: „Gaude Mater Polonia”. Nella seconda parte del servizio l'autrice segue ancora Giovanni Paolo II nel suo primo pellegrinaggio in Polonia.
Katalin KELECSÉNYI: „Implorazione” (poesia).
Dezső SURÁNYI: „L'opera di tutta una vita per chiarire l'evoluzione”. L'autore valuta l'opera di Charles R. Darwin nel centesimo anniversario della morte del grande scienziato.
Paolo SANTARCANGELI: „Apocalissi” (poesia).
Gyula GAIZLER: „Il problema morale del trapianto degli organi”.
DIALOGO DI VIGILIA con Jenő TÖRÖK, scomparso dapoco, ex-direttore della casa editrice viennese „Opus Mystici Corporis”.
Sándor LEZSÁK: „Sincronia postuma” (poesia).
László RÓNAY: „Elemér Horváth”. Nel saggio l'autore presenta il noto poeta ungherese vivente in America.
Rózsa IGNÁCZ: „Uomo festivo” (brano di romanzo).
Győző DOJCSÁK: „Il missionario ungherese della Prateria canadese – In memoria di Ferenc Hoffman”.
Judit FÖLDES: „Edipo”, „Settimane e mesi” (poesie).
Béla POMOGÁTS: „Sándor Pusztá”. Il noto storico della letteratura si commiata nel suo articolo dal poeta cattolico scomparso poco fa.
Sándor PUSZTA: „La moglie di Kosztolányi scrive nel suo libro”.
Tibor GYURKOVICS: „Domenica nuova”.

(A tartalomjegyzék fordítói: TOMPA Mária, DOROMBY Károly, NAGY Erzsébet és Brita FRANCHI)

Haza és nagyvilág

Rónay György halálának ötödik évfordulója alkalmából április 8-án szerkesztőségünk koszorút helyezett el az író sírján a Farkasréti temetőben.

Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadásában jelent meg nemrég Cs. Szabó László új interjúkötete *HŰLŐ ARNYÉKBAN* címmel, mely többek közt tartalmazza az írónak Mezei Andrással, Békés Gellérttel, Grósz Endre Andrással és Hegyi Bélával folytatott beszélgetéseit is.

A Belgiumban megjelenő magyar kulturális szemle, az *ÚJ NYUGAT* idei 2. számában közölte Lotz Antal *Glatfelfelder Gyula, az egyházfő és tudós* c. cikkét, mely a Vigilia februári számában jelent meg.

A *LÁTÓHATÁR* című kulturális tallózó folyóirat márciusi száma bőséges válogatást ad a Vigilia 1982. novemberi számából, mely anyagát a keresztény zsidó párbeszéd témájának szentelte.

BESZÉLGETÉS A MESTERREL (1982. júniusi számunk)

Honnan veszi S. A. azt, hogy hiányoznak azok az imák, amelyek olyan fiataloktól származnak, akik már megtették az első lépéseket Krisztus felé? De hát honnan is tudhatná a kritikus, hogy a magyar szerző hosszú időt töltött együtt például pannonhalmi diákokkal, s nem egy imát velük közösen szerkesztett. A könyvben szereplő tanácsokat pedig éppen ellenkezőleg: nagyon is kérték!

Amikor a név- és tárgymutatót, annak elhelyezését bírálja, nem gondol arra, hogy nem ötletszerűség sugallta ezt a megoldási formát. Ezt a megoldást választotta nemcsak a francia, de a német szerző is - hasonlóan számos, az elmúlt 20-30 évben külföldön megjelent imakönyvekhez. Hogy imakönyvnel miért ez a szerencsésebb megoldás, erről érdemes elgondolkozni. A kritikus nem is ismeri a könyv külföldi kiadásainak tipográfiaját sem, melyhez a magyar kiadás oly hűen igazodik...

A felsorolt elmarasztalások mindegyike kizárólag Lelotte atyát érinti, aki viszont már nem tudja kivédeni azokat. Ezért teszem meg itt helyette én. Vajon ismeri-e a kritikus a könyv holland, olasz, spanyol, német, angol, szlovák nyelvű kiadásainak visszhangját?

Tárgyilagossá kritika-hoz szerintem némileg jobban kellene ismerni a hátteret, az előzményeket, az igényeket, a lehetőségeket, egyszóval: mind több irányú összefüggést.

V. K.

Itt hívjuk fel olvasóink és az érdeklődők figyelmét arra, hogy lapunk régebbi számai a Vigilia Kiadóhivatalában megvásárolhatók.

RÓMÁBA UTAZÓ MAGYAROK

számára sok hasznos és szükséges tudnivalót tartalmaz az a 20 oldalas *Római Magyar Tájékoztató* című füzet, amely P. Salamon Z. László kapucinus atya, az Itáliában ideiglenesen tartózkodó magyarok lelkesze összeállításában ebben az évben negyedik alkalommal jelent meg. Ingyen kapható a római Szent Péter bazilika előcsarnokában levő soknyelvű információs szolgálatnál (a bazilika főkapuján belépve jobbra) naponta de. 9.30-12 és du. 15.30 17 óráig.

Megtudjuk belőle, hogy a nyári időszámítás idején énekes magyar szentmise van szentbeszéddel minden kedden reggel 9 órakor a bazilika új magyar kápolnájában, Szent Péter sírja közelében, és minden pénteken du. 15 órakor a Szent Callixtus katakombában. Megtudjuk azt is, hol és hogyan lehet ingyenes belépőjegyet kapni a pápai szertartásokra és audienciákra, hol lehet olcsóbban vásárolni képeslapokat, albumokat, kegytárgyakat; hogyan lehet részt venni az assisi zarándoklaton; hol lehet magyar nyelven felvilágosítást kapni például a római közlekedésről és egybekről.

SZÁMUNK ÍRÓI

BITSKEY ISTVÁN irodalomtörténész, egyetemi docens a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem irodalomtörténeti tanszékén.

DOJCSÁK GYÖZŐ 1931-ben született, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen doktorált, kandidátus. Mintegy 150 cikke és tanulmánya jelent meg főleg tudományos ismeretterjesztő lapokban. Hosszú éveket töltött Kanadában, ahol az University of Regina tanácskezelő egyetemi tanára volt. *A kanadai Esterházy története* c. kötetéről (Magvető, 1981) tavaly novemberben írtunk. Újabb, készülő munkáiban az amerikai és a kanadai magyarok történetével foglalkozik.

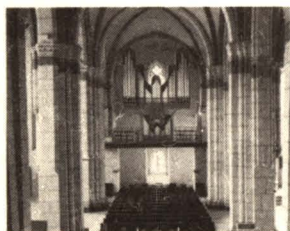
FÖLDES JUDIT költő, Belgiumban él, szerkesztője a brüsszeli *Athenaeum Hungaricum et Orbis* és az *Új Nyugat* című időszakos kiadványoknak.

GAIZLER GYULA dr. orvos, ny. röntgenológus, itt közölt tanulmánya teológiai doktori disszertációjának részlete.

SURÁNYI DEZSŐ biológus, művelődéstörténész. Kutatási területe, érdeklődése igen széles. Főleg az alkalmazott biológia témáival (pl. a növényi hormonok hasznosítása, virágszerveződés), továbbá agrártörténeti és művelődéstörténeti kérdésekkel foglalkozik. 1969 óta rendszeresen publikál, több írása jelent meg a Vigiliában, a szaklapok gyakran közlik tanulmányait. Négy könyv írója és részben szerkesztője (*Növekedésszabályozók a kertészetben*, 1978; *Szilva*, 1980; *Kajsziabaráck*, 1981; *A szenvedelmes kertész rácsudálkozásai*, 1982). Szakírói és tudományos munkássága elismeréseként kétszer kapott *Nívó-díjat* és 1982-ben a *Szocialista Kultúráért* kitüntetésben részesült. Jelenleg Cegléden él.

HUNGAROTON HANGLEMEZAJÁNLAT

BACH
ORGAN WORKS
PRELUDE & FUGUE IN E FLAT MAJOR
CHORAL PRELUDES
TRIO SONATA IN C MAJOR
FANTASIA & FUGUE IN G MINOR

ISTVÁN ELLA

BACH
Esz-dúr prelúdium és fúga, BWV 552
„Schmücke dich, oh liebe Seele” – korálélőjáték,
BWV 654
„An Wasserflüssen Babylon” – korálélőjáték,
BWV 653
C-dúr triószonáta, BWV 529
g-moll fantázia és fúga, BWV 542
Ella István – orgona

SLPX 12484

Ára: 70,- Ft

J.S. BACH
Sinfonias to Cantatas
Nos. 35, 49, 169

HANDEL
Organ Concertos
in B flat major Op. 7 No. 3
in F major No. B

ISTVÁN ELLA

Corelli Chamber Orchestra

BACH
Sinfoniák a 35., 49., és 169. kantátákból

HÄNDEL
B-dúr orgonaverseny, Op. 7 No. 3
F-dúr orgonaverseny, No. 13
Ella István – orgona
Corelli Kamarazenekar
Vezényel: Ella István

SLPX 12464

Ára: 70,- Ft

SCHOLA HUNGARICA
LÁSZLO DOBSZAY · JANKA SZENDREI

BECKET TAMÁS EMLÉKEZETE

Szerkesztette: Rajeczky Benjamin
Közreműködik: Szersén Gyula
Schola Hungarica
Vezényel: Dobszay László és
Szendrei Janka
Digitális felvétel

SLPD 12458

Ára: 80,- Ft

PUCCINI
SUOR ANGELICA
ILONA TOKODY
LAMBERTO GARDELLI

PUCCINI
Angelica nővér
Opera egy felvonásban
Tokody Ilona – szoprán
A Magyar Állami Operaház szólistái,
Ének- és Zenekara
Vezényel: Lamberto Gardelli
Digitális felvétel

SLPD 12490

Ára: 80,- Ft